

יורם שוייצר
שרי גולדשטיין פרבר

אל-קאעדה והגלובליזציה של טרור המתאבדים

מרכז יפה למחקרים אסטרטגיים

המרכז למחקרים אסטרטגיים נוסד באוניברסיטת תל-אביב בשלהי 1977. ב-1983 הוסב שמו למרכז יפה למחקרים אסטרטגיים לכבודם של מר מל יפה ורעייתו.

מטרותיו של מרכז יפה למחקרים אסטרטגיים הן שתיים: הראשונה – לבצע מחקר בסיסי, העומד במבחן אמות המידה האקדמיות הגבוהות ביותר והעוסק בתחומי הביטחון הלאומי של ישראל, המזרח התיכון והמערכת הבינלאומית. השנייה – לתרום לדיון הציבורי ולעבודת הממשל בנושאים הנמצאים – או אמורים להימצא – בראש סדר היום הביטחוני של ישראל.

קהל המטרה של המרכז הוא: הקהילייה האקדמית, העוסקת בתחומי הביטחון, בישראל ובעולם, דרג מקבלי ההחלטות ומעצבי דעת הקהל בישראל והציבור המתעניין באשר הוא. הדעות המובעות במזכר זה הן דעותיהם של המחברים לבדם ואינן משקפות בהכרח את עמדות המרכז, נאמניו, או האישים והגופים התומכים בו. פרסום המזכר הזה מעיד שהוא נמצא ראוי לעיון הציבור.

יורם שוייצר
שרי גולדשטיין פרבר

אל-קאעדה והגלובליזציה של טרור המתאבדים

יוני 2005

מזכר 76

מרכז יפה למחקרים אסטרטגיים

אוניברסיטת תל-אביב

Yoram Schweitzer
Sari Goldstein Ferber

Al-Qaeda and the Globalization of Suicide Terrorism

פרסום זה רואה אור
בסיועה של
הקרן ע"ש הגבי אסתר אנגלברג ז"ל

מרכז יפה למחקרים אסטרטגיים

אוניברסיטת תל אביב
רמת אביב, תל אביב 69978

טל': 03-6409926

פקס: 03-6422404

jcss2@post.tau.ac.il

<http://www.tau.ac.il/jcss/>

ISBN: 965-459-063-8

© 2005 כל הזכויות שמורות

מרכז יפה למחקרים אסטרטגיים

אוניברסיטת תל אביב

הביא לדפוס: משה גרונדמן

עיצוב גרפי: מיכל סמו-קובץ, יעל כפיר

דפוס: קדם, תל-אביב

תוכן

עיקרי דברים.....7

מבוא.....9

חלק א: ארגון אל-קאעדה — אידיאולוגיה של הקרבה עצמית

פרק א: טרור המתאבדים כאידיאולוגיה וכסמל.....19

תפיסת ההקרבה העצמית למען האל (אסתשהאד) כערך ארגוני מלכד.....20

החזון הארגוני — גלובאליזציה של רעיון האסתשהאד.....21

פרק ב: התרבות הארגונית.....28

איתור, גיוס, והשמה.....28

החווה הפסיכולוגי.....32

דינאמיקה של העצמה.....32

תעמולה באמצעות המעש.....37

הנהגה ארגונית — אישיותו של בן לאדן.....38

חלק ב: פיגועי התאבדות של אל-קאעדה ושותפיו — דפוסי פעולה והשתקפות של התרבות הארגונית

פרק ג: פיגועי התאבדות של אל-קאעדה.....43

מאפיינים מבצעיים כללים.....43

הפיגוע בשגרירויות ארצות הברית בקניה ובטנזניה.....44

הפיגוע במשחתת האמריקנית "קול" בתימן.....46

48..... ניסיון פיגוע במטוס של חברת "אמריקן איירליינס"

49..... הפיגוע במלון "פרדייס" במומבסה, קניה.....

50..... הפיגוע בבית הכנסת בג'רבה, תוניס

פרק ד: **פיגועי התאבדות של שותפי אל-קאעדה**..... 53

53..... סינגפור – מערכת טרור ראוותנית שסוכלה

55..... אינדונזיה – מתקפות המתאבדים באי באלי ובג'קרטה

57..... מרוקו – פיגועי ההתאבדות ביעדים יהודיים ומערביים.....

58..... סעודיה – פיגועי הטרור בסמלי הממשל וביעדים כלכליים

60..... תורכיה – פיגועים בבתי־כנסת וביעדים בריטיים באיסטאנבול

62..... ספרד – הפיגוע ברכבות במדריד

64..... טרור המתאבדים הצ'צ'ני.....

65..... פיגועי התאבדות בעיראק.....

פרק ה: **משמעותם הארגונית של המאפיינים המבצעיים**..... 69

סיכום..... 73

הערות..... 77

עיקרי דברים

- אל-קאעדה למרות שהצטרף למעגל מפעילי המתאבדים כחמש עשרה שנה לאחר שהתופעה הפכה לחלק מרפרטואר הטרור, הפך להיות הגורם הדומיננטי בזירה הבינלאומית בשימוש באמצעי זה.
- אל-קאעדה הוא הגורם המרכזי שתרם לבינאומו של טרור המתאבדים והפך אותו מתופעה לאומית מקומית לתופעה בינלאומית.
- אל-קאעדה הציג דפוסי פעולה חדשניים והעלה את רמת ההרס והקטלניות של טרור המתאבדים לרמות גבוהות ובלתי מוכרות מהעבר.
- אל-קאעדה הציב את ההקרבה העצמית (אסתישהאד) כיהלום שבכתר הג'יהאד העולמי וכערך הארגוני המוביל וכסמלו המסחרי.
- אל-קאעדה הנחיל את תפיסותיו ודפוסי פעולתו באמצעות סוכני השפעה ו"קציני קישור" שנמנו על שורותיו ולאחר מכן עברו לפקד על ארגונים ורשתות טרור ברחבי העולם.
- בעקבות הלחץ הבינלאומי המאסיבי והמרדף המתנהל אחר אל-קאעדה, הועתק כובד המשקל של טרור המתאבדים ממנו אל שותפיו, שפועלים בהשראתו ובזיקה הדוקה להשקפת עולמו.
- הצלחת המאמצים להביא להריגתו או ללכידתו של בן לאדן חיונית ואקוטית משום שכל עוד הוא מנהיגו, ישאף הארגון להמשיך ולבצע פיגוע ראוה אסטרטגי נוסף שישא פרופיל תקשורתי גבוה, כדי לשמר את ייעודו ומקומו כאוונגארד וכמתווה הדרך עבור שותפיו.
- עם זאת סילוקו של בן לאדן אינו מבטיח, ואינו צפוי לחסל בטווח הקצר את תופעת טרור המתאבדים של שותפיו מקרב "הג'יהאד העולמי".
- מעבר לפעולות המודיעין, סיכול ואכיפה נגד טרור המתאבדים של אל-קאעדה ושותפיו, המאבק המרכזי נגד התפשטות "תרבות האסתישהאד" בקרב צעירים מוסלמים בעולם, טמון בנכונותם של מנהיגים ואנשי רוח בעלי סמכות הלכתית ומוסרית בעולם המוסלמי, להתייצב באופן מאוחד ופומבי נגד דרכם של בן לאדן ושותפיו, ולהוקיע אותה כמנוגדת וסותרת את רוח האסלאם. מנגד עליהם להציב פרשנות אידיאולוגית אלטרנטיבית ושונה מתוך הקוראן והסונה לניהול דו קיום עם בני דתות אחרות ולפתרון קונפליקטים ללא שימוש באלימות.

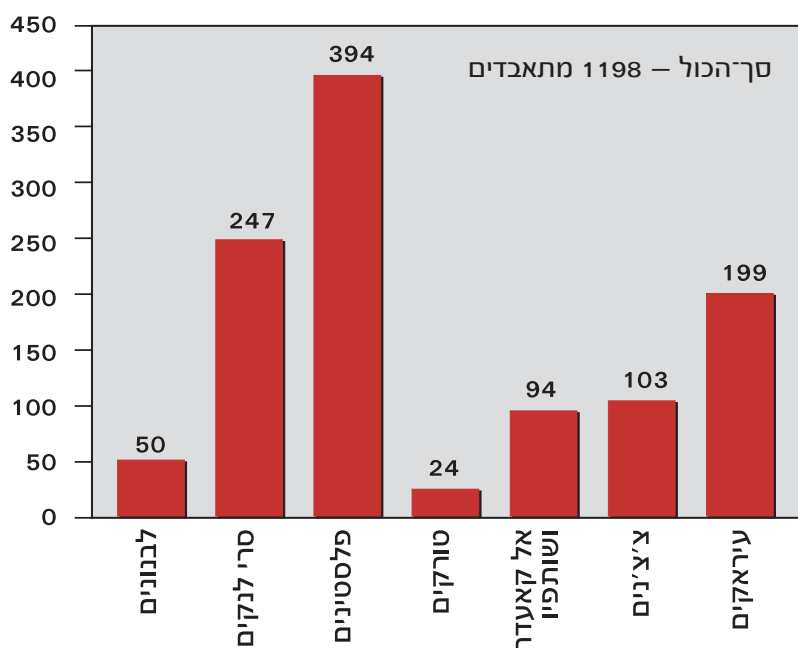
מבוא

רעיון ההקרבה למען האל (ה"אֶסְתֶּשֶׁהֶאֱד") נקבע באל-קאעדה כערך ארגוני מלכד והופץ בקרב פעיליו ושותפיו כמעין חידק המשכפל ומפיץ את עצמו. טרור המתאבדים בהובלת בן לאדן ואנשיו הפך מכלי פוליטי שימושי ויעיל בסכסוכים בעלי אופי מקומי, לתופעה בינלאומית קטלנית ומסוכנת ביותר. הגם שלא היה דפוס הפעולה היחיד ברפרטואר הטרור של אל-קאעדה ושותפיו, שימש טרור המתאבדים כשיטה המועדפת בעיניהם הן בהיבט המבצעי והן בהיבט הסמלי. ארגון אל-קאעדה בראשות בן לאדן, שהצטרף לרשימת מפעילי המתאבדים רק בשנת 1998, כעשור וחצי לאחר שחזבאללה צירף את דפוס הפעולה הזה לרפרטואר הטרור הבינלאומי, נעשה לגורם הדומיננטי בהפעלת טרור מתאבדים ולאחראי הישיר לבינאומה של התופעה. מעורבות אל-קאעדה הביאה להסלמת רמת ההרג וההרס שנגרמו בעטיה לממדים שלא היו מוכרים אצל קודמיו.

טרור המתאבדים בעולם התרחש עד כה ב-29 מדינות והתפרש על פני חמש יבשות ובוצע בידי למעלה מ-30 ארגוני טרור ורשתות טרור, חילוניים ודתיים כאחד. בפיגועים שבוצעו משנת 1983 עד סוף מאי 2005 נטלו חלק כ-1200 מתאבדים – גברים ונשים (ראו תרשים א). פיגועי ההתאבדות בעולם בוצעו בדרך כלל בידי בודדים, ובמקרים מסוימים בזוגות, ובארגונים מסוימים גם בקבוצות גדולות יותר, ורובם המוחלט של הפיגועים נעשו מטעם ארגון טרור. מקצתם לא הצליחו לממש את כוונתם לגרום באופן אקטיבי את מותם במו ידיהם, אם בשל תקלות טכניות מבצעיות או בשל פעולות מנע של גורמי ביטחון, ולעתים אף בשל חרטה של הרגע האחרון.

נכונותם של מבצעי פעילות טרור לסכן את חייהם ואף להקריבם במהלכה אינה בחזקת תופעה חדשה בהיסטוריה האנושית, אולם לטרור המתאבדים בגילוייו המודרניים יש מאפיינים ייחודיים. הוא מתבצע על-פי-רוב באמצעות חומר נפץ הנישא על גופו של אדם או באמצעות כלי תחבורה הנהוג בידי אדם אחד או יותר כדי להתפוצץ עמו בתוך או בקרבת יעד נבחר.

טרור המתאבדים המודרני כתופעה מתמשכת ומוכרת החל בראשית שנות השמונים של המאה העשרים. האפקטיביות של פיגועי ההתאבדות בגרימת הרג המוני וזקק רב ליריביהם העניק למפעיליו ובראשם לחזבאללה, שהיה חלוץ השיטה, דימוי של עוצמה הגדול בהרבה

תרשים א: מניין המתאבדים העולמי 1983-2005 (נכון ל-22 מאי 2005)

מכוחם האמיתי. ארגוני טרור אחרים, רובם "חילוניים", הלכו בעקבות חזבאללה ואימצו את דפוס הפעולה הזה ומשם הוא יוצא למדינות ברחבי העולם כדוגמת סרילנקה, הרשות הפלסטינית, תורכיה רוסיה ואחרות והיה לאחד הכלים היעילים ביותר העומדים לרשות מנהיגי ארגוני טרור בבואם לקדם את מטרותיהם הפוליטיות.

במזכר זה הוגדר פיגוע התאבדות כ"פעולה אלימה, מונעת פוליטית, המבוצעת באופן מודע, פעיל ובכוונה תחילה בידי אדם בודד (או אנשים אחדים) ההורג את עצמו בפעולה יחד עם מטרתו הנבחרת. מותו הוודאי והמתוכנן מראש של מבצע הפעולה הוא תנאי הכרחי להצלחת הפעולה".¹ נציין כי בהגדרה זו לא נכללו מקרים רבים של הקרבה עצמית שבה סיכוייו של המבצע לשרוד נמוכים מאוד ולעתים אין בכוונתו להישאר בחיים לאחר הפעולה, אבל הסיכוי הקיים להישרדותו הוא שמנע את הכללתו בקטגוריה זו. הכללת מקרים כאלה הייתה מעלה את מספרם של המוגדרים מתאבדים לרמות גבוהות בהרבה מהמספרים המופיעים במזכר זה.

ראוי להדגיש את חלקם המרכזי של הארגונים בהכנת מעשה ההתאבדות ובניצולו לצורכיהם לאחר ביצועו. ארגוני הטרור, אשר שיגרו גברים ולעתים גם נשים, לבצע את פיגועי ההתאבדות, דאגו באמצעות הפקה מתוככמת שלאחר המעשה לשגר צוואות מוקלטות

בווידיאו, הודעות לעיתונות וראיונות שערכו עם המבצעים כדי ליצור האדרה של המעשה ומיסטיפיקציה של האינדיבידואל המתאבד וכדי לפאר את הרעיון שבשמו פעלו המתאבדים. בני משפחותיהם של המתאבדים זוכים גם הם ליוקרה רבה בקרב קהילותיהם ולעתים גם לגמול חומרי בעקבות מעשה ההתאבדות של בן המשפחה, ובארגונים המוסלמיים אף מובטחת להם מחילה בעולם הבא.

מעשה ההתאבדות הטרוריסטי הוא אפוא תהליך אישי וקבוצתי בעת ובעונה אחת. מצד אחד זהו מעשה אינדיבידואלי שבו חווה הפרט המתאבד תהליך אישי-נפשי עמוק ומורכב המוביל אותו ממצב של הכרה מודעת למצב של תודעה דמוית תגובה היפנוטית התלויה במפעיל משלבי ההכנה לפעולה ועד הרגע שבו הוא מבצע את אקט ההתאבדות. מצד אחר זוהי תוצאה של פעילות ארגונית. במקביל מלווה התהליך הזה, מרגע התבססות ההכרה של הפרט להתנדב למעשה, באופן צמוד במערכת נוספת, ארגונית, המתחברת לתהליך האישי, מעצימה ומשמרת אותו כדי לוודא שהמתנדב לא יחזור בו מנכונו ויכדי להובילו להשלמת המשימה. בתהליך זה האחד אינו יכול להתקיים בלי האחר – המתאבד חייב את ההפקה הארגונית והארגון אינו אפקטיבי בלי האינדיבידואל המתאבד. האקט של שכנוע המתאבד להתנדב למעשה ובעיקר לדבוק בנכונו זה ולהתמיד בה עד למימושה נעשה בדרך כלל בלי איומים אלא בדרך של פיתוי, שכנוע, ואינדוקטרינציה, בהתאם לאישיות המתנדב ובהקשר הקבוצתי-הארגוני-החברתי של קבוצת ההשתייכות שלו.¹

כדי להבין כיצד אל-קאעדה פועל להגשמת מטרותיו ויעדיו ובאילו דרכים הוא מפיץ את תפיסת עולמו ומייצא את טרור המתאבדים, ראוי להציג בקצרה מהו אל-קאעדה וכיצד הוקם, מהי תפיסת עולמו, מה הן מטרותיו, כיצד קשר אליו רשתות טרור וארגוני טרור הפועלים ברחבי העולם ומה הם ערוצי הפעולה העומדים לרשותו בבואו לממש את סדר היום שלהגשמתו הוא חותר.

אל-קאעדה נוסד בשנת 1988 לקראת סוף המלחמה באפגניסטן בידי אוסאמה בן לאדן מתוך ארגון שנקרא "משרד השירותים" (מכתאב אל-חידמאת), אשר עסק בקליטתם, בהכוונתם ובניהולם של אלפי מתנדבים שבאו אליה בשנים 1979-1989 מרחבי העולם המוסלמי כדי להילחם בצבא הסובייטי לימין המוג'אהדין המקומיים. מטרתו הייתה לאגד את האנשים שפעלו באפגניסטן במהלך שנות המלחמה וצברו ניסיון מבצעי עשיר ולשמרם כבסיס כוח פעיל, שיוכל להמשיך להפיץ את תפיסת האסלאם הלוחמני, שבה דגל בן לאדן, אל מעבר לגבולותיה של אפגניסטן גם אחר סיום המלחמה. מטרתו המרכזית של אל-קאעדה מראשית דרכו הייתה ועודנה להקים ברחבי העולם משטרים שינהגו על-פי ההלכה האסלאמית, קודם כל במדינות הערביות ובמדינות המוסלמיות המובילות כדוגמת ערב הסעודית, מצרים, פקיסטן, אינדונזיה ובאחרות. כמו כן ביקשו להקים אוטונומיות אסלאמיות עצמאיות במדינות שיש בהן מיעוטים אסלאמיים גדולים, למשל במדינות בדרום-מזרח אסיה דוגמת פיליפינים ותאילנד.

בד בבד שואף הארגון לעודד מהגרים ובני מהגרים מוסלמים הפרוסים ברחבי העולם, תוך ניצול תחושת הניכור שלהם והניתוק שהם חשים לעתים מסביבתם ולעודדם לחזור לערכי האסלאם הישנים והמוכרים ולגייסם להפצתו ברבים. הגשמתה של תכנית זו נועדה להוביל בסופו של דבר להקמתו של כוח מוסלמי מרכזי בדמותה של ח'ליפות אסלאמית בעלת עוצמה שתחזיר את האסלאם למעמדו הבכיר בעבר, המעמד שהוא ראוי לו.

אפגניסטן, שבתקופת המלחמה וגם לאחר סיומה שימשה אבן שואבת למוסלמים צעירים מכל קצווי העולם, הייתה המקום שעוצבה בו השקפת העולם שביקש אל-קאעדה להנחיל לשותפיו ויחד דאגו להפצתה ולמימושה.³ לאחר נסיגת הצבא הסובייטי משטח אפגניסטן וסיום המלחמה החל אל-קאעדה לפעול כארגון עצמאי והתבסס על "בוגרי אפגניסטן" מקרב ותיקי המלחמה. החל בראשית שנות התשעים הצטרפו לשורותיו גם לוחמים בני "הדור החדש" מקרב החניכים המצטיינים ממחנות האימונים שמימן בן לאדן בסודן ובאפגניסטן, אלה שהוא בחר והסכימו לשרת תחת פיקודו. במהלך המחצית הראשונה של שנות התשעים שימש אל-קאעדה בעיקר כציר רעיוני והעניק סיוע לוגיסטי וכספי לפעילויות של קבוצות ורשתות טרור אשר שאפו כמוהו לממש את תפיסת הג'האד במדינות כמו מצרים, אלג'יריה, סומליה, ארצות-הברית, ופיליפינים.

כניסתו של אל-קאעדה למעגל מפעילי המתאבדים השפיעה השפעה מהותית על מאפייני השימוש בדפוס פעולה זה ברחבי העולם. אל-קאעדה מייצג, לשיטתו, את כלל המוסלמים בעולם, המהווים ישות אחת בלתי נפרדת – "האומה" (Umma) האסלאמית. בפעילותו הציג הארגון פרדיגמה חדשה של קהילה מוסלמית "חוצת לאומים", הפרוסה על פני הגלובוס כולו ופועלת באלימות קיצונית נגד מי שנתפס בעיניה כמתנגד להשקפת עולמה. הארגון פעל להפצתה של אידיאולוגיה אסלאמית פונדמנטליסטית הרואה בעולם כולו זירה לגיטימית למימוש הג'האד באמצעות פעילות טרור, ובעיקר באמצעות פיגועי התאבדות. מתוקף תפיסת עולמו זו חתר אל-קאעדה להפצת תופעת ההתאבדות ובינאומה. מגמה זו בלטה במיוחד על רקע העובדה כי ארגוני הטרור שקדמו לו הגבילו את פיגועי ההתאבדות שביצעו לזירה המקומית בארץ מוצאם (למעט ההתקפות הבודדות והחריגות שביצעו חזבאללה בארגנטינה, בשנים 1992 ו-1994, והנמרים הטאמילים בהודו ב-1991).

אל-קאעדה שנוסד כאמור בשלהי שנות השמונים החל לצבור מוניטין כארגון המסייע לפעילות טרור שביצעו אחרים החל בראשית שנות התשעים. שמו הוזכר כמי שעמד מאחורי פיגועי טרור וגרילה בעולם, למשל הפיגועים בתיירים אמריקנים בעדן בשנת 1992, התקפות על צבא ארצות-הברית בסומליה ב-1993, הפיגוע במגדלי התאומים ב-1993 וניסיון הפיגוע בנשיא מובארק באתיופיה ב-1995. פעילות הטרור העצמאית של אל-קאעדה החלה רק באוגוסט 1998 כאשר החליט בן לאדן שארגונו הגיע לבשלות מבצעית וארגונית והתבסס בטרטוריה שסיפקה לו הגנה ויכולת היערכות ותכנון הרחוקים מהישג ידם של אויביו.

תרשים ב: התפתחות ארגון אל-קאעדה

בפיגועי ההתאבדות הראוותניים שביצעו אנשיו ביקש בן לאדן להפוך את ארגונו לאוונגרד ומתווה דרך לשותפיו.

ראוי להדגיש כי למרות המוניטין המבצעי הרב שצבר אל-קאעדה במהלך השנים, הרי בפועל ביצע הארגון באופן עצמאי שבעה פיגועי טרור בלבד, שכולם היו פיגועי התאבדות. עד למתקפת ה-11 בספטמבר ביצע הארגון בסך הכול שלושה פיגועים: תקיפת שגרירויות ארצות-הברית בקניה ובטנזניה (אוגוסט 1998), תקיפת המשחתת האמריקנית USS Cole (אוקטובר 2000) ופיגוע "שליח" שבוצע לבקשת הטאליבן נגד מסעוד שאה, מנהיג "החזית הצפונית", שהייתה אופוזיציה עיקרית לשלטונם באפגניסטן (ההתנקשות בוצעה ב-9 בספטמבר 2001, יומיים לפני המתקפה בארצות-הברית). אחרי המתקפה בארצות-הברית ביצע אל-קאעדה עוד שלושה פיגועים, שניים מהם בידי מתאבדים בודדים שפעלו בהנחיית בכיר ממטה הארגון, ופיגוע נוסף בקניה. הפיגוע בקניה בוצע באמצעות רשת טרור בפקוד פעיל שטח בעל ניסיון מבצעי קודם בזירה. רשת הטרור ניסתה להפיל מטוס נוסעים של "ארקיע" באמצעות ירי טילים, ובד בבד פוצצה מכונית תופת בידי שני מתאבדים במלון שהתארחו בו תיירים ישראלים (נובמבר 2002). שאר פיגועי ההתאבדות המיוחסים לזרם "הג'האד העולמי" בוצעו בידי שותפי אל-קאעדה ברחבי העולם, חלקם בסיוע ישיר או עקיף של אל-קאעדה או בהשראת תפיסת האסתשהאד שהפיץ הארגון לשותפיו בדרכים שונות, ואלה יפורטו בהמשך.

בן לאדן עצמו נאלץ להגר מסעודיה מולדתו, שממנה גורש בשל ביקורתו על המשטר. הוא עבר לסודן, שם ביסס את ההכרה בו כמי שמעניק סיוע לארגונים אסלאמיים עמיתים להיערך

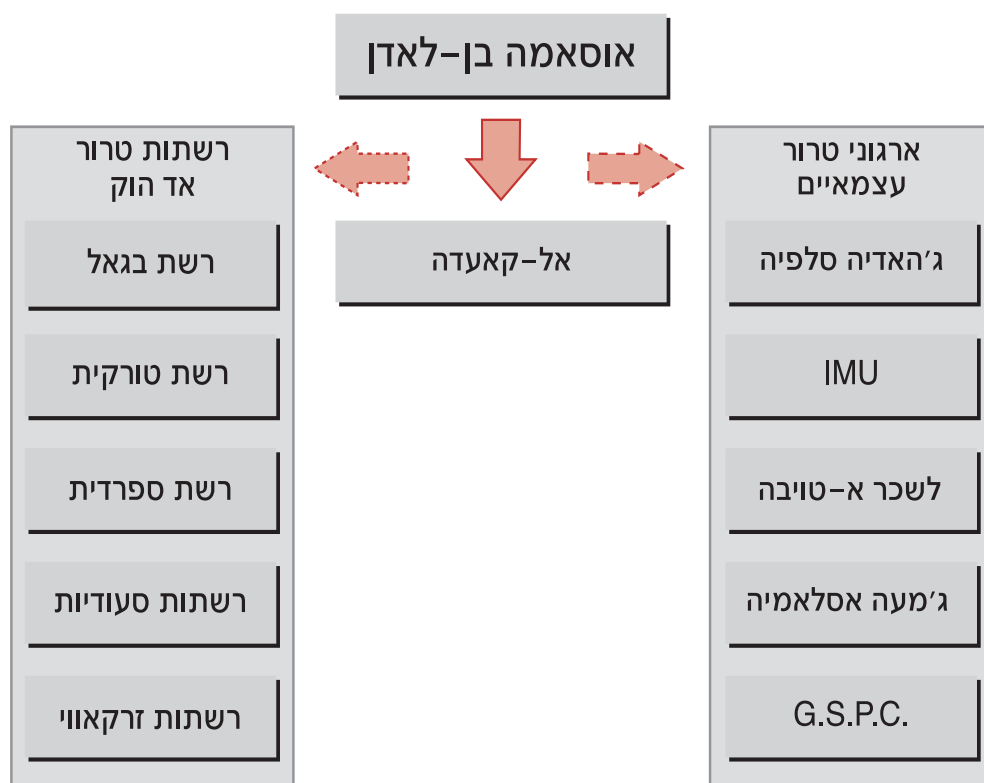
לביצוע פעילות טרור. לאחר חמש שנים, בשנת 1996, נאלץ בן לאדן לעזוב גם את סודן בשל לחץ שהפעילו ארצות-הברית ומצרים על ממשלת סודן על רקע מעורבותו באימון טרוריסטים בסודן בכלל, וסיועו לניסיון ההתנקשות בנשיא מצרים באתיופיה בשנת 1995 בפרט.

בן לאדן התבסס באפגניסטן כאורחם של הטליבאן, ואל-קאעדה נערך לעבור לפעילות טרור עצמאית. בתקופה זו התהדק שיתוף הפעולה בין אל-קאעדה לבין ארגוני טרור מצריים, ובעיקר עם הג'האד האסלאמי המצרי בראשות ד"ר איימן אל ט'וואהירי. שותפות זו מוסדה ביוני 2001 כאשר אל-קאעדה והג'האד המצרי מוזגו באופן פורמלי לארגון אחד הפועל מאז בשם "קאעדת אל ג'האד". כחלק ממגמת המיסוד ואיחוד השורות שבה דגל, הכריז בן לאדן בפברואר 1998 על הקמת ארגון גג אסלאמי בשם "החזית האסלאמית הבינלאומית לג'האד נגד היהודים והצלבנים", שבמרכזו ניצב כמובן ארגון אל-קאעדה. מסגרת זו נועדה לאגד שותפויות של רשתות וארגוני טרור שממילא קיימו ביניהם קשרים, שותפות אידיאולוגית ולעתים אף שיתוף פעולה מבצעי. מטרתה המוצהרת של החזית הזאת הייתה זהה למטרותיו המוצהרות של אל-קאעדה.

בעוד ארגון אל-קאעדה נמצא תחת פיקודו הישיר של בן לאדן, קשריו עם שותפיו לדרך – פעילי רשתות הטרור אד הוק וארגוני טרור ממוסדים עצמאיים – שלא פעלו תחת פיקודו הישיר, היו מורכבים והתאפיינו ברמות שונות של שיתוף פעולה. עם שותפיו נמנו רשתות טרור שבראשן עמדו "בוגרי אפגניסטן", בדרך כלל בני "הדור החדש" (מי שבאו לאפגניסטן לאחר תום המלחמה עם הסובייטים מראשית שנות התשעים ואילך). רשתות אלה הוקמו אד-הוק לצורך ביצוע פיגועים, נשענו במידה רבה על הידע והניסיון המבצעיים שצברו אנשיהן במחנות האימונים באפגניסטן ופעלו בהתאם לאינדוקטרינציה שספגו בעת שהותם שם.

בדרך כלל לא הייתה מעורבות מבצעית ישירה של מפקדים מאל-קאעדה בתכנון ובביצוע פיגועיהם של השותפים. הללו בוצעו בדרך כלל באחריות מפקדי רשתות הטרור המקומיות. דוגמה לסוג כזה של שיתוף פעולה אפשר לזהות ברשתות הטרור שהשתתפו בביצוע הפיגוע במגדלי התאומים בשנת 1993, בתכנון פיגועי "המילניום" (ניסיונות פיגוע, שסוכלו, נגד יעדים אמריקניים ויהודיים בירדן וניסיון פיגוע בארצות-הברית בדצמבר 1999 ובפעילות רשתות טרור באירופה כדוגמת "רשת מילאני" שהתכוונה לבצע פיגועים בגרמניה בדצמבר 2000, ו"רשת בגאל" שתכננה לפעול בצרפת ובבלגיה ונתפסה ביולי 2001 (ראו פרק ד).

קשרי אל-קאעדה עם ארגוני טרור אסלאמיים ממוסדים שפעלו ברחבי העולם, התבססו גם הם על החוויה המשותפת והזהדות הדדית של מפקדים רבים מהארגונים הללו עם אל-קאעדה מהתקופה שלחמו זה לצד זה באפגניסטן. לאחר שובם לארצות מוצאם תפסו ותיקי המלחמה באפגניסטן את שדרת הפיקוד בארגוני הטרור במדינותיהם, אך לא שכחו את הקשרים שנוצרו ביניהם לבין מפקדי אל-קאעדה והמשיכו לשמרם. ארגוני הטרור הממוסדים הללו כדוגמת "ג'מעה אסלאמיה" שיש לו סניפים בכמה מדינות באסיה, "אבו סאיאף" בפיליפינים,

תרשים ג: שותפיו של אל-קאעדה: ארגוני טרור ממוסדים ורשתות טרור אד-הוק

"לשכר א-טויבה", "ג'ייש מחמד", ו"חרכת אל-אנצאר" בהודו, "אל-איתיחאד אל-אסלאמי" בסומליה, "עוצבת אל-אנצאר" בלבנון "צבא השחרור של עדן" בתימן ורבים אחרים פעלו באופן אוטונומי ובדרך כלל לא חרגה פעילותם מגבולות מדינות המוצא שלהם. עם זאת, לעתים שיתפו ארגונים אלה או פעילים בודדים מקרבם פעולה עם ארגון אל-קאעדה בהכנת פיגועי טרור. כך, למשל, ארגונים בדרום-מזרח אסיה, כמו MILF, אבו סאיף וג'מעה אסלאמיה שיתפו פעולה עם אל-קאעדה בניסיון להוציא לפועל פיגוע בסינגפור (דצמבר 2001) ובפיגוע שבוצע בבאלי (אוקטובר 2002).⁵ שיתוף פעולה דומה התקיים כאשר ארגון אל-איתיחאד אל-אסלאמי הסומלי העניק סיוע לוגיסטי למבצעי ההתקפה על היעדים הישראליים במומבסה (נובמבר 2002), והמבצעים נמלטו בעקבות ההתקפה לסומליה, וייתכן אף שסייעו להם כבר קודם לכן בהברחת חומרי הנפץ מסומליה לקניה לקראת ביצוע הפיגועים.

השינוי העיקרי בארגון אל-קאעדה ובמערכת יחסיו עם שותפיו אירע בעקבות המערכה העולמית נגד הטרור שהכריזה הקואליציה הבינלאומית בתגובה על מתקפת ה-11 בספטמבר. מערכה זו, שעדיין נמשכת, היכתה קשות בתשתית אל-קאעדה באפגניסטן וגרמה למותם של מפקדים ולוחמים רבים בארגון, שמה את הנהגתו ואת חבריו במצור ובמרדף בינלאומיים ואילצה את מפקדי הארגון להסתגל למצב החדש, להסתתר ולפזר את אנשיהם במקומות שונים. עקב כך עבר כובד המשקל בפעילות "הג'האד העולמי", באופן הדרגתי, מאל-קאעדה לשותפיו, ואלה המשיכו בפיגועי התאבדות ככלי המרכזי של פעילותם.

מזכר זה מתאר ומנתח את מרכיב ההתאבדות בפעילות אל-קאעדה באמצעות הצגת מערכת היחסים הרב-ממדית המתקיימת בין "הגרעין הקשה" של אל-קאעדה לבין שותפיו – רשתות טרור הנתמכות על ידו וארגוני טרור ממוסדים המתבססים על "בוגרי אפגניסטן" (ראו תרשים ג).

בחלקו הראשון של המזכר מוצגים תהליכים ארגוניים ופסיכולוגיים כפי שהם מתנהלים בארגון אל-קאעדה. תהליכים אלה אפשרו להנחיל את תפיסת ההקרבה העצמית למען האל, לאנשי הארגון ולשותפיו הפועלים ברחבי העולם. מבנה אל-קאעדה ופעילותו נותחו מההיבט הארגוני, תוך התייחסות לסוגיות כמו איתור, גיוס, השמה, תמיכה ותקשורת, תרבות ארגונית, חזון ארגוני ואפיוני הנהגה. **בחלק השני** מוצגת תחילה השוואה המציגה את ההבדלים בין מאפייני הפעילות של אל-קאעדה לאלה של שותפיו. בהמשך, מתוארים ומנותחים פיגועי ההתאבדות שבוצעו הן על ידי אל-קאעדה הן על ידי שותפיו – בשני פרקים נפרדים – כדי להמחיש את חשיבות תופעת ההקרבה העצמית בתוך מכלול פעילות הטרור. **בסיכום** בחרנו להדגיש את הצורך במענה אידיאולוגי שישמש משקל נגד לתפיסת ההקרבה למען האל (אסתשהאד) ושיהווה מרכיב מרכזי הנדרש לבלימת הפצתה בידי אל-קאעדה ושותפיו לקהל מתגייסים חדש, זאת כמובן לצד פעילות מבצעית מודיעינית אכיפתית, הנדרשת כמענה הכרחי לסיכול פעילות הטרור של הארגון ושותפיו.

הנתונים הסטטיסטיים במזכר זה מתבססים על מאגר נתונים המנוהל על ידי יורם שוייצר במרכז יפה למחקרים אסטרטגים

חלק א:

**ארגון אל-קאעדה –
אידיאולוגיה של הקרבה עצמית**

פרק א

טרור המתאבדים כאידיאולוגיה וכסמל

המבנה הארגוני של צמרת אל-קאעדה התבסס על המורשת שהתגבשה במהלך המלחמה באפגניסטן על-פי התבנית האסלאמית של מנהיג ולצדו מועצה מייעצת (שורא). החלטותיו של המנהיג העליון, הנשענות על הפרשנות שלו לדרך הנכונה על-פי הקוראן והמסורת שבעל-פה בעצה עם מורי הלכה, הן המתוות את דרכו של הארגון. בן לאדן צמח להיות המנהיג העליון והבלתי מעורער של אל-קאעדה בעיקר לאחר שעבדאללה עזאם, האידיאולוג הראשי של "המתנדבים למלחמה באפגניסטן" ומורהו הרוחני ושותפו לדרך, נהרג בפיצוץ מסתורי בשנת 1989. בן לאדן נתפס כ"אמיר" הארגון וככזה נשבעו לו אמונים כל מי שביקשו להצטרף לשורות אל-קאעדה בהנהגתו. שבועת האמונים האישית חייבה את הנשבעים מקרב חברי הארגון בציות מוחלט להוראותיו.

בן לאדן פעל תמיד כשלימינו אדם דומיננטי שאתו הוא התייעץ וחלק עמו את נטל קבלת ההחלטות והאחריות על מדיניות הארגון. לאחר מותו של מורהו עבדאללה עזאם, תפס את מקומו מחמד עאטף (אבו חאפט' אל-מצרי), ששימש מפקדו הצבאי של הארגון, והיה שותפו ויועצו הקרוב עד מותו בנובמבר 2001 בהפצצה אמריקנית באפגניסטן. בשנים האחרונות מילא את התפקיד התומך הזה סגנו של בן לאדן, ד"ר איימן אל-ט'וואהרי המצרי.

בתחילת דרכו פעל בן לאדן בתוך הוויה שדפוסייה גובשו במהלך המלחמה באפגניסטן, שאליה הצטרף כאחד משורת המתנדבים. הערב-הרב הבינלאומי שנקלע לאפגניסטן בעשר שנות המלחמה חייב גיבוש מסגרת רעיונית אחת מלכדת לכל הלוחמים. הקו המלכד היה תפיסת הג'האד למען אללה נגד האויב, שצויר כאימפריה נוצרית כובשת, המנסה לכפות את שליטתה על אדמה מוסלמית ועל המוסלמים המקומיים, שייצגו בעיני הלוחמים ובניסוחו של עבדאללה עזאם, האידיאולוג הראשי שלהם, את המיקרוקוסמוס של האומה האסלאמית.

בן לאדן שבמהלך המלחמה צבר מוניטין של תורם ומארגן ואף של לוחם, החליט לאחר סיומה לשמר את הכוח הזה למען העתיד. כך הלך והתגבש דפוס הפעולה, שבבסיסו ניצבו לוחמים רבים מלאומים שונים בעלי חוויה משותפת ומכנה משותף רגשי ואידיאולוגי, שניתן לפזרם בעולם ובאמצעותם לגייס קאדרים חדשים שיעצימו את המחנה הזה לכלל אגרוף של עוצמה לקידום רעיון הג'האד העולמי.

בהשפעת הרב-לאומיות שאליה נחשף, ייסד בן לאדן ארגון בעל מבנה מבוזר ולא ריכוזי המסוגל להכיל ולכבד שונות בין ארגונים ואנשים, שנשמר בו חופש הפעולה של המשתתפים, מפקדים כלוחמים, כל עוד הרעיון המלכד את הארגון – רעיון ההקרבה העצמית (אסתשהאד) נשמר בקנאות כערך מוביל. בן לאדן הבין שבמבנה מבוזר, רעיון ההקרבה עצמו יהיה חזק יותר מהמנהיגות וישמש כוח מלכד במקומות שאליהם יופץ ויגדיל עד מאוד את עוצמת המאבק למען ג'האד עולמי.

לפיכך, אל-קאעדה במובנו הרחב עד ה-11 בספטמבר 2001 היה: (1) מבנה מצומצם של "מפעילים" ו"מתכננים" הפועלים במחנות ויוצאים ובאים מהם אל רחבי העולם; (2) קאדרים של מתאבדים המועמדים לצאת לפעילות ולפנות את מקומם לאחרים; (3) אנשי דת, מטיפים וסוכני השפעה המפעילים אינדוקטרינציה של הרעיון ברחבי העולם; (4) אנשי עסקים ונדבנים מסעודיה וממדינות המפרץ; (5) תאים רדומים בארצות המערב, שלאחר תום תקופת הכשרתם מקיימים קשרים עם המטה באפגניסטן לקראת ביצוע הפעילות.

תפיסת ההקרבה העצמית למען האל (אסתשהאד) כערך ארגוני מלכד

תפיסת האסתשהאד כאמצעי לוחמה היא חלק מתפיסת עולם כוללת הרואה בג'האד אקטיבי נגד מי שנתפסים כאויבי האסלאם עמוד תווך מרכזי ומופת ארגוני. הנכונות להקרבת החיים למען האל ובדרכו (פי סביל אללה) מהווה על-פי השקפת העולם של אל-קאעדה ביטוי ליתרון המוסרי של הלוחם המוסלמי על יריביו. הקרבת החיים הפכה באל-קאעדה לערך עליון וחשיבותה הסמלית משתווה ואף עולה על הערך הטקטי שלה. אל-קאעדה אימצה את כלי ההתאבדות כסמל של הג'האד העולמי והעלה את המרטיריות האסלאמיות (השהאדה) לדרגה של מעין עיקר אמונה. אל-קאעדה טיפחה את רוח הארגון ובנה את האתוס שלו על ההתנדבות להקרבה עצמית ומימושה בביצוע פיגועי התאבדות ושקד להנחיל אותה לחבריו הוותיקים ולמצטרפים החדשים לשורותיו כאחד. נכונותו של פעיל אל-קאעדה להקריב את עצמו הייתה לתכונה החשובה ביותר שהארגון חיפשה אצל המתנדבים לשורותיו.⁶

על-פי תפיסת עולמו של אל-קאעדה, הקרבת החיים למען האל היא הדבר העיקרי שמבקש לוחם הג'האד להשיג והיא מתוארת במונחים של הנאה: "אנו מבקשים ממך את עונג ההתבוננות אל פניך ומשתוקקים לפגוש אותך שלא בעת צרה [...] קח אותנו אליך [...]".⁷ תפיסת הארגון בסוגיית ההתאבדות למען האל, החוזרת חדשות לבקרים בהצהרותיהם של מנהיגיו, מגולמת במה שהפך לסיסמתו: "אנו אוהבים את המוות יותר ממה שיריבינו אוהבים את החיים". הסיסמה הזאת נועדה לבטא את חוסר היראה של לוחמיו מאבדן החיים, הזמניים ממילא, עלי אדמות, לטובת חיי הנצח הטהורים בגן עדן. היא נועדה לבטא את עומק האמונה של המוסלמים הטהורים מול חולשת הרוח, הנהנתנות וחוסר הערכים של יריביו. לשיטתו של אל-קאעדה, ההקרבה למען האל היא שתבטיח את ניצחונו המובטח של האסלאם על

הכפירה, את ניצחון הרוח על החומר, הנפש על הגוף, ניצחון החיים שמעבר לעולם הזה על המציאות שבחיי היומיום ובעיקר ניצחון הטוב על הרע. ההתאבדות מבטאת את תחושת ההשלמה הרגשית וההצדקה המוסרית של המעשה בעיני המבצעים ובעיני הארגון. הד לקריאתו של בן לאדן לצעירי האסלאם לממש את דרך האל באמצעות האסתשהאד באה לידי ביטוי בצוואת אחד המתאבדים בפיגוע בסעודיה במאי 2003. הוא חוזר על הפסוק המבטיח את מנעמי גן העדן:

צעירי האסלאם, חושו לצאת לג'האד, חושו אל גן עדן, שבו יש מה שעין לא ראתה, אוזן לא שמעה ולא עלה על לב אנוש! אל תשכחו את הגמול שהוכן לחלל אצל אללה. שליח אללה, עליו השלום והתפילה אמר: "לחלל אצל אללה שבע סגולות: ייסלח לו בנתז הראשון של דמו, הוא יראה את מקום מושבו בגן עדן, יתעטר בעיטור האמונה, ייפטר מחיבוטי קבר, יזכה לביטחון מפני המורא הגדול ביותר, על ראשו יונח הנזר היקר אשר הפנינה שלו טובה יותר מכל העולם והזהמה שיש בו, הוא יינשא ל-72 נשים ("חוריאת אלעין" – שחורות העין) ויהיה מליץ יושר של 70 מבני משפחתו".⁸

הצלחת הארגון להנחיל את אתוס האסתשהאד לרבים מחבריו קיבלה ביטוי בדברי אחד ממפקדיו הבכירים, שהיה אחראי לשיגור מתאבדים רבים: "מעולם לא חסרו לנו מתאבדים פוטנציאליים – יש לנו מחלקה שנקראת 'מחלקת המתאבדים' ", וכשנשאל האם היא עדיין פעילה, ענה: "כן, והיא תמיד תהיה, כל עוד אנחנו בג'האד נגד הכופרים והציונים".⁹ בן לאדן עצמו ביטא בבהירות באחד מראיונותיו את האתוס הארגוני שהנחיל לנוהים אחריו: "אני לא מפחד מהמוות. להפך, מות קדושים הוא תשוקתי. מות הקדושים שלי יוביל להולדתם של אלפי אוסאמות".¹⁰

החזון הארגוני – גלובליזציה של רעיון האסתשהאד

אל־קאָעדה התגלה במהלך השנים כארגון בעל פעילות גלובאלית ומבנה גמיש ודינאמי שעבר שינויים פרסונאליים בהנהגתו ובמיקום מפקדתו מיום היווסדו ועד ימינו אלה. הגלובליזציה מתבטאת: (1) בפיזור "בוגרי" מחנות האימונים של הארגון ברחבי העולם; (2) בשאיפה להוות מודל לחיקוי בישום דפוס הפעולה; (3) בניהול לוחמה פסיכולוגית; (4) ניצול התקשורת ואתרי אינטרנט.

1. **פיזור של "בוגרי אפגניסטן"** – מטרתו העיקרית של אל־קאָעדה היא להפיץ את דפוס הפעולה הזה בקרב כמה שיותר ארגונים אסלאמיים, בעיקר אלה המזדהים עם תפיסת

הג'האד העולמי. נראה גם כי למדיניותו של אל-קאעדה בתחום פיגועי ההתאבדות הייתה בעיניו חשיבות סמלית מיוחדת. עד השנים האחרונות זוהתה תופעת המתאבדים המוסלמים המקריבים את נפשם למען האל עם הזרם המוסלמי השיעי. זרם זה הוא שהציג לראשונה את דפוס הפעולה הזה לעולם בשנות השמונים של המאה העשרים. לפיכך כניסת אל-קאעדה למעגל המתאבדים הייתה חייבת – מנקודת מבטו של הארגון – להאפיל בעוצמתה ובנזקיה על אלה שנגרמו ע"י קודמיו כדי להגדיל את יוקרת האסלאם הסוני ואת יוקרת הארגון ומנהיגו שייצגו אותו.

2. **מודל לחיקוי בדפוס הפעולה** – הארגון פעל להשיג הרג המוני רב ככל הניתן, ולשם כך השתמשו והוא ושותפיו בקבוצות מתאבדים גדולות במיוחד, שמנו לעתים 12, 14, 19 ובמקרים מסוימים, למשל בצ'צ'ניה, אף 30 מתאבדים. ואכן תוצאות הפיגועים הללו היו חסרות תקדים במספר הנפגעים. גם מספר המתאבדים היה חריג לעומת רוב ארגוני הטרור האחרים שביצעו פיגועי התאבדות (למעט הנמרים הטאמילים, אשר פעלו בסרילנקה והשתמשו לעתים בחוליות ובהן מספר משתתפים גדול, עד כדי תריסר משתתפים בפעולה אחת).

3. **יצירת אפקט פסיכולוגי אצל היריב** – אל-קאעדה ראה בנשק המתאבדים כלי יעיל להרתעת המערב ובראשו ארצות-הברית מתוקפנותו ולהטלת אימה בציבור המותקף על פני הגלובוס כולו. בן לאדן, על-פי תפיסתו את תרבות המערב, מבקש להעביר מסרים ברורים כי טרור המתאבדים הוא "כלי קורא תיגר" (weapon of defiance) על אורח החיים המערבי. באמצעות האפקט הפסיכולוגי שגורם הרג המוני חסר אבחנה, הוא מבקש לכפות על דעת הקהל במדינות המערב להפעיל לחץ על ממשלותיהם כדי שישנו מדיניותן בהתאם להשקפת עולמו וייענו לתביעותיו השונות. הוא משתמש בטכניקות של תעמולה ולוחמה פסיכולוגית המעצימה את האפקטים הפיזיים של הפגיעה באזרחים חפים מפשע. לכן נוהגים אל-קאעדה או שותפיו לשגר זמן קצר אחרי פיגוע, הודעות לעיתונות או קלטות שבהן הם חוזרים ומסבירים את הרקע להתקפותיהם ומאיימים לחזור עליהן וביתר שאת אם המדינות המותקפות לא ישנו את מדיניותן. לעתים אף מפנים את תעמולתם ישירות לדעת הקהל כדי לעודד אזרחים להפעיל לחץ על ממשלותיהם.

לדוגמה, אחרי הפיגועים שביצעו בבאלי הג'מעה אסלאמיה בסיועו של אל-קאעדה (אוקטובר 2002), שנרצחו בהם 202 בני אדם, פרסם בן לאדן קלטת ובה איים לשוב ולפגוע באוסטרליה בטענה שהיא משתפת פעולה עם ארצות-הברית ופוגעת במוסלמים במדיניותה במזרח טימור.¹¹ באופן דומה, זמן קצר לאחר הפיגועים במדריד (11 במארס 2004), שבהם נרצחו 191 בני אדם, פרסם בן לאדן מנשר ובו האשים את ממשלת ספרד באחריות לפיגוע בשל תמיכתה במדיניות ארצות-הברית ונוכחות חייליה בעיראק והציע לתושבי אירופה להפעיל לחץ על ממשלותיהם כדי ששיגו את חייליהן מעיראק ובתמורה יקבלו "הודנה" (הפסקת אש זמנית). הוא גם איים כי בתוך שלושה חודשים תוסר הצעתו הנדיבה והפעולות

באירופה יתחדשו.¹² בנצלו את ההלם שגרמו הפיגועים ניסה בן לאדן להעביר את האחריות לזוועה מהמבצעים הפועלים בשם רעיונותיו לממשלת ספרד ושיגר מסר מאיים לאירופה, ולפיו אי-קבלת דרישותיו בתוך פרק זמן קצוב תביא לפגיעות קשות נוספות.

4. **תקשורת אלקטרונית ואינטרנט** – אין ספק שלהפצת הרעיונות המכוונים של הארגון ובראשם ערך ההקרבה העצמית למען אללה, ולצורך הכוונה אסטרטגית בנוגע ליעדי הפעולה המועדפים של תומכי רעיון הג'האד העולמי, משתמש אל-קאעדה באמצעי התקשורת, שאותם הוא מנצל לצרכיו. לא יהיה זה מופרז לומר כי בעבור אל-קאעדה אמצעי התקשורת ההמוניים הערביים והמערביים הם כלי מרכזי בתהליך ההעצמה המתבצע ע"י מפקדי הארגון בתחום שמחוץ למרחב השליטה הישיר שלהם.

החשיבות הרבה שהקנה הארגון לתקשורת קיבל ביטוי ארגוני בהקמתה של ועדת תקשורת שבראשה עמד זמן ממושך ח'אלד שיח' מחמד, לפני שנעשה אחד המפקדים המבצעיים המובילים בארגון. במקביל הקים בן לאדן חברה בשם "אל סיחאב", וזו הפיקה עבורו את הקלטות המקצועיות ואת סרטי "התדמית" שהפיץ הארגון ברחבי העולם הערבי והמערבי בעיקר באמצעות תחנת הטלוויזיה הקטארית אל-ג'זירה. ההעדפה שהעניק בן לאדן לאל-ג'זירה ולכתבים נבחרים ואוהדים כמו יוסרי פאודה (הכתב שזכה לריאיון הבלעדי הראשון עם ח'אלד שיח' מחמד ועם יד ימינו רמזי בן אל-שיבה לקראת יום השנה הראשון למתקפת ה-11 בספטמבר) ואחמד זידאן (כתב אל-ג'זירה בפקיסטן שזכה לראיון פעמים מספר את בן לאדן באפגניסטן לפני המתקפה בארצות-הברית) הייתה חלק ממדיניות תקשורתית מכוונת של בן לאדן. מדיניות זו נועדה לחזק את יוקרת אמצעי התקשורת הערביים שנחשבו תמיד נחותים ולא מעניינים לעומת אמצעי התקשורת המערביים.¹³

מוקד הלוחמה הפסיכולוגית של אל-קאעדה התחלק בין ערוצי הלוויין ובין האינטרנט. בעוד ערוצי הטלוויזיה השונים ובעיקר אל ג'זירה הפופולארי בעולם הערבי שימשו את אל-קאעדה לפרסום מסריו באמצעות סרטוני וידאו שהפיק הארגון, גבר בשנים האחרונות השימוש שעושים אל-קאעדה ושותפיו באינטרנט. מתוך כ-4000 אתרים אסלאמיים הקיימים ברשת האינטרנט, 300 אתרים בערך קשורים לקבוצות אסלאמיות רדיקאליות התומכות באל-קאעדה. אתרים אלה הם שמפיצים את מסרי הארגון, מעודדים מתנדבים חדשים להתגייס לשורות "הג'האד העולמי" וחלקם אף מדריכים את קוראיהם כיצד לבצע פעילות טרור ולבנות פצצות. הניסיונות של גורמים במערב לסגרם ולפגוע בהם גרמו לכך שהאתרים מופיעים חדשות לבקרים בכתובת חדשה. לעתים הכתובות החדשות מופיעות כהודעה למשתמשים קודמים ולעתים הכתובת נשמרת רק לחדרי ה"צ'אט" ומועברת שם בין הדוברים. כל קבוצת טרור מפעילה יותר מאתר אחד וביותר משפה אחת. שני ביטאונים ברשת מסונפים

ישירות לאל-קאעדה: סאות אל-ג'האד ומעסכר אל-בטאר.¹⁴ בשני אתרים אלה ניתן הסבר כיצד לחטוף, להרעיל ולרצוח ונמנות גם מטרות מערביות שראוי לתקוף.

הטרוריסטים שביצעו את הפיגועים במדרד (מארס 2004) ואלה שהשתתפו במתקפת ה-11 בספטמבר השתמשו שימוש רציף באינטרנט לצורך תקשורת. האנונימיות ברשת מאפשרת התקשרות בנושאים השנויים במחלוקת בלי להיחשף ובלי להיענות ללחץ של ממשלות. באירופה מספק האינטרנט לצעירים מוסלמים מעין קהילה וירטואלית שעיקר השפעתה בהקלה רגשית על מהגרים מוסלמים הסובלים מקשיי הסתגלות וחשים צורך לשמור על זהותם הדתית. הרשת מסייעת באופן פסיכולוגי להתגבר על הניכור שחווים המוסלמים באירופה, החיים בסביבה דתית זרה, ולעמעם את תחושת המשבר הנלווית לכל תהליך של הגירה. האינטרנט מיישם את האידיאה של ה"אומה" האסלאמית, הופך אותה למוחשית ומאפשר למוסלמים להקים קהילה על-לאומית חוצת גבולות. באמצעות המרחב הדיגיטאלי יכולים משתמשי האינטרנט לקלוט מסרים לוחמניים ואף לקבל הדרכה לפעילות דתית, כמו פסקי הלכה, ולהרגיע כך לבטים אישיים. ויש גם, כאמור, הדרכה ספציפית בתחום הטרור למי שמעוניין ליטול חלק פעיל בפעילות הג'האד. לעתים מצויים בין הפעילים העוסקים בעריכת האתרים של אל-קאעדה גם אנשים המעורבים בפעילות מבצעית, למשל אחד העורכים, שנתפס באתר בסעודיה שבו נמצאה גופתו של פול ג'ונסון, עובד חברת "מרטין לוקהיד" שנרצח בידי חוטפיו ב-18 ינואר 2004.¹⁵ אל-קאעדה הקפיד להשתמש במדיה על כלל ערוציה כדי לנצל את פיגועי הטרור שביצע הוא ובעיקר שותפיו ולשייך לעצמו ולרעיון הג'האד העולמי את ההצלחה המבצעית כדי לחזק את דימוי העוצמה של מסר ההקרבה למען האל.

לאחר ה-11 בספטמבר מבחינים בשינוי במדיניותו של אל-קאעדה בנוגע לנטילת אחריות ישירה לפיגועי הטרור. עד אז נמנע בן לאדן מלקחת אחריות מפורשת לפיגועים של אל-קאעדה. מדיניות זו נבעה מרצונו להימנע מלהיות חשוף לפעולות עונשין ובעיקר מבקשה מפורשת של מנהיג הטליבאן שבן לאדן יימנע מלסבך את משטר הטליבאן, שגם כך היה נתון ללחצים בינלאומיים בסוגיות הסמים והטרור ונדרש להסגיר את בן לאדן לידי ארצות-הברית ולסגור את מחנותיו בארצו. בן לאדן גם נמנע בתחילה מלקחת אחריות מפורשת לאירועי ה-11 בספטמבר. אם כי מסריו ורמזיו על חלקו היו ברורים לכול, הם הותירו בידי מרחב תמרון שבו היה יכול ליהנות מפרות ההישג בלי שיהיה אפשר להוכיח את אשמתו באופן משפטי. לאחר המתקפה באפגניסטן והכרזת המלחמה של הקואליציה הבינלאומית בראשות ארצות-הברית, החל בדצמבר 2001 תהליך שבו הודה בן לאדן בעקיפין באחריותו למתקפה ובסופו באה הכרזה חד-משמעית ופומבית של אל-קאעדה בדבר אחריותו הישירה למתקפה בארצות-הברית. הכרזה זו באה בדמות סדרה של שלוש כתבות בנות כשעה כל אחת בתכנית "זה היה סודי ביותר" של רשת אל-ג'זירה בהנחיית הכתב יוסרי פאודה, סדרה שיזם אל-קאעדה. הכתבות תוזמנו כך שישודרו ביום השנה הראשון לציון מתקפת ה-11 בספטמבר.

ראיית אל־קאעדה את תפקיד התקשורת ואת תפקידו של הכתב שבחר הארגון כדי להודיע על הכרתו באחריות, משתקפת היטב במכתב שכתב רמזי בן אל־שיבה, עוזרו של מפקד ההתקפה בארצות־הברית, ליוסרי פאודה: "מכיוון שהנך עובד בתחום שיש ביכולתו להשפיע על דעת האנשים, אתה מחויב ומצופה ממך לפעול למען אללה ולא על מנת לספק את בני האדם או את הצורך האישי שלך בחומר ותהילה. עליך לשים את העימות הנוכחי בין מוסלמים לנוצרים ובין המערב למדינות האסלאם השונות בקונטקסט ההיסטורי והדתי – חשוב שאנשים יבינו את התמונה בכללותה. זוהי אחריות היסטורית, לעומת מה שקרה בתקשורת עד כה, המציגה את המאבק באור לא נכון, כלומר כמאבק מוגבל בין אמריקה לארגון אל־קאעדה".¹⁶

מודעותו האישית של בן לאדן לתקשורת על כל ממדיה כולל זוויות הצילום ואיכותו באה לידי ביטוי כאשר ביקש מאחמד זיידאן, כתב אל־ג'זירה בפקיסטן, שבא אל אפגניסטן לראייו, שיצלם אותו מזווית מחמיאה ופסל צילום קודם שבו הוא נראה לא טוב מספיק, לדעתו. כמו כן דאג בן לאדן לביים צילום מחודש של בלדה שהשמיע לפני קהל שומעיו, וזה צולם בידי זיידאן, משום שלא היה מספיק קהל בצילום המקורי.¹⁷ אחמד זיידאן מציין בפרוש את התרשמותו מבן לאדן כמי שמבחין היטב בין שפת גוף לשפה מדוברת ומשכיל להשתמש בשתייהן כחלק משיקוליו. בן לאדן הדגיש בפני זיידאן את השקפתו על תפקיד התקשורת, ובמיוחד תחנות הלוויין, "שהציבור והעמים אוהבים מאוד, שמעבירים את שפת הגוף לפני שפת הדיבור. פעמים רבות זהו הדבר החשוב ביותר כדי להפעיל את הרחוב הערבי ולהפעיל לחץ על ממשלות כדי לצמצם את הסתמכותן על ארצות־הברית".¹⁸

בן לאדן ביקש להסתייע באחמד זיידאן כדי להזים את דבריו חתנו של עבדאללה עזאם, בעיתון א־שרק אל־אווסאט, שמהם היה אפשר להסיק על עימותים בין בן לאדן לעזאם שותפו וכן נרמז בהם כי בן לאדן עמד מאחורי חיסול מורהו הרוחני. בן לאדן אף הודה באוזניו של זיידאן כי "אל־קאעדה בוחרת עיתונאים (אוהדים) ומעניקה להם ראיונות יזומים". הקפדת הארגון על דרך השתקפותו בתקשורת באה לידי ביטוי בפקס שנשלח מאל־קאעדה לפאודה ובה פירט השולח כיצד לדעתו צריכה להיות ערוכה התכנית בת שלושת הפרקים,¹⁹ את מי כדאי לו לראיין, וכן נזכר האיסור ללוות במוסיקה את הציטוטים מהקוראן ומהחדית.²⁰ בפקס נאמר כי מצופה מפאודה לערוך את הכתבות מתוך הבנת שליחותו (כעיתונאי מוסלמי כמובן) למען האסלאם.

גם בשנים האחרונות, שבהן מצויים בן לאדן וסגנו במרדף אינטנסיבי, מקפידים השניים להופיע מדי פעם בפעם בקלטות אודיו ווידאו שהם מפיקים באופן מוקפד כדי להוכיח שהם קיימים ופעילים.

פרק ב

התרבות הארגונית

איתור, גיוס, והשמה

כדי להבין כיצד הפך אל־קאָדָה לגורם המוביל של טרור המתאבדים ברחבי העולם יש להבין היטב כיצד הארגון מאתר צעירים ומגייסם למשימה שבה הם מסיימים את חייהם בעודם באיבם, וכיצד הוא משמר את נכונותם לממש את ההתנדבות לביצוע פעולת ההתאבדות לאורך הזמן הממושך החולף מרגע התחייבותם למעשה ועד מימושו (ראה תרשים ד).

ניתוח ההתנהגות של המעורבים בשלושה מפיגועי "הגרעין הקשה" באל־קאָדָה – הפיגוע במשחתת קול, הפיגוע בשגרירות ארצות־הברית בקניה ובטנזניה ובעיקר בפיגועי ה־11 בספטמבר – יוצג בהמשך ויסייע להבין את התהליך. אך לפני כן יש להבהיר בקצרה כיצד רעיון האסתשהאד המוצג למתנדבים הפוטנציאליים עונה על צורך של הצעיר המוסלמי ברחבי העולם בהגשמה עצמית. צורך זה בא לידי ביטוי אצל "חבורת המבורג" שמקרבה יצאו מרבית קבוצת טייסי מתקפת ה־11 בספטמבר ואצל בני "החבורה הסעודית" שהיו המעטפת המאבטחת של הטייסים. במקרה זה, ובמקרים אחרים, מדובר באנשים צעירים החשים השתייכות אישית וחברתית לעולם האסלאמי ומזדהים עמו ובה בעת ערים לנחשלות הקיימת בחברות מוסלמיות רבות וחשים יחס דו־ערכי למעמדו הפוליטי הנחות של האסלאם. הדרך שהציע להם בן לאדן כדי לפתור את הדיסוננס בין האמונה באסלאם והזיקה הדתית והתרבותית למורשתו לבין תחושת אי־הנחת ממצבו הנחשל עוברת דרך רעיון הג'האד ונכונות אישית למסירת הנפש בדרך שפעלו בה במאה השביעית לוחמיו של הנביא. הצגת דרך הג'האד כמענה למצב הרגשי של המתבגר המוסלמי היא תשובה הנסמכת על הקוראן ועל המסורות.²¹ דרך הג'האד, בגיבוי ההלכתי שניתן לה, נתפסת כתשובה המוחלטת לצעיר המוסלמי המרדן, השואף לשנות את מצבו, לגאול את חברתו, להיות גיבור ולהרגיש משמעות חיובית בחייו. התשובה ניתנת על ידי הזדהות עם ימי הזוהר של האסלאם ההיסטורי. מדובר בבחורים בני עשרים ומעלה (ולפעמים אף מבוגרים יותר), אבודים או מחפשי משמעות, מהם אנשים שדרכם בחיים לא צלחה ומהם אנשים שהצליחו באופן יחסי להשיג מעמד כלכלי וחברתי נכבד בחברה אך עדיין חשים תסכול, השפלה וחוסר השתלבות רגשית במסגרת החברתית המודרנית המתירנית. צעירים אלה מצאו באסלאם המיליטנטי בכלל ובאסתשהאד בפרט,

תרשים ד: תהליך קליטה והכשרת מתאבדים של אל-קאעדה באפגניסטן

מענה לצורך הנפשי שלהם ודרך להגשמה עצמית. כפי שכבר ידוע בפסיכולוגיה, רעיונות המאפשרים רציפות של זהות מעבר לתקופות ולסביבות גיאוגרפיות, הם רעיונות שיאומצו בידי הפרט לאורך זמן.²² המשכיות רעיון ההשאהדה, שהוא אחד ממצוות היסוד באסלאם, נעשה בביטוי המיליטנטי והאקטיבי אצל אל-קאעדה למצווה אישית ולציר מרכזי ומושרש היטב בתחושת הזהות האישית של המועמד ומהווה מנוף להשתלבותו בפעולות הארגון ואבטחה כנגד חרטה.

ארגון אל-קאעדה משתמש במאפייני ההתפתחות האלה של צעירים מוסלמים, כפי שעולה מעיון בקורות משתתפי מתקפת ה-11 בספטמבר, מ"החבורה הסעודית" ומ"חבורת המבורג". הארגון העניק לצעירים אלה שני דברים יקרי ערך: הראשון, תחושה של גבורה שנלוותה

אליה גם תחושה של פוטנציה (כוח), או אפילו של אומניפוטנציה – אלמנט זה חשוב במיוחד עקב תחושת האימפוטנציה שרבים מהם חשים לנוכח מצבם הנחשל כמוסלמים או כמהגרים וכבני מהגרים; והדבר השני – תחושה שבחרו בדרך הג'האד באופן עצמאי בביקוריהם התכופים במסגדים וללא כפייה, תחושה המחזקת כמובן את מעשה הג'האד כמענה לצורך שלהם בעצמאות.

"החבורה הסעודית", שאבטחה את חבורת הטייסים בפיגוע ה-11 בספטמבר, הייתה שונה מ"חבורת המבורג" – החבורה שהתגוררה בהמבורג ומתוכה נבחרו רוב הטייסים המתאבדים – ביכולתה האינטלקטואלית הממוצעת, אולם נראה שבפן של הבשלה ובגרות נפשית היו הקבוצות דומות מאוד. שתי החבורות השתעשעו ברעיון ההגשמה העצמית, בהתנדבות ללחימה בצ'צ'ניה, לאחר שאימצו את רעיון הג'האד כמטרה אישית, וכמה מהם אף אמרו לקרוביהם שרצונם למסור ביום מן הימים את נפשם למען אללה. אנשי קשר מחוגי המאחרים (locators) של אל-קאעדה הסבירו לאנשי שתי החבורות שקשה להגיע לצ'צ'ניה וכדאי יותר להגיע לאפגניסטן ומשם ליעדם. עם בואם לאפגניסטן הסתבר להם שהגיעו למקום העונה על ציפיותיהם לממש את הג'האד וההחלפה בין צ'צ'ניה לבין מטרות אל-קאעדה לא הייתה להם קשה או ארוכה.²³

כשהצעירים מהעולם המוסלמי או מהעולם המערבי באו לאפגניסטן הם מצאו שם סביבה אוהדת לצורכיהם. שם הם לא היו זרים וגם לא התייחסו אליהם כנחותים בשל השתייכותם ל"דת הנמצאת במצב נחיתות". הם חיו בתחושת עוצמה של מנצחים. לפיכך כאשר שוגרו למשימה, אל אותו עולם (בעיקר במדינות המערב) שבו התייחסו אליהם כנחותים – או שכך הם חוו זאת – או למקום שבו חשו מנוכרים ומרומים (במדינות האסלאם "הכופרות"), הם פעלו לתיווך חווייתם הסובייקטיבית באמצעות הפגנת עוצמה בשם האסלאם "האמיתי והטהור". תחושה חזקה זו של אומניפוטנציה שאותה הם ינקו בזמן שהותם באפגניסטן ועמה יצאו לדרכם שימשה דלק מניע בעל עוצמה רבה כדי להתגבר על תחושת האימפוטנטיות שחשו בחברות המקור שלהם.

האיתור נערך במקומות שונים בעולם. בשלב הראשון נציגי הארגון או סוכני השפעה הפועלים מטעמו ומזדהים עם מטרותיו עסוקים בליבוי רגשות, ביצירת קבוצות סביב הרעיון האסלאמי הפונדמנטליסטי וב"מכירת" רעיון הג'האד לצעירים מוסלמים דתיים ולא דתיים. פעילות ההשפעה הזאת מתרחשת במדינות ערביות ומערביות כאחד. פעילותם דומה לפעילות מיסיונרית דתית יותר משהיא דומה לפעילות גיוס לארגון צבאי. דבקוּתם בהבלטת הקשר ההדוק שבין השפל שמצוי בו האסלאם מאז נפילת האימפריה העות'מאנית לבין החשיבות של מסירת החיים למען החזרת האסלאם לימי הזוהר שלו, שותלת את רעיון ההתאבדות במחשבתם של באי המסגדים כבר בשלב המוקדם הזה. כלומר, האינדוקטרינציה של מסירת החיים למען האסלאם מתחילה בשכנוע אמוציונאלי-דתי על ידי אנשים כריזמטיים בעלי

יכולת השפעה גבוהה. תפקיד כזה מילאו אבו קתאדה ואבו חמזה אל-מצרי בלונדון, צלאח אוולאדי ומחמד חידר זמאר בגרמניה, סולימאן אל עלואן בסעודיה ורבים אחרים.²⁴ הדמויות ה"מעוררות" פעלו גם באוניברסיטאות ובמרכזי תרבות.

חשוב לציין כי לא כל מי שעבר במחנות האימונים באפגניסטן גויס כחבר לארגון אל-קאעדה. דפוסי הגיוס לארגון של מי שהוחלט כי הם ראויים להצטרף לארגון ניתנים להבנה במושגים פסיכולוגיים. בתהליך הגיוס שמור לנכונות להתאבד מקום ראשון במעלה. עם בואם של המועמדים למחנות אל-קאעדה הם קיבלו שאלון הדורש מהם תשובות בנושאים האלה: מה הביאם למחנה, איך שמעו על המחנה, מה משך אותם לבוא, מהי השכלתם, איפה עבדו קודם, האם יש להם הכשרה מיוחדת, וכמובן – האם הם מוכנים להתאבד. מטרת השאלון להעריך פוטנציאל של מועמדים חדשים, לסנן מרגלים ולזהות מועמדים בעלי כישורים יוצאי דופן (כך, למשל, אותר האני האנג'ור, הטייס שריסק את המטוס על הפנטגון, שהיה בעל רישיון טיס כשהגיע לאפגניסטן וצורף בשלב מאוחר יחסית של ההכנות למשימת ה-11 בספטמבר, כטייס הרביעי). חאלד שיח מחמד אמר בחקירתו,²⁵ שהדבר החשוב ביותר שחיפשו באל-קאעדה היה הנכונות להתאבד. מועמדים שענו בחיוב חד-משמעי על השאלה בנושא זה רואיינו אצל מחמד עאטף, המפקד הצבאי של הארגון, שבדק את מידת הסבלנות של המועמד כדי לראות אם יתאים לתכנונים ארוכי הטווח של אל-קאעדה. חשוב היה למגייסים גם למצוא מועמדים שלא היו מוכרים כפעילי אל-קאעדה כדי למנוע אפשרות לזיהויים המוקדם. לפיכך, הגיוס היה בנוי על מערך של כניסה פורמאלית לארגון ויצירת "חוזה פסיכולוגי" של התקשרות אמוציונאלית בין הצדדים המבוססת על שותפות אינטרסים בעניין רעיון ההתאבדות.

במסגרת האימונים נחשפו המועמדים, לפי דברי ח'אלד שיח' מחמד, גם למבחנים פסיכולוגיים של עמידה בלחץ כדי לבדוק את מסירותם לרעיון הג'האד ולרעיון מסירת הנפש. מדו"ח ועדת החקירה לאירועי ה-11 בספטמבר עולה כי בן-לאדן היה מעורב אישית בגיוס המועמדים ובשיבוץם לפעילות המבצעית. הוא הסתובב במחנות ושוחח עם מועמדים לאחר שעברו את הסינון ראשוני. בן לאדן תואר כמי שדי לו בעשר דקות כדי לעמוד על טיבו של מועמד כמתאבד פוטנציאלי.²⁶ בן לאדן נהג לבוא אל מחנות הארגון כדי להרצות למתאמנים את עיקרי השקפת העולם של אל-קאעדה ובמהלך ההרצאות נהג לפתח שיחות עם המשתתפים. התרשמות חיובית בעניין המוכנות להתאבד הייתה מובילה להצעה להישבע אמונים לבן לאדן לפני שנודע למועמד על המשימה. לאחר השבועה נשלח המועמד לצילומי וידאו, שהוו חותמת אחרונה למוכנותו למות למען אללה בשירות הארגון. רוב מתאבדי ה-11 בספטמבר נבחרו בדרך זו.

אם כן, בתוך תהליך הגיוס של המתאמן לאל-קאעדה התנהל עיקר הדיאלוג עם המועמד ללא קשר ליכולתו המבצעית וליכולת עמידתו באימונים, אלא בהתאם לסופיות החלטתו

למסור את נפשו ובהתאם להערכת יכולתו לממשה ברגע שייתן בן לאדן את ההוראה, בשם שבועת האמונים למנהיגותו. שבועת האמונים וגם צילומי הווידאו הם טקסים ברמה קמאית המעוררים באדם את הרגשות ואת התפקוד הלא-רציונאלי ברוח מה שתואר בעבר כ"חווייה דתית".²⁷ המעבר לשיקול דעת תודעתי חדש ולתפקוד ברמה הרגשית המגובה בהנמקות דתיות, המראים את עליונות השאהדה על הנהגות הארצית, כולל השליטה העצמית שעליונות זו מביאה עמה, מבטיח יכולת לבצע במודע ובקור רוח את מעשה ההתאבדות.

למוטיבציה להתאבד יש שלושה שלבי התפתחות: (1) הזדהות עם מצוקת הסביבה בה חי; (2) אוטווגסטיה – שכנוע עצמי בדבר הרעיון להתאבד; (3) פרידה מהחיים והפעלה תוך השפעה בין-אישית על ידי נציג הארגון. לדברי ג'סיקה שטרן,²⁸ המתאבד נכנס למצב של טראנס, שהוא מצב דמוי היפנוזה שבו הוא מופעל על ידי דמות שלה הוא נתן את האוטוריטה להובילו ואין מקום לשום נקודת מבט אחרת זולת זו המוסכמת על שניהם. במצב זה אין עמימות, אין אי-ודאות; המתאבד מרגיש שהאל לצדו ושהוא עבר טרנספורמציה והפך לאדם טוב. לדעת שטרן, משאלת הטרנסנדנטיות (תחושה סובייקטיבית של חיים מעבר לגבולות הגוף) של המתאבדים המוסלמים מקבילה להנאה מאהבה, מיופי ומתפילה. אחרים תיארו מצב זה כמצב של דיסוציאציה, שבו החשיבה הלוגית פועלת ככפופה למטרה הרגשית. ברור אפוא שיש הסכמה רחבה בין החוקרים בעולם כי למתאבד יש רווח נפשי בפרק הזמן שבו הוא מתכוון לפעולה. במקרה של ה-11 בספטמבר נשלחו מכתבים ובהם הוראות, תקנות ונוהלי התנהגות שתפקידם היה להביא את הפרטים למצב של תפקוד אוטומטי היפנוטי-למחצה והסכמה בלתי מעוררת עם המטרה, ללא מרחב חרטה.²⁹ כלומר, גם באיתור וגם בגיוס, הנכונות להקרבה עצמית ולמסירת הנפש עומדת במרכז ומהווה אבן בוחן להצטרפות לארגון אל-קאעדה.

בן לאדן נוקט שיטה של בניית תכנית מבצעית ובמקביל – איסוף מועמדים פוטנציאליים. בזמן הממושך המשתרע בין התכנון לביצוע הוא מתאים את התכנית למועמדים ואת המועמדים לתכנית. הדוגמה הבולטת לכך היא התנהלותו עם הרעיון המבצעי שעמד בבסיס מתקפת ה-11 בספטמבר. בשלב הראשון הוא דחה את הרעיון שהובא לפניו על ידי ח'אלד שיח בשנת 1996 בשל אילוצים לוגיסטיים ואחרים, ואחר-כך הוא אימץ את הרעיון כשמצא את התנאים בשלים למימושו. הוא בחן את התכנית המבצעית הגרנדיוזית של ח'אלד שיח, צמצם אותה והתאימה למועמדים שנבחרו. כאשר התברר כי שניים מארבעת המועמדים הראשונים אינם מתאימים בשל מוצאם התימני שלא אפשר להם לקבל ויזה לארצות-הברית, עבר בן לאדן לתכנית חלופית. במהלך ההכנות הראשוניות לפעולה עלו יעדים שונים. אף שקבע את היעדים, הותיר בן לאדן גמישות לִמְבצעים לבחור את אחד היעדים (הקפיטול או הבית הלבן) ואף הותיר בידיהם את מועד ביצוע ההתקפה. המאפיין הזה של קירוב התכנית למועמדים והמועמדים לתכנית הוא דינאמי עד כדי כך שבן לאדן, מסיבה שאינה ברורה, היה

מוכן לשנות ברגע האחרון אפילו את צוות המתאבדים שנבחר ואומן מראש לפיגוע במשחתת קול (אוקטובר 2000). במקרה של מתקפת ה-11 בספטמבר התערב בן לאדן בהחלטתו של ח'אלד שיח' מחמד להדיח את חאלד מידח'אר, שהיה מראשוני המצטרפים לקאדר המתאבדים ושובץ אישית על ידי בן לאדן למשימה כבר בשלהי 1999. בן לאדן איפשר למידח'אר לשוב לביתו בשל בעיות שהתעוררו אצלו ובסופו של דבר, שב מידח'אר בסתיו 2001, באישורו של בן לאדן והצטרף לחבריו והשתתף עימם בהתקפה בארה"ב.

החוזה הפסיכולוגי

המושג "חוזה פסיכולוגי" מגדיר את היחסים המוסכמים בעל-פה בין חבר הארגון לנציג הארגון ומבטא את ההשקפה שפרחה מאז שנות השמונים של פסיכולוגיה ארגונית, שלפיה הארגון הוא פלטפורמה לפרט ולא כפי שהיה לפני כן, מצב שבו הפרט בארגון משמש משאב של הארגון.³⁰ גישה זו הביאה לעלייה בפרודוקטיביות הארגונית. אל-קאעדה בהנהגת בן לאדן "מייצר" קאדרים של לוחמים הנשבעים שבועת אמונים אישית לבן לאדן ובאמצעות שבועה זו מכריזים על היותם חלק ממשפחת הג'האד, המוכנים להקריב את חייהם למען המטרה כפי שהגדירה מנהיג הארגון. הנורמה של הקרבה עצמית טוטאלית היא הציווי הראשון במעלה בעבור אנשי הארגון. חברי הארגון המקבלים את המחויבות הזו על עצמם ומונצחים על גבי קלטות וידאו כשהם נשבעים לקיימה. מחויבות מצולמת זו משמשת עדות שקשה מאוד להתכחש לה ולחזור ממנה. היא גם משמשת לצורכי תעמולה וגיוס של קאדרים חדשים הנקראים ללכת בעקבות קודמיהם. השבועה והנכונות להקרבה היא אפוא החוזה הפסיכולוגי.

נראה שבן לאדן מקפיד להשתמש ב"עיקרון האחווה" כדי ליצור את החוזה הפסיכולוגי שיאפשר לאל-קאעדה להיות אטרקטיבי. מסתבר שגם באל-קאעדה וגם בקרב שותפיו יש פעולה של "קשירה אמוציונאלית" ויצירת מחויבות המועמד לארגון.

בן לאדן אימץ כדרכו את דרך פעולתו של הנביא מוחמד שהשתמש בקשרים תוך-שבטיים ורקם גם קשרים בין-שבטיים מחייבים כדי לבסס את כוח הלחימה שלו. כפי שסופר בסורה 75, 8: "אלה שיש ביניהם קשרי משפחה מחייבים נעשים עוד יותר קרובים זה לזה באמצעות הספר של אלוהים (הקוראן)".³¹ בדרך שבנה הנביא כוח צבאי בין-שבטי מנסה בן-לאדן לבנות כוח בינלאומי.

דינמיקה של העצמה

העצמה מוגדרת בפסיכולוגיה כפעילות הנהגתית המאפשרת לחברים בארגון להפעיל שיקול דעת עצמאי והמעניקה סמכות לפרטים בארגון לקבל החלטות בתחום חיי היומיום שלהם

ושל פעילותם בארגון.³² נראה שבן לאדן וארגון אל-קאעדה שואבים ממקורותיהם הדתיים את הסגנון של העצמה, מתן אוטונומיה, אינדיבידואציה של המאבק ועצמאות. לפי גישה זו, האסלאם הוא דת של העצמה כאשר האמונה באל ובמחמד הנביא מעניקה תעצומות נפש. בן לאדן אימץ לשירות אל-קאעדה את הלגיטימציה הדתית וההעצמה שהיא מעניקה גם כדרך ניהול ופיקוד. הוא מדגים להולכים בעקבותיו כיצד האסלאם קם ופרח בזכות ניצחונם של מעטים על הרבים, חלשים על החזקים, ובמיוחד בכוח אהבת המוות כדרך להתעלות מעל לקשיים הגשמיים. אמת היסטורית ודתית זו משתקפת בדמותו של חאלד אבן אל-וואליד שיצא לקרב קדיסיה נגד הפרסים בשנת 637, השנה ה-12 לה'גרה (סירת איבן האשם, השנה ה-12). הוא הביא עמו 120,000 חיילים ומולו עמדו 300,000 חיילים פרסים. כאקט של לוחמה פסיכולוגית הוא שלח איגרת למפקד הפרסי ובה כתב "אסלימו תיסלמו", שפירושו "התאסלמו ויהיה לכם שלום", והוא גם פירש: "אם לא תסכימו, אני בא אליכם עם עמי שאוהב את המוות כפי שאתם אוהבים את החיים". בנקודה הזאת נפגשו, ההסבר הארגוני עם ההסבר הדתי, המכיל לפי גישתו של כרמון מערך נרחב של ערכים המרכיבים את האתוס הדתי של השהאדה והג'האד המתבטאות בפעולות ההקרבה.³³ לא רק שבן לאדן משתמש בדברי אל וואליד ללוחמה פסיכולוגית ולהפצת רעיון ההתאבדות לארגונים נוספים, הוא משתמש בסגנון של העצמה והאצלת סמכויות בשם האמונה הדתית כדרך ניהול. מעיון בתקשורת שהתנהלה בין הנהגת הארגון לבין המסייעים והמפקדים בשטח, בפיגועי הטרור הבולטים שבצע "הגרעין הקשה" של אל-קאעדה, עולים ארבעה אפיונים של העצמה בין-אישית:

א. עבודה בזוגות – המודל של עבודה בזוגות מושפע ישירות מדפוס (pattern) הפעולה של בן-לאדן. כפי שכבר צוין, מרגע שיצא ללחום את מלחמתו למען האסלאם בהשפעת מורו ומדריכו הרוחני עזאם, הוא המשיך להנהיג את הארגון כשלימינו סגן בעל כישורים מבצעיים או רוחניים התומך בו ומסייע לו. בשנות התשעים שימש לצדו מחמד עאטף-אבו חאפט' אל-מצרי, מפקדו הצבאי של הארגון, ולאחר שזה נהרג החליפו ד"ר אימן אל ט'וואהירי. בכל פיגועי הארגון, ובייחוד בהכנות ל-11 בספטמבר, הושם דגש ארגוני במציאת בן זוג לכל משתתף. קרבה של בן הזוג סייעה בוודאי לתהליך התמיכה ההדדית וההזדהות ההדדית כך שאצל כל המשתתפים עולה תחושת הערך העצמי בתהליך הידוע בפסיכולוגיה בשם "תאומות".³⁴ twiship העבודה בזוגות נועדה בראש וראשונה להגן על רעיון השהאדה. הנהגת אל-קאעדה מודעת ליתרונות החיזוק של תהליך השכנוע העצמי מתוך עבודת האימאמים והדרשנים במסגדים. הארגון משתמש בטכניקה זו גם כמעשה "חיסוני" נגד רעיונות כפירה וחרטה. עליית הערך העצמי בחוויה הזוגית, כששניים מסכימים על רעיון ומחזקים זה את זה, מפיגה את בדידותו של היחיד עם הרעיון ועם הצורך לשמרו בסוד וגם מאפשרת פיקוח והמשך תקשורת במקרי ניתוק. יש לזה גם ערך מבצעי, שהוכח במקרה של תקיפת השגרירות

האמריקנית בקניה כשאווהלי (אחד משני המתאבדים) נאלץ לעזוב מתוקף הנסיבות בשטח את מכונית התופת כדי לרדוף אחרי השומר בשגרירות וחברו הפעיל את מנגנון הפיצוץ והשלים את המשימה.

ב. חיזוק של פרה-דיספוזיציה – אל-קאעדה הוא ארגון הנשען על דמיון קיים בין חבריו ומועמדיו להתאבד. הוא בוחר אחים, בני דודים, חברים, שארים של מתאבדים קודמים, בדומה לארגונים חשאיים אחרים.³⁵ ואולם המיוחד באל-קאעדה לעומת ארגונים אחרים הוא שאל-קאעדה נשען על מוכנות מוקדמת (פרה-דיספוזיציה) לפעולת אסתשהאד. המוכנות להקריב חיים למען האל כעיקר אמונה, מצויה אצל כל מוסלמי מאמין ומעוגנת בדת. מימוש של הרעיון הוא חלק מהתרבות החדשה שהחדירו אל-קאעדה ושותפיו לתוך הוויית חייהם של צעירים ומתבגרים רבים ברחבי עולם האסלאם. הדרשנים והמטיפים במסגדים מסייעים לחיזוק הפרה-דיספוזיציה הזאת בהציגם בהטפותיהם ובדרשותיהם את מצב המוסלמים בעולם כמחייב אישית כל מאמין לממש את הציווי למסירת הנפש למען האל "כאן ועכשיו". הרעיון המוגש כך מופנם בצורה חזקה ומוכללת ואינו מותנה בפעולה מסוימת או במבצע מסוים.³⁶ ההפנמה המכלילה של רעיון ההתאבדות למען אללה היא הפרה-דיספוזיציה. זהו מצב נפשי של מוכנות ובשלות לביצוע ודרוש לו מפעיל שיידע לנצלו ולהעביר את האדם ממצב של מוכנות – פרה-דיספוזיציה – למצב של פעולה. הפרה-דיספוזיציה, המצב המקדים המאפשר את ההתנדבות לארגון והענקת השבועה לבן לאדן מתוך רצון חופשי, פותח את הדלת לביצוע הפעולה. את המצב הזה יודעים לאתר באל-קאעדה עם הגיוס. הארגון מעניק אימונים והכשרה, אולם מתבסס על תהליך אישי שעשה המועמד קודם עם עצמו, כתנאי להשמתו למשימה. יודגש אפוא שהרעיון למסור את הנפש (אסתשהאד) אינו ניטע על-ידי הארגון בעת האימונים או בעת הגיוס, אלא מחוזק. למשל, גם "החבורה הסעודית" וגם "חבורת המבורג" הגיעו לאפגניסטן עם מוכנות ופרה-דיספוזיציה, ושם גויסו בפועל למשימת ההתאבדות – אם כפרטים ואם כקבוצות.³⁷

ג. מענה לצורך אישי – שלא כמו הדעה הרווחת, אין באל-קאעדה שימוש בשטיפת מוח או החדרת רעיונות זרים לפרטים המועמדים או שימוש בטכניקות של הפעלת לחץ בלתי סביר. להפך, מדו"ח ועדת החקירה של אירועי ה-11 בספטמבר בנוגע ל"חבורת המבורג" למשל, מסתבר שהארגון, הנהגתו או שליחיו ידעו לזהות את הצורך האישי של המועמד ובהתאם לכך "נתפרה" התשובה לצורך של כל אחד מהמועמדים. העבודה הבין-אישית נעשית ברמה של התאמת הארגון לצורכי המועמד מרגע שנחתם "החוזה הפסיכולוגי" בעל התוקף הדתי בין המועמד למנהיג ובין המועמד לארגון. למשל, זיאד סמיר ג'ראח (הטייס של המטוס הרביעי שנחטף והתרסק בפנסילבניה) היה איש צעיר ומלא חיים, שחבר לנערה תורכייה מיד עם בואו

לגרמניה, שתה אלכוהול והלך למועדונים – אדם זה גילה אישיות סוערת ויצרית שחיפשה מסגרת והכלה. את המסגרת מצא ג'ראח במסגד בהמבורג ובחזרה בשקיקה לדת. את כל היצרים שהשקיע באהבתו האמביוולנטית והסוערת לחברתו התורכיה הפנה אל הדת ואל רעיון האסתשהאד. הוא הסתגר יותר ויותר ונעשה דתי יותר. עם סיום האימונים באפגניסטן הוא הגיע רגוע יותר לחברתו בגרמניה – כך לפי עדותה.³⁸ הוא וחבריו התבקשו לשמור על חיים מערביים מסיבות מבצעיות, אך היה בכך גם פתרון לקונפליקט בין אסלאם למערב, בין דת לחילוניות, בין יצרים למצפון שהוא חווה לפני יציאתו לאפגניסטן.

מחמד עטא, מפקד הפעולה של ה-11 בספטמבר, מגלה בצוואתו, שנכתבה כבר בשנת 1996 (חמש שנים לפני מותו בהתקפה בארצות-הברית), את מאפייני הכפייתיים בבקשו שיגעו בגופתו רק בכפפות, שלא יגעו באבריו המוצנעים ושנשים בהריון לא תבקרנה את קברו. היעדר המוצא ליצרים מיניים בדרך מקובלת התבטאה גם בקשר בודד ואפלטוני שהיה לו עם אשת חבר שאותה שכנע להתאסלם, סירובו לחפש כלה, והתאהבותו הקצרה, בעת ביקורו בסוריה, שהסתיימה בלא כלום מפני שהנערה סירבה לעטות רעלה. אישיות מעוקרת תשוקות זו – חוץ מהתשוקה הדתית – יחד עם יכולותיו הכריזמטיות והאינטלקטואליות אפשרו לו לסיים ויכוחים שהיו לו עם זיאד ג'ראח הייצרי – בר הפלוגתא שלו, מקרב "חבורת המבורג" (עמו הגיע לחיכוכים שכמעט גרמו לג'ראח לנטוש את חבורת המתאבדים) – כשדעתו על העליונה. אנו סבורים שמאפייני הפסיכולוגיים של עטא זהו בידי בן לאדן, שראה בו אדם נחוש, אינטליגנטי ובעל פוטנציאל להנהיג. מרגע שניתן לעטא התפקיד, גם התפקיד עצמו השפיע עליו ועל עיצוב דמותו כמפקד. בגלל הלהיטות שלו והיותו מנוטרל מכל צורך אחר לבד מנאמנותו למטרה האסלאמית, שהיא לבדה ריגשה אותו, הוא מילא את תפקידו באובססיביות ובאחריות.

בדרך דומה אפשר להבין את הקשר העמוק בין עטא לבין מרואן אל-שייחי, שותפו לדירה בהמבורג ובן זוגו לאורך כל שלבי ההכנה למתקפה. אל-שייחי, שהיה טייס המטוס שהתרסק במגדל התאומים הדרומי, תואר בפי מדריכי הטיסה בארצות-הברית כנחמד ותמים. הבחור בן ה-23, הילדותי מעט, שהיה זקוק לדמות שתובילו ותנחה אותו, הלך שבי אחר דמותו הסמכותית, הדומיננטית והדוגמאטית של עטא. ההתאמה בין השניים הייתה רווחית לארגון וזוהתה כנראה מלכתחילה ע"י מפקדיהם ותועלה על ידם לצרכיהם.

תפקיד המקשר והמגשר מולא בידי רמזי בן אלשיבה שהיה בעל יכולות בין-אישיות גבוהות וגם בעל תפקוד אינטלקטואלי ברמה גבוהה כשל מחמד עטא. יכולותיו החברתיות ובהן יכולתו להתיידד בקלות ולהציג מתוך שכנוע עמוק, את האסלאם כדרך חיים חיובית, ללא הנוקשות שהפגין עטא, עשו אותו לסייען ומתווך אופטימאלי, במקום "להתבזבז" בתפקיד המתאבד, שנמנע ממנו משום שלא קיבל ויזה לארצות-הברית. בן אלשיבה שבלט כדברן ובעל צורך בנוכחותם של אנשים סביבו קיבל תפקיד שהיה למעשה כולו הגשמה עצמית.

הוא העריץ את עטא והשלים עם תפקידו כמסייע. יתרונותיו היו ברורים להנהגת הארגון כבר מהשלבים המוקדמים של התכנון.

מוצאו של ח'אלד שיח' מחמד, מהוגי מתקפת ה-11 בספטמבר וממתכנניה והמפקד הבכיר של הפיגוע, הוא ממשפחת מהגרים שמקורה בבלוצ'יסטן. אביו היה אימאם והחדיר בו מילדותו את האמונה בחשיבות הג'האד. כששהה באפגניסטן כבחור צעיר החל לטפח טינה שהפכה לשנאה יוקדת למערב וגיבש לעצמו השקפת עולם שעל-פיה יש להמשיך ולהילחם באויב החדש בראש ובראשונה בארצות-הברית. כבר בתחילת מעורבותו בפעילות טרור הוא הבליט את המוטיבציות הגרנדיוזיות. הוא העניק סיוע כספי לבן דודו רמזי יוסוף בפיגוע בבנייני התאומים בשנת 1993, תכנן אתו לרצוח את האפיפיור, ובאמצע שנות התשעים היה מהוגי הרעיון לבצע פיגועי ראוה באמצעות פיצוץ מטוסים לתוך מטרות קרקעיות. התפיסות המגלומניות שלו באו לידי ביטוי בהעלאת הרעיון של מה שהפך אחר-כך למתקפת ה-11 בספטמבר. תחילה הציע לבן לאדן לחטוף עשרה מטוסים, לפוצץ תשעה מהם לתוך בניינים ואת המטוס העשירי הוא תכנן להנהיג בעצמו, להנחיתו, להרוג את כל נוסעיו הגברים ואז לכנס מסיבת עיתונאים ולשאת נאום גינוי למדיניות ארצות-הברית שיסביר את כל מהלך ההתקפה.³⁹ הנהגת הארגון, ששמה לב להיותו מתכנן מקורי עם דמיון פורץ גבולות ובעל יכולת ביצוע המותאמת לגרנדיוזיות של רוח הארגון, מצאה בעבורו תפקיד תכנוני ומבצעי. בין השאר הוא נמשך לפעילות בדרום-מזרח אסיה וראה באזורים אלה פוטנציאל להגשמת תכניותיו באמצעות ארגונים השותפים לדרכו של אל-קאעדה. בן לאדן הכיר בכישורים הללו והפך את ח'אלד שיח' למוציא ולמביא בקשר שבין הארגון לבין שותפיו בדרום-מזרח אסיה. את הרווח התודעתי והציבורי מהשמתו של ח'אלד שיח' בתפקיד זה מימש הארגון בכל הפיגועים שבהם היה מעורב האיש עד למעצרו בפקיסטן במארכ 2003.

המועמד עובר אפוא תהליך אישי ותהליך ארגוני, והתהליך הארגוני פותר לו קונפליקט או עונה על צורך אישי. הארגון הראה בכך יכולת לעבוד "עם המועמד" ולא "על המועמד". מסלול הפיקוד עובר דרך העולם הסובייקטיבי של המועמד. יכולת ארגונית זו מהווה "דבק" שבאמצעותו יכולים הפרטים לשרוד בו, שכן היא מאפשרת גמישות והתאמה אישית ובין-אישית באופן שמעלה את שביעות הרצון של המועמד ומסביר את הלכי הרוח החיוביים של המתאבדים בעת ההכנות לפיגוע. גמישות זו יחד עם הרעיון המוטמע להתאבד למען אללה מחזקים את התחושה של הגשמה עצמית ואת ביטחונו של הארגון שהמשימה תבוצע.

ד. הענקת אוטונומיה לקבוצה – הרמה הגבוהה ביותר של תפקוד בקבוצה היא היכולת של הקבוצה הגדולה להתנהל כמהלך מתואם וכולל של תתי-הקבוצות הפועלות בה באופן אינטימי ועצמאי.⁴⁰ ההעצמה שבן לאדן וצמרת ההנהגה של אל-קאעדה העניקו לתאים שהיו אמורים לפעול בפיגועי הארגון, אפשרה לפרטים שבתאים הללו להתגבש כיחידות

עצמאיות, שהרעיון להתאבד מנחה אותן ומאחד אותן. יש בכך גיבוש אימתני יותר מאשר תלות פשוטה בסמכות המנהיג, המאפשרת גמישות ביכולת הביצוע וקבלת ההחלטות. כל זה מבטיח לארגון ביצוע מוצלח על אף המרחקים הגיאוגרפיים, בעיות התקשורת עם הסמכות המקורית והשונות בין ארצות המקור של השותפים לקבוצה. במצב זה של האצלת סמכויות מח'אלד שייח' למחמד עטא, למשל, מהסמכות המנהיגותית העליונה לסמכות המקומית, יש גם מידה רבה של ביטחון שהרעיון יתבצע מכוח היותו המניע לגיבוש הקבוצה והתנאי לקיומה. התנהלות מסוג זה גם תורמת לעליית הערך העצמי ותחושת הכבוד של הפרטים הכלולים בתאים בעקבות תחושת האמון שנתנה בהם המנהיגות. תחושת אמון אצל הכפיף מנבאת עלייה בצורך לציית לסמכות כדי לשמר את האמון.⁴¹ תחושת העצמאות שנותן אל-קאעדה לתאים מקטינה גם סיכוי לחיכוך והתנגדות.⁴²

לפיכך ההעצמה, המאפשרת לפרטים בתאים שיקול דעת ועצמאות ותחושת אמון מעלה את רעיון ההתאבדות לדרגת שיא כמניע מרכזי ומלכד והעדיף על הצייתנות הפשוטה למנהיגות כלשהי, ואת מעשה ההתאבדות כמעשה רוחני-נפשי למען מטרה עליונה מעבר לתלות אפילו בארגון המשלח עצמו. כך מבטיח ארגון אל-קאעדה את העצמת כל הכוחות הנפשיים הנמצאים ברשות הפרטים בתאים והדרושים לביצוע התכניות הגרנדיוזיות של הארגון.

תעמולה על-ידי המעש

מרכיב נוסף וחשוב שאימץ בן לאדן כחלק "מתרבות האוונגרד" וכעיקרון פעולה מנחה הוא התעמולה באמצעות המעש. מושג זה אינו חדש ואינו בלעדי לארגון ומוכר כבר מפעילות הטרוריסטים האנרכיסטים ברוסיה של המאה התשע-עשרה. בבסיס תעמולה זו עומדת "הפעולה הטרוריסטית" כדוגמה אישית וכמופת לאחרים לחקותה.⁴³ פיגועי ההתאבדות הראשונים שביצע אל-קאעדה במזרח אפריקה נועדו להוות מודל לחיקוי והשראה לשאר הארגונים, בבחינת ממני תראו וכן תעשו. מתקפת המתאבדים בארצות-הברית נועדה בראיית מתכנניה לשמש המודל המושלם של ה"תעמולה באמצעות המעש". הפגנת "העשייה הג'האדית" כמעשה הקרבה למען האל נועדה, בין השאר, להביא לגיוסם של מתאבדים חדשים רבים לשורות הארגון. דוגמה לתנופה המוראלית שנתנו פיגועי הארגון לפעיליו ומתגייסיו הפוטנציאלים באה לידי ביטוי בתגובה של מחמד עטא ומרואן אל שייח', שני פעילי אל-קאעדה שכבר היו מצויים בתוך תהליך ההכנות לקראת ביצוע פעולת ההתאבדות בארצות-הברית. מדריך הטיס שלהם בפלורידה נזכר, כי יום אחד, שאז לא הבין את משמעותו, נראו השניים, שאותם תיאר כשני צעירים חמורי סבר ואנטיפטים שלא הרבו להביע רגשות, צוהלים מתחבקים ומתנשקים. בדיעבד הוא הבין, כי פרץ השמחה הלא שגרתי של השניים תאם את תאריך פרסום המידע על ההתקפה על המשחתת קול בתימן (אוקטובר 2000).⁴⁴ ביטוי מובהק נוסף למרכיב זה היה אפשר לראות בקלטת ששיגר אל-קאעדה לרשת אל-ג'זירה

ובה מוצגת פגישת ניצחון שקיים בן לאדן עם אורח מסעודיה לאחר שנודע על ההתקפה בארצות-הברית. במהלך הפגישה סיפר אורחו של בן לאדן על השפעתה הרבה של ההתקפה על צעירים רבים שהחלו לגלות התעניינות גוברת באסלאם וביקשו להצטרף לשורותיו.⁴⁵ עיקרון זה קבל חיזוקים במנשרים רבים של אל-קאעדה לאחר המתקפה, שדנו בהישיגה.

הנהגה ארגונית – אישיותו של בן לאדן

עדויותיהם של חברי אל-קאעדה שנעצרו לאורך השנים מלמדות, כי נוסף על היותו הדמות הסמלית החשובה ביותר בקרב "בוגרי אפגניסטן" בכלל ושל אל-קאעדה בפרט, משמש בן לאדן מפקד הארגון בפועל והוא מעורב בקבלת החלטות אסטרטגיות ומקפיד לרדת גם לפרטים טקטיים בפעולות טרור ספציפיות. דו"ח ועדת החקירה של הקונגרס לאירועי ה-11 בספטמבר מפרט את רמת מעורבותו העמוקה של בן לאדן בייזום ובניהול המתקפה, בניהול אסטרטגיית הטרור של אל-קאעדה ובהחלטות מיקרו-טקטיות כאחד. בין השאר, בן לאדן הרשה לעצמו להתעלם מהתנגדות שהביע מארחו, מולא עומאר, שליט אפגניסטן, לתקיפת יעדים בארצות-הברית ומדעות דומות שהביעו בכירים באל-קאעדה, והוא שקבע כי התכנית תבוצע כמתוכנן.

אוסאמה בן לאדן, מנהיג אל-קאעדה, בשנות הארבעים לחייו, הוא אדם שהפך את היסודות הסופיים לאורח חיים ולטכניקה המעוררת הערצה אצל ההולכים בעקבותיו. הוא מקפיד שלבושו ומזונו יהיו כשל שאר המקורבים אליו; הוא צנוע, מכניס אורחים ונעים הליכות, מדבר בשקט ונבוך כשמוזכרים נושאים הקשורים לבני משפחתו. אחד מכללי הטקס בארוחות ובתפילות משותפות הוא שההבדל בינו לבין שאר המשתתפים מתבטא בסימנים ובמבטי עיניים שהוא מחליף עם מקורביו ולא בשום אלמנט חיצוני. לעתים הוא יקום וישמש אימאם בשעת התפילה, אך הוא מעדיף אף שלא לכרוע בשורה הראשונה בדרך כלל ולהיטמע בין אנשיו.⁴⁶

אוסאמה הוא בנה של אחת מנשותיו של מחמד בן לאדן, עשיר ממקורבי בית המלוכה הסעודי וה-17 בין ילדיו. מכיוון שמותר למוסלמי לקחת לו רק ארבע נשים, פעמים רבות הגברים מתגרשים מהאישה הרביעית כדי להינשא לאישה רביעית חדשה. אמו של אוסאמה הייתה אישה רביעית כזאת. אופייה המרדני והחזק גרם למשפחתה הסורית לשמוח שמחמד בן לאדן לקח אותה הרחק מהם וגרם גם כנראה לחוסר התאקלמותה בסעודיה. היחסים בינה לבין בעלה היו טעונים וקשים. הזלזול בה היה הגורם לכך שאוסאמה נקרא בפי המשפחה, הנשים האחרות ואחיו הגדולים, "בן השפחה". מצב זה גרם לאב להרחיק את האם ובנה מהמשפחה. צעד זה התחיל מסע ארוך של רגשות מעורבים מצד אוסאמה כלפי אמו. מצד אחד הוא אהב אותה ורצה להיות במחיצתה ומהצד האחר הוא לא רצה להרגיש דחוי והתאמץ להישאר קרוב לאביו ולמרכז המשפחה. ואולם גם השהות במחיצת המשפחה – כשהוא מטופל

בידי אישה חזקה אחרת, אשתו הראשונה של מחמד, שאימצה אל לבה את כל ילדיו הזנוחים – וגם השהות במחיצת האם היו עמוסי הגבלות, מכות ושלילת חופש. האם שנכנסה ויצאה מחייו כמה פעמים אף הגיבה בהזנחה ככל שאוסאמה הראה סימנים וצורך ביותר חופש.⁴⁷ לאוסאמה בילדותו לא היה מוצא לצרכיו בחופש ובתמיכה היות שגם אביו היה טיראן שרדה בנשות המשפחה ובילדיו בכיסוי של תרבות דתית וחברתית פטריארכאלית.

לתקופה של ארבע שנים שבילה, החל בגיל 16, בבירות בהתמכרות לאלכוהול ולזונות, יש בוודאי משמעות נוספת להתפתחותו. אחיו הבכור, שאחר-כך נהרג, הצליח לעצור את מסע ההרס העצמי של אוסאמה בבירות בכך שאוסאמה נעשה דתי יותר והחליף את ההרס העצמי בהכרה בצורך למסור את הנפש למען אללה. אוסאמה גם חווה סדרה של אבדות בחייו: החל במותו של אביו בהיותו בן עשר, המשך במותו של אחיו הבכור הנערץ – שניהם בתאונות מטוסים – וכלה במותו של מורו, עזאם, שממנו ינק את עיקרי החשיבות של מסירת הנפש למען הג'האד.

הסברה שעזאם נהרג בידי האמריקנים, יחד עם ההשפעות האסלאמיות בעת לימודיו של אוסאמה באוניברסיטת ג'דה והחוויה באפגניסטן, שם הפך למדריך ולמוביל מרכזי לכל הצעירים המצטרפים – כל אלה היו התשתית לעליית מנהיגותו הקוראת תיגר על ארצות-הברית. יש הטוענים שכל האבדות בחייו – אביו, אחיו ומורו – נקשרים במוחו של בן-לאדן לפעילות אמריקנית וכי במוחו הקודח הוא מרגיש קורבן של האמריקנים ממש כמו ה"אומה" האסלאמית, שעליה הוא קם להגן.⁴⁸

אם כן, אפשר לזהות באישיותו של אוסאמה בן לאדן, על-פי המשתקף מראיונות אתו ומהביוגרפיה שלו, שלושה יסודות: תחושת השפלה, צורך בחופש וצורך נואש בתמיכתם ובאהבתם של הקרובים אליו. הקושי בנפרדות (אינדיבידואליזציה של אישיות הפרט מאמו הביולוגית) בשל ריבוי האובדנים מהול בצורך להיות חופשי. קושי זה מקורו בנוקשות ובאלימות בה גדל. היחס הדו-ערכי לאם, המוכר במצבים של קושי בנפרדות, מאפיין את בן לאדן כפי שעולה מהאירוע הבא: לאחר חתונת בנו, שנערכה מעט לאחר הפיגוע במשחתת קול, בבוקר שבו יצאה אמו מאישור החתונה בדרכה חזרה לסעודיה, הוגשה במצוותו של בן לאדן ארוחה סורית, שהתאימה למוצאה של אמו, ואוסאמה בכה בדמעות לפני מקורביו ואורחיו – אך לא לפניו. נראה שסגנון ההעצמה שהוא נוקט בניהול אל-קאעדה נובע לא רק מהחוויה של "בוגרי אפגניסטן" והערב-רב האנושי שהשתתף בה, אלא גם ממבנה אישיותו. כאיש שנגזלה ממנו תחושת החופש בילדותו ותהליכי הפרידה שלו משני הוריו היו טראומטיים ומרובי אבדנים, הוא גדל להיות איש המקבל אהבה מאנשים שהוא מעצים ומעניק להם חופש פעולה תחת חסותו. לראיה, אין הוא רואה את תפקידו כתפקיד של איש לוחם, אלא בהעצמת אחרים, לשיטתו: "דרבון ושלחוב האומה".⁴⁹ את הסגנון המבוזר למד כנראה מעזאם, לפי דבריו לאחמד זיידאן כתב אל-ג'זירה, אך אין לדעת אם יש בכך ניסיון

להעצים את מקורותיו ההיסטוריים והאנשים היקרים לו. הצניעות והיסודות הסגפנים הסופיים בהתנהלותו של בן-לאדן חשובים לו כדי לא להיחשב בעיני אחרים תוקפני ורע לב. הוא סיפר בפנים קורנים לזיידאן, שעיתונאי אמריקני שפגש השתומם על היותו אדם פשוט ולא תוקפן. הוא גם סיפר שסוחרים קוריאנים הסכימו לקיים קשרי מסחר עם אחיו, גם אחרי שהסתבר להם שהוא בן משפחה של אוסאמה. סיפורים אלה נועדו לשכנע את המאזין שהוא אדם טוב ולא בצד של "הרעים" כפי שתיארו אותו האמריקנים. דבר זה מבטא את שורש הדיאלוג שלו עם האנשים בארגונו – הוא מעצים אותם ומעניק להם חופש החלטה ופעולה בתמורה לאמון ללא גבול, קרבה, הערצה ואהבה. היותו זקוק להכרת המקורבים לו ולאהבתם מתבטא גם באופן התקשורת עמם המבוסס ברובו על מבטים, תנועות וקשר עין, שהיא צורת תקשורת המשקפת אינטימיות רבה, קרבה, היכרות עמוקה, אהבה ואמון. כלומר, סגנון ההעצמה של בן לאדן באל-קאעדה הוא בין השאר ביטוי של אישיותו השואפת לחופש, שלא היה לו, ופרידות טראומטיות מהוריו שהפריעו לו בתהליך הפרידה והגדילה הנורמאלי לאורך כל ילדותו, אשר הביאו לצורך שלו להעניק חופש לאחרים, גם אם הם נפרדים ממנו ונמצאים במרחקים.

הוויתור על השליטה והריכוזית היה כורח המציאות (ההוויה) שבה הוא חי באפגניסטן, אך הוויה זו הפגישה את מבנה אישיותו עם הצורך לחנוך אחרים ולהעצים אותם. במחנות התחוללו תהליכים של אינדוקטרינציה ותעמולה מתמדת, השפעה והגדלת מעגל האהדה ללא פיקוח הדוק ומתוך להט רגשי ברמה על-לאומית חוצת גבולות בלי לבקש בתמורה דבר זולת אהדה לרעיונותיו והליכה בדרך אותה התווה בן לאדן גם ביציאתם לדרכם מחוץ לאפגניסטאן. התחרויות האבודות בילדותו בין כל ילדי אביו וכן ההפסד של אהבת אביו ואמו כאחד גרמו לו לא להתחרות בממשיכי דרכו. האסטרטגיה של בן לאדן היא לסמוך על עליונות הרעיון, על מנהיגותו ועל שימוש בחוויה הדתית ובצניעותו כעוד שני יסודות שיגבירו את האהדה לרעיונותיו. הגמישות הנובעת מכך ומתגלה בתקשורת התוך-ארגונית מבטיחה המשך מבצעי של תכנונים עם בן לאדן או בלעדיו.

חלק ב:

**פיגועי התאבדות של אל-קאעדה ושותפיו –
דפוסי פעולה והשתקפות של התרבות הארגונית**

פרק ג

פיגועי ההתאבדות של אל-קאעדה

מאפיינים מבצעיים כלליים

בחלק הראשון של מחקר זה נבחנו המאפיינים ואופן ההתנהלות של אל-קאעדה במטרה להצביע על הדרך בה הנחיל הארגון לאנשיו את ערך ההקרבה העצמית. התיאור בפרקים הראשונים מתמקד בתהליך הפנים ארגוני, החל מהאיתור וכלה בהשמה. בפרקים ג ו-ד שלהלן אנו מבקשים להציג בפני הקורא את האופן בו מומש ערך ההקרבה העצמית הלכה למעשה, דרך פיגועי ההתאבדות.

בפרק ג מוצגים כמה מפיגועי ההתאבדות שביצעו אנשי אל-קאעדה ובפרק ד' מוצגים כמה מפיגועי ההתאבדות שביצעו שותפיו - הן רשתות טרור שהוקמו אד הוק, הן ארגוני טרור עצמאיים שרואים עצמם מחויבים לעקרונות ולתפיסה של אל-קאעדה. הפיגועים שמוצגים כאן נבחרו כדי לדגום באמצעותם את דפוסי התרבות הארגונית והמאפיינים המבצעיים שאותם הנחיל הארגון לשותפיו, אשר הוסיפו להם את סגנונם ודגשיהם.

דפוסי הפעולה הללו הקנו, ללא ספק, לפעילותם של אל-קאעדה ושותפיו, צביון ייחודי והם נועדו באמצעות "תעמולה על ידי המעש", לסייע בידם להפיץ את חזון הקמת הח'ליפות האסלאמית, כדרך הטובה ביותר לסחוף אחריהם מתנדבים נוספים, שירחיבו את מחנה התומכים והמתגייסים החדשים לשורותיהם.

על אף המכנה המשותף הרחב וקווי הדמיון בין טרור המתאבדים של אל-קאעדה לבין זה של שותפיו, אפשר להבחין בניואנסים שונים בכל הקשור לדפוסי הפעולה שלהם לאחר ה-11 בספטמבר.

הטבלה שלהלן מציגה את ההבדלים כפי שאלה באים לביטוי בחמש סוגיות מרכזיות אלה:

א. משך הזמן שנדרש לתכנון התקפת טרור.

ב. מידת השימוש והמיצוי של מאגר המתאבדים העומד לרשותם.

ג. תקיפות סימולטאניות.

ד. אילו מטרות נבחרו כיעדים לפיגוע.

ה. נטילת אחריות פומבית לפעולות הטרור.

לוח ה: השוואת דפוסי פעילות בין מתאבדי אל-קאעדה לבין מתאבדי הארגונים השותפים

שותפי אל-קאעדה	אל-קאעדה	
קצר מועד. בדרך כלל עד שנה (9-12 חדשים)	ממושך ומדוקדק. נמשך מעל שנה ולעיתים כמה שנים	תכנון
מפקד מקומי של רשת הטרור	פיקוד על באמצעות בכיר ממטה הארגון ופיקוח של מפקד מבצעי הפועל בארץ היעד	ניהול ופיקוד
החל במתאבדים בודדים וכלה בקבוצות	בדרך כלל שני מתאבדים ויותר	מספר מתאבדים
שילוב עם דפוסי פעולה נוספים	בדרך כלל סימולטאנית ומקבילה	אופי התקיפה
פגיעה ביעדים "רכים"	התמקדות ביעדים סמליים ומעבר ליעדים "רכים"	מטרות
תמיד נוטלים אחריות, בדרך כלל בשמות שונים בעלי קשר אסוציאטיבי ברור לאל-קאעדה ולרעיון הג'יהאד העולמי	לא קיימת עד ה־11 בספטמבר. נטילת אחריות פומבית ישירה, לאחריו מעבר לנטילת אחריות ישירה	נטילת אחריות

ברור שאל-קאעדה הוא שהניח את היסודות והתווה את הדרך, ושותפיו חיקו אותו והוסיפו ניואנסים אופרטיביים משלהם בהתאם ליכולותיהם ולתנאי הסביבה שבה פעלו.

הפיגוע בשגרירויות ארצות-הברית בקניה ובטנזניה (אוגוסט 1998)

התקפת המתאבדים של פעילי אל-קאעדה על שגרירויות ארצות-הברית בניירובי ובדר אסלאם (7 אוגוסט 1998) נעשתה על סמך רעיון מבצעי שנהגה במטה הארגון באפגניסטן ונוהלה בפיקוחו ובאמצעות מפקד מבצעי שנשלח מטעמו לקניה כדי לפקח על ההכנות. המפקד בשטח היה עבדאללה פאצ'ל מחמד, המכונה פאזול הרון, שמוצאו מאיי קומורו שבאוקייאנוס ההודי. פאזול, כרבים מחברי הארגון ומפקדיו, גויס לשורות הארגון לאחר שהתנדב להילחם באפגניסטן במהלך הפלישה הסובייטית ולאחר שהוכיח את יכולתו כלוחם. הפעולה בניירובי בוצעה בשעות הבוקר כאשר מכונית תופת עמוסה במאות ק"ג של חומר נפץ ובה שני מתאבדים התפוצצה ליד בניין שגרירות ארצות-הברית. בפיצוץ נהרגו 213 בני

אדם ונפצעו למעלה מ-4000. אחד משני המתאבדים שרד מאחר שיצא לרדוף אחר שומר השגרירות שסירב לפתוח את שער השגרירות ונמלט מהמקום לאחר שרימון נזרק לעברו והתוקפים איימו עליו בנשק. בריבזמן כמעט, בהפרש של דקות ספורות, בוצע פיגוע התאבדות סמוך לשגרירות ארצות-הברית בדאר א-סאלאם בידי מתאבד שנהג במכלית עמוסה בחומרי נפץ. מקצת חברי תא הטרור התאמנו באפגניסטן בשנת 1994 והיו בני לאומים שונים ואילו רוב חברי התא היו טנזנים וקנייתים. המתאבד בטנזניה היה בן דודו של עבדאללה נשירי, מפקד מתקפת המתאבדים בתימן שנתיים אחר-כך.

ההכנות לפעולות אלו במזרח אפריקה החלו כחמש שנים לפני ביצוען. בן לאדן עצמו היה מעורב בהנחיה לשגר לקניה אנשים לאסוף מידע ראשוני, לבדוק היתכנות מבצעית ולבחון את היעדים המתאימים כדי לבנות תכנית התקפה בסיסית. על-פי עדותו של מחמד עלי, קצין מצרי שגויס לצבא האמריקני ושיתף פעולה עם אל-קאעדה, בן לאדן דן אתו על פרטי המודיעין הראשוני שהובא למטה הארגון. בעקבות הפעילות הראשונית הזאת שוגרו לקניה פעילים שתפקידם היה להתערות במקום, להינשא לנשים מקומיות, לפתוח עסקים ולהכין תשתית מקומית בכיסוי מסחרי ולהמשיך לאסוף מידע מודיעיני על המטרות הנבחרות. התכנון נמשך שנים מספר ובמהלכן חלו עיכובים מבצעיים והיה חשש שהרשת בקניה נחשפה ולכן ההתקפה נדחתה. כאשר החליט לבסוף בן לאדן כי הגיעה העת להתקין יעדים מערביים באפריקה הוא שיגר לאזור המיועד את המפקד המבצעי וההכנות המבצעיות נכנסו להילוך גבוה בפקודתם של מפקדיו הצבאיים של הארגון.

גיוס ובחירת המתאבדים נעשתה על פי הנוהל המוכר של אל-קאעדה. שלושת המתאבדים, שניים סעודים (אחד מהם קרוב משפחתו של אחד ממפקדי הארגון) ואחד מצרי, נבדקו ונבחרו בידי בן לאדן עצמו לאחר שנשבעו לו אמונים והתחייבו להקריב את חייהם למען האל. המתאבדים כמי שמממשים בגופם את החזון הארגוני לא היו שותפים לתהליך הכנת הפעולה. הם הגיעו לקניה רק לאחר שההכנות הושלמו בידי הפעילים המקומיים בפקודתם של מפקד הפעולה ששוגר לארץ המטרה על יד מפקדת אל-קאעדה באפגניסטן. המתאבדים לא התחככו בשאר חברי הרשת הן מטעמי מידור והן כדי שלא יהיה בידם זמן להתחרט. ימים ספורים לפני מועד הפיגוע הצטוו רוב חברי הרשת לעזוב את ניירובי ואת טנזניה ובמקום נותרו המפקד והמתאבדים.

"התקלה" שבגינה שרד אחד משני המתאבדים בקניה אפשרה את לימוד ההכנות שנערכו לקראת הפיגוע. מפקד הפעולה בקניה, פאזול, שנמלט בסופו של דבר מהזירה, שב אליה מאוחר יותר כדי לפקד על התקפה נוספת שביצע ארגונו נגד יעדים ישראליים במומבסה כשהוא מנצל את התשתית שנבנתה במדינה זו בשנים שלפני כן.

ככלל, יבשת אפריקה נבחרה לזירת פעילות עבור אל-קאעדה משום שנחשבה קלה יחסית לביצוע פיגועים, ראשית בשל יכולתם המוגבלת של כוחות הביטחון המקומיים לעקוב אחר

התארגנויות טרור ובשל קלות התנועה בין מדינות היבשת. מתקפת המתאבדים המשולבת של אל-קאעדה בקניה ובטנזניה הייתה פעולת הטרור הראשונה שביצע הארגון ונועדה לשמש מנוף לפעילות שבאה בעקבותיה.

פעולה זו שהייתה פיגוע ההשקה של אל-קאעדה הביאה לידי ביטוי את הערכים הארגוניים ודפוסי הפעולה הייחודיים של הארגון. לצד מעורבות אישית פרטנית של בן לאדן בתכנון האופרטיבי, ומינוי מפקד על מטעם המפקדה ומפקד בשטח, שהיה אחראי להוצאתה לפועל, באו לידי ביטוי ניצול המחויבות האישית אליו בשבועה והדבקות הטוטאלית של המתאבדים בערך ההקרבה העצמית למען האל, ניצול הפעולה לצרכי תעמולה ארגונית ולגיוס מתאבדים נוספים. ההתקפה בוצעה בזוגות לחיזוק ולהעצמה אישית, באופן סימולטאני ונועדה להתוות לשותפיו את הדרך בה ראוי לפעול ולבשר למתנדבים החדשים כי באמצעות פעולות התאבדות ניתן להכות בחוזקה באויביהם ולהוכיח כי אי החשש מהמוות ואף החיפוש אחריו הוא המפתח שיוביל אותם לניצחון של דרכם על אף האסימטריה שביחסי העוצמה הצבאית בינם לבין אויביהם.

הפיגוע במשחתת האמריקנית "קול" בתימן (אוקטובר 2000)

ב-12 באוקטובר 2000 התפוצצה סירת תופת עמוסה בחצי טון חומר נפץ, שהושוותה כסירת שירות, סמוך למשחתת האמריקנית USS COLE. שני מחבלים מתאבדים מארגון אל-קאעדה השיטו את הסירה אל עבר המשחתת. בשל נוהלי הביטחון לא עלה בידי התוקפים להיצמד אל המשחתת והנוק היה מוגבל. מהפיצוץ נהרגו 17 מלחים אמריקנים ונפצעו כ-35. התכנית המקורית הייתה לתקוף את המשחתת "סאליבאן" ב-3 בינואר 2000 כחלק מתכנית "פיגועי המילניום", אולם בשל תקלה מבצעית (סירת הנפץ הועמסה במשקל יתר ושקעה עם הורדתה למים), נאלצו המבצעים להסתתר, להיערך מחדש, לבחור יעד חלופי ולהשלים את ההכנות לתקיפה. התכנון המחודש נמשך כעשרה חודשים ובוצע לבסוף באוקטובר 2000.

הפיגוע במשחתת קול מדגים היטב את התרבות הארגונית, את ערכי היסוד ואת דפוסי הפעולה המוכרים של אל-קאעדה. יוזמה של מפקדים מבצעיים, הטלת ניהול הפרויקט על יוזם הרעיון ופיקוח צמוד ומתערב של בן לאדן בקביעת האסטרטגיה כמו גם בפרטים המיקרו-טקטיים של הפעולה.

הרעיון המבצעי היה של עבדאללה אל-נשיירי, "בוגר אפגניסטן", שפנה אל בן לאדן על רקע היכרות מוקדמת ביניהם והציע לו לתקוף מכליות מסחריות במפרץ עדן, שבתנועתן הוא צפה בעת שביקר בארץ הולדתו. כיוזם הרעיון מינה אותו בן לאדן לנהל את "הפרויקט" בצוותא עם ואליד בן עטאש, ששימש בעבר שומר ראשו של בן לאדן. בן עטאש התנדב להשתלב בצוות המתאבדים שיועד למתקפת הטרור בארצות-הברית, אך לא יכול היה לממש את רצונו עקב

מוצאו התימני שמנע ממנו לקבל ויזה לארצות-הברית. כפיצוי שם אותו בן לאדן כעוזרו ושותפו של נשירי בניהול ההתקפה על המשחתת קול.

בן לאדן עצמו היה שותף פעיל בניהול-העל של הפיגוע. בסופו של דבר הוא קבע את יעד הפיגוע, בשונה מהרעיון המבצעי הראשוני של נשירי. בן לאדן ביקש לשנות את יעד הפיגוע ממכלית נפט למשחתת אמריקנית משום שראה בפגיעה ביעד צבאי בעל חשיבות סמלית רבת ערך יעד ראשון במעלה ופגיעה יוקרתית בהילת העוצמה האמריקנית, המגולמת באניות המלחמה האמריקניות.

ברגע האחרון לקראת ביצוע הפיגוע רצה בן לאדן להחליף את המתאבדים ולשבץ אחרים במקומם. מפקד המבצע, עבדאללה אל-נשירי, שחש ברצונם של המתאבדים לממש את התחייבותם, עודד אותם להמשיך במשימתם, למרות הוראת בן לאדן, ולנצל את ההזדמנות הראשונה שתקרה בדרכם, בזמן שהוא נסע לאפגניסטן כדי לשכנע את בן לאדן שהם המתאימים ביותר למשימה. ואכן שני המתאבדים ניצלו את פרק הזמן הזה כדי להוציא לפועל את משימתם ביוזמתם ובניגוד להנחיית בן לאדן. הם עשו זאת באישור בקריצת עין של מפקד המבצע. בן לאדן, ככל הידוע, החשיב את החלטת המתאבדים לבצע את הפיגוע בכל מחיר בגיבויו של נשירי כדבקות במשימה וכמימוש הערך העליון של הארגון, ולא כחריגה מסמכות. כך הוא נהג עם כל מי שחרג מהוראותיו אך הביא לתוצאות חיוביות מבחינתו. ירידתו של בן לאדן לפרטים ומעורבותו בחלקים המבצעיים אינה נעשית אפוא בדרך טוטאליטארית או תוקפנית. אפשר למצוא לכך הסבר בתהליכים שעברו עליו לפני אפגניסטן ובזמן שהותו באפגניסטן. כך המשיך נשירי לפקד על פעולות מטעם בן לאדן ואל-קאעדה ומונה פרויקטור לעוד פיוגוע התאבדות, שבוצע במימי תימן נגד המכלית הצרפתית "לימבורג" (אוקטובר 2002).

באל-קאעדה מתקיימת חשיבה על השמת הצוותים ועל הכנת התשתית באופן המאפשר למפקדי-העל (המפקחים) ואף למבצעים, מידה רבה של חופש מבצעי וחופש החלטה בדבר הדרך לביצוע הפיגוע. לאורך כל הדרך נשמרת עליונות רעיון האסתשהאד על הציות למנהיג. המחויבות האישית באה רק אחרי שהנכונות למות זוהתה על ידי הארגון. גם המועמדים חשים כך ובעקבות שבועת האמונים מצויים המתאבדים במצב של "טיל ששוגר ליעדו". שני המתאבדים ששובצו למשימה היו חסן אל-חאמרי ואיברהים אל-ת'וואר ("ניבראס"). "ניבראס" היו היכרות מוקדמת ויחסי אמון מבוססים עם וליד בן עטאש, ממפקדי הפעולה, לאחר שסייע לו בפעילות מבצעית קודמת מטעם אל-קאעדה בדרום-מזרח אסיה.⁵⁰ יחסי האמון ביניהם שימשו, בהתאם לתפיסת ה"תאומות" וההעצמה הבין-אישית באל-קאעדה, לחיזוק המחויבות ההדדית ולרתימת המתאבד למשימתו.

לאחר שהפעולה בוצעה בהצלחה הנחה בן לאדן למצות עד תום את ההישג המבצעי של פגיעה במשחתת אמריקנית והרג חייליה. הוא הנחה את "ועדת המדיה", שנוהלה אז בידי ח'אלד שיח' מחמד, להכין סרטון וידאו שבו שולבו צילומים של אימוני אל-קאעדה,

צילומים מהמשחתת קול הפגועה וצילומים של הפיגועים בקניה ובטנזניה. סרטון זה הבהיר לכל מי שצפה בו כי ארגון אל-קאעדה אחראי לכל הפיגועים הללו בלי שהארגון נטל לכך אחריות רשמית. הסרטון הופץ בקרב צעירים בתימן ובסעודיה וסייע בהגברת תהליך הגיוס לאל-קאעדה.

ניסיון פיגוע במטוס של חברת "אמריקן איירליינס" (דצמבר 2001)

כחלק ממערכת פיגועי ההתאבדות שתוכננו לפני מתקפת ה-11 בספטמבר ונועדו להתבצע לאחריה, ניסה אל-קאעדה להפעיל מתאבדים בודדים מקרב המתגייסים המוסלמים האירופים שהצטרפו לשורותיו. ניסיון הפיגוע השאפתני הראשון מהזן הזה שביצע אל-קאעדה לאחר מתקפת ספטמבר 2001 אירע ב-22 בדצמבר 2001. הארגון שיגר את ריצ'ארד קולווין ריד, שטס במטוס "אמריקן איירליינס" מפאריס למיאמי וניסה לפוצץ, באמצעות נעליו שהוטמן בהן חומר נפץ, את המטוס על 196 נוסעיו ואנשי צוותו. האסון נמנע בזכות כשל טכני-מבצעי ובזכות ערנותה של דיילת שהבחינה במעשיו ובסיוע של נוסעים במטוס הביאה לנטרולו ולמעצרו עם נחיתת המטוס בשלום.

ריד נולד בבריטניה לאב ממוצא ג'מייקי ולאם בריטית מהמעמד הבינוני. האב היה טיפוס של נווד, הסתבך גם בפלילים ועזב את הבית ואת אשתו ההרה. קרוביו תיארו אותו כצעיר מבולבל, אבוד, עצור וטעון בכעסים. בהיותו בן 15 נשלח ריד הצעיר למוסד לעבריינים צעירים ואחר-כך הידרדר לכלא למבוגרים, שם שוכנע להתאסלם. כאשר השתחרר מהכלא נמשך לחוגים האסלאמיים הרדיקאליים בבריטניה ובילה את מרב זמנו במסגדים באזור בריקסטון. במסגדים אלה נערכו מפגשי הכנה אידיאולוגיים שנועדו לשכנע צעירים מוסלמים מרחבי אירופה להצטרף לג'האד העולמי. לאחר שעבר תהליך של "הכנה ואינדוקטרינציה" בלונדון נסע ריד לפקיסטן ומשם הגיע למחנות בן לאדן באפגניסטן. הוא עבר את כור ההיתוך של אל-קאעדה ובסיום הכשרתו התנדב למשימת ההתאבדות מטעם הארגון. בין מכריו של ריד אפשר למצוא צעירים בעלי רקע ומסלול דומים, שגם הם התנדבו למשימות התאבדות, למשל זכריא מוסאווי, שנחשד כמי שיועד ליטול חלק במתקפת ה-11 בספטמבר ונעצר בעת לימוד טיס במינסוטה, ארצות-הברית באוגוסט 2001, וניזאר טרבלסי, כדורגלן מקצועני לשעבר, שהיה אמור לבצע פיגוע התאבדות בבליגיה במסגרת רשת ג'מאל בגאל. הפיגוע סוכל בעקבות מעצרו של ראש הרשת ושל טרבלסי.

הביוגרפיה האישית של ריד ומסלול גיוסו לשורות אל-קאעדה מאפיינים את הדרך שבה אל-קאעדה מגייס ומפעיל צעירים אירופים, חלקם אסירים לשעבר, לעתים מתאסלמים, בני מהגרים בני הדור השני ושלישי החיים במערב. לאחר שהללו אותרו בידי סוכני השפעה מקומיים הפועלים במסגדים ושוכנעו להגיע לאפגניסטן הם נכנסו "לכור ההיתוך" של אל-קאעדה ולאחר שהביעו נכונות להתאבד ונמצאו מתאימים הם אוכוונו לפעולות התאבדות.

למרות ניסיונותיו של ריד לטעון כי פעל לבדו וביוזמתו התברר שהוא היה קשור לאל-קאעדה וכי הופעל בידי ח'אלד שיח' מחמד (מתכנן מתקפת ה-11 בספטמבר) ורשת סייעניו, שעזרו ומימנו את פעילותו. ריד הותיר בידי הארגון צוואה ובה הסביר את מניעיו להקריב את עצמו למען הג'האד העולמי.

הפיגוע במלון "פרדייס" במומבסה, קניה (נובמבר 2002)

ב-28 בנובמבר 2002 בוצעו זו אחר זו שתי התקפות טרור על יעדים ישראלים במומבסה, אחת מהן באמצעות מתאבדים. ההתקפה הראשונה בוצעה בשעות הבוקר באמצעות ירי של שני טילי כתף מסוג סטרלה (SA-7) אל מטוס נוסעים של "ארקיע" ובו 261 נוסעים ואנשי צוות. הירי אירע במהלך המראתו של המטוס מנמל התעופה של מומבסה. הטילים החטיאו את מטרתם בשל כשל מבצעי-טכני ואיש לא נפגע. עשרים דקות אחר-כך התפוצץ רכב תופת עמוס בכ-200 ק"ג חומר נפץ ובלוני גז, נהוג בידי שני מתאבדים, במלון "פרדייס". במלון שהו כ-200 ישראלים שהגיעו באותו הבוקר במטוס שהותקף לאחר מכן במהלך המראתו. בפיגוע נהרגו עשרה קנייתים ושלושה ישראלים, ובהם שני אחים צעירים, ונפצעו כ-80 בני אדם.

ארגון אל-קאעדה הודיע על אחריותו לפיגוע תחת השם קאעדת אל-ג'האד (השם שניתן לקבוצה המאחדת את אל-קאעדה והג'האד האסלאמי המצרי) באמצעות כמה אתרי אינטרנט המזוהים עמו. נוטלי האחריות הכריזו שהפיגועים נעשו כדי להרוס את החלומות של ברית היהודים-צלבנים לשמור על האינטרסים שלהם באזור. כמו כן כתבו האחראים כי הם רצו להציג לעיני המוסלמים בעולם כולו את עמידתם האיתנה של המוג'הדין לצד הפלסטינים ונגד הכיבוש הישראלי של המקומות הקדושים.⁵²

בחקירה התברר שאת שני הפיגועים תכננה אותה רשת טרור שבראשה עמד פאזול הרון (פאדל עבדאללה מחמד). פאזול, יליד איי קומורוס בשנות השלושים לחייו, פיקד כזכור גם על ההתקפה בניירובי באוגוסט 1998, ואחדים מחברי הרשת היו מעורבים גם הם בשני הפיגועים. הרשת כללה תשתיתנים מקומיים, שהסתייעו בגורמים בקרב הקהילה המוסלמית הרחבה במומבסה. מעדות עומאר סעיד עומאר, אחד המעורבים בפיגוע במומבסה, התברר שההכנות לפיגוע החלו כשנה לפני ביצועו. במהלך ההכנות נשכרו כמה בתי מגורים ומסתור בעבור חברי החוליה, הוסתרו אמצעי הלחימה ונשכרו כמה כלי רכב. חומרי הנפץ הוברחו מסומליה לקניה בסירות דיג "מסחריות" ששמשו כיסוי לפעילות זו, באופן דומה להכנת הפיגועים בשנת 1998. חלק מפגישות ההכנה והתיאום נוהלו במסגדים ובבתי המסתור. התקשורת בין חברי החוליה המרכזיים התנהלה באמצעות טלפונים ניידים ודואר אלקטרוני. עומאר סעיד עצמו התבקש לצאת לסומליה שבוע לפני מועד ההתקפה ולהכין שם בית מבטחים וסירה כדי למלט את פעילי הרשת שביצעו את הירי על המטוס ופיקחו על פעולת ההתאבדות ולהסתירם.⁵³

מכלל המידע שפורסם על הפיגועים שביצעה רשת הטרור של אל-קאעדה במומבסה בולטים המאפיינים האלה:

1. הפיגועים במומבסה התבססו על תשתית מקומית של פעילים מוסלמים שגויסו ואומנו באפגניסטן. רוב הפעילים הללו שימשו סיענים לוגיסטיים ל"גרעין המרכזי" שניהל את המבצע. החבורה כולה הייתה כפופה למפקד שנשלח לפקח על ביצועו מטעם המפקדה של אל-קאעדה, שגם מימנה את הפעילות. ההכנות לפעילות המבצעית נמשכו חודשים מספר וכללו איסוף מידע על היעדים המותקפים. הפעולה בוצעה על-פי הדפוס המוכר של אל-קאעדה על-ידי שני מתאבדים שפעלו זמן קצר לאחר ההתקפה שבוצעה נגד המטוס. ההתקפה במומבסה הייתה הראשונה שיצאה אל הפועל על יעדים ישראליים בחו"ל. בהודעה על לקיחת האחריות ייחס אל-קאעדה את הפעולה לתמיכה ישירה של הארגון במאבק הפלסטינים בישראל וציין שהיא הייתה מימוש של הבטחות הארגון להילחם באויבי המוסלמים.

2. חזרת הארגון לפעול במדינה שכבר ביצע בה התקפת טרור, במקרה זה בקניה, נבעה מהערכת הארגון את חולשת כוחות הביטחון המקומיים שלא הצליחו לעצור את חברי התשתית בקניה ובסומליה בשנת 1998. אל-קאעדה זיהה את קניה כ"מדינה כושלת" בטיפול בטרור ואת חוסר יכולתו של המשטר (או יותר נכון חוסר הנחישות הפוליטית שלו) לאכוף ביעילות את חוקי המדינה וניצל את המצב המופקר לצרכיו. בבחירת קניה כיעד נוח לפעולה התבסס הארגון כהרגלו על נוכחותה של תשתית מקומית שפעלה בחופשיות בקרב הקהילה המוסלמית הגדולה החיה במומבסה. יודגש שגם לאחר הפיגועים במומבסה נותרו פעילים של רשת הטרור שעדיין לא נעצרו, והללו אף המשיכו בניסיונות לבצע פיגועים בקניה וגרמו להעלאת כוונותן של שגרירויות ולהפסקה זמנית של טיסות לקניה. נראה אפוא שיבשת אפריקה בכלל וקניה בפרט עלולות להיות זירה בולטת לפעילות טרור גם בעתיד.

3. אנשי אל-קאעדה התחתנו עם בנות של סיענים מקומיים וקיימו חיים פעילים של קהילה קטנה הקשורה בקשרי חתונה ומחויבות רגשית למטרות הארגון תוך התחייבות הדדית גם זה לזה בתוך התאים הרדומים. מתברר שאל-קאעדה נשען גם על עידוד האחוה ואף על יצירתה בפועל.

הפיגוע בבית הכנסת בג'רבה, תוניסיה (אפריל 2004)

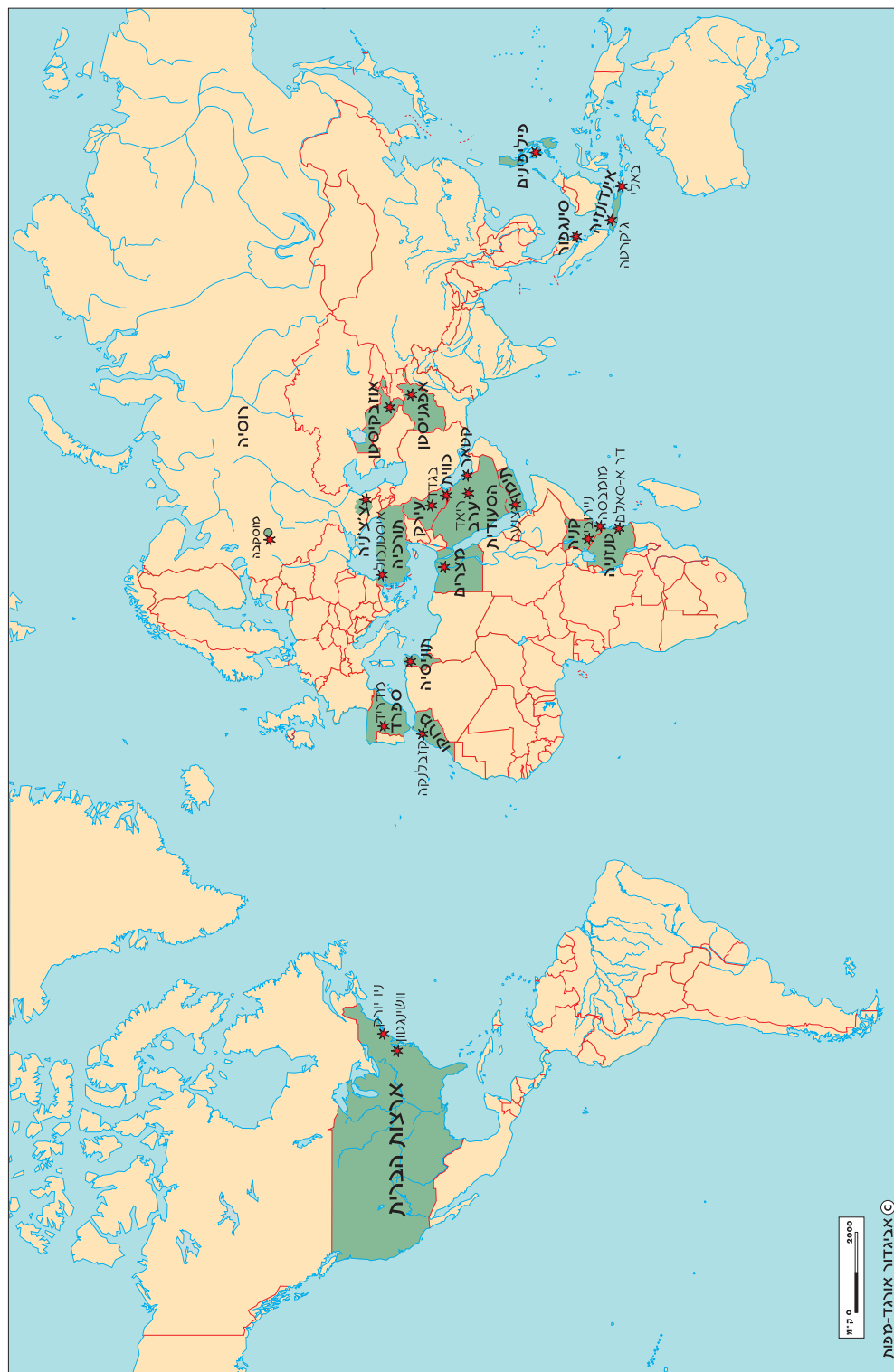
לעתים הפעלת מתאבד בודד אפשרית אם הוא נחוש מספיק לבצע את הפיגוע ויכול למלא את המשימה ללא צורך אישי בגיבוי של שותף. דפוס זה חזר גם בהתקפה בתוניסיה על בית הכנסת העתיק בג'רבה ב-11 באפריל 2002.

את הפיגוע הזה ביצע נזאר נוואר, בן למשפחת מהגרים ממוצא תוניסאי שחיה בצרפת, באמצעות מכלית דלק שבתוכה הוטמן חומר נפץ. בפיגוע נרצחו 21 בני אדם, רובם תיירים

גרמנים שביקרו באתר. נוואר גויס לאל-קאעדה לאחר שהתאמן באפגניסטן והביע נכונות להתאבד. הוא הופעל מרחוק בידי ח'אלד שיח מחמד. לאחר הפיגוע התראיין עבד אל-עט'ים אל מוהאג'ר, ממנהיגיו הצבאיים הבולטים של אל-קאעדה,⁵¹ ואישר, כי את הפעולה בבית הכנסת בג'רבה ביצע הארגון באמצעות נוואר סיף א-דין א-תוניסי. מחקירת האירוע התברר הקשר של המתאבד לתאי טרור בצרפת, גרמניה ובקנדה. ההכנות לפיגוע נמשכו חודשים מספר ובמהלכם קיים המפגע קשר עם מפעיליו באמצעות האינטרנט.

נוואר הוא דוגמא קלאסית של צעיר מוסלמי החי בצרפת כמהגר בן הדור השני, שנתפס לרעיונות של אל-קאעדה, התאמן במחנותיו וגויס למשימה ודבק בה באופן עיקש כשהוא פועל לבדו, אמנם בחסות הנחיה מרחוק של מפעילו, חאלד שיח' מחמד, עד שמימש את הייעוד החדש שמצא לחייו ולמותו. לקראת צאתו למשימת ההתאבדות הוא צלצל לגרמניה לחברו הקרוב מימי האימונים באפגניסטן כדי להיפרד ממנו וכדי לשאוב עידוד ולקבל חיזוק לפעולתו ולהוכיח שהוא אכן מימש את ערך ההקרבה העצמית למען האל, הערך שאליו אומן ולו התחייב מאז הצטרף לשורות אל-קאעדה.

פריסת כיגועי ההתאבדות של אל-קאעדה ושותפיו

פרק ד

פיגועי התאבדות של שותפי אל-קאעדה

הקשרים ההדוקים של בכירי אל-קאעדה עם עמיתיהם בהנהגות של ארגוני טרור בדרום-מזרח אסיה נשענים גם הם על החוויה המשותפת באפגניסטן ונובעים מהכרתו של בן לאדן בחשיבות האסטרטגית של המשך שיתוף הפעולה עמם גם לאחר עזיבתם את מחנותיו. שיתוף פעולה זה נועד לקדם את רעיון הקמת הח'ליפות האסלאמית, כך שתכלול גם את מדינות אסיה, שמתגוררת בהן אוכלוסייה מוסלמית אדירת ממדים. קשריו האישיים של ח'אלד שיח' מחמד עם פעילים בכירים מהג'מעה אסלאמיה באינדונזיה ובמלזיה, ובעיקר היכרותו ההדוקה עם חמבלי, קצין המבצעים של הארגון ששימש "קצין הקשר" העיקרי בין הג'מעה אסלאמיה לבין אל-קאעדה, הניבו פעילות משותפת והיוו צינור מרכזי להעברת התמיכה הכספית והלוגיסטית מאל-קאעדה לפעילות הארגון. השותפות הזאת ייצרה מעגל טרור רחב שבאמצעותו תוכננו ואף בוצעו פיגועי ראוות באמצעות מתאבדים, כפי שיתואר להלן.

סינגפור – מערכת טרור ראוותנית שסוכלה

הפעולה השאפתנית ביותר של הג'מעה אסלאמיה בסיוע הדוק של אל-קאעדה תוכננה להתבצע בסינגפור בשלהי שנת 2001, כמה חודשים לאחר המתקפה בארצות-הברית. הפעולה סוכלה בעקבות מעצרה המוקדם של רשת טרור מקומית שמנתה כשני תריסר חברים ועסקה בהכנה הלוגיסטית של מתקפה על יעדים מערביים באי. חשיפת הרשת הסינגפורית התאפשרה בעקבות מציאתה של קלטת וידאו באפגניסטן בין הריסות ביתו של מחמד עאטף, מפקדו הצבאי של אל-קאעדה וממתכנני מתקפת ה-11 בספטמבר, שנהרג בהפצצות אמריקניות לאחר שמעקב אחר פעיל הארגון הוביל למעצר חברים נוספים.⁵⁴ מחקירת העצורים בסינגפור התברר שחברי הרשת אספו מידע מודיעיני ותכננו התקפות על מגוון יעדים ובהם:

■ אוטובוס המסיע חיילים אמריקנים בחופשה מבסיס הצי לתחנת הרכבת התחתית ב-Yishun. פיגוע זה תוכנן להתבצע ככל הנראה באמצעות אופניים ממולכדים. נמצאה קלטת שתיארה הכנת אופניים ממולכדים וקלטת אחרת שתיעדה את סביבות תחנת הרכבת התחתית ומקומות חנייה לאופניים ורמזה על מאפייני הפיגוע.

- כלי שיט אמריקני – ברשות אחד העצורים נמצאה מפה עם נקודות תצפית על "שטח ההריגה" לאורך נתיב שיט של כלי שיט אמריקניים בסמוך לחופי סינגפור.
- נציגויות של ארצות-הברית, בריטניה, ישראל ואוסטרליה – נמצאו צילומי וידאו המתעדים את מתחם השגרירות האמריקנית וצילום חטוף של שגרירות ישראל.
- חברות אמריקניות ויעדים כלכליים – בוצע איסוף מודיעין על חברות אמריקניות בסינגפור ועל בניינים שמתגוררים בהם אזרחים אמריקנים.

כמו כן הכינו חברי הרשת דירות מסתור ורכשו חומרים כימיים שנועדו לשמש להכנת חומרי נפץ מאולתרים. בסופו של דבר נראה שהפיגועים תוכננו להתבצע באמצעות שבע משאיות תופת עמוסות באלפי ק"ג של חומר נפץ נהוגות בידי מחבלים מתאבדים בשגרירויות של ארצות-הברית וישראל ובנציגויות של אוסטרליה ובריטניה וביעדים כלכליים אמריקניים ומקומיים.

בהתאם לדפוסי הפעולה של אל-קאעדה בקשריו עם שותפים מקומיים, הונחו חברי הרשת המקומית להתמקד בהכנת התשתית הלוגיסטית והמבצעית ואל-קאעדה היה אמור לספק את המתאבדים. אלה היו אמורים לבוא אל זירת הפעילות זמן קצר לפני הביצוע.⁵⁵ מעורבות אל-קאעדה בתכנון הפיגוע, שנוהל בידי הג'מעה אסלאמיה, נעשתה באמצעות שני פעילים "זרים" שפעלו מטעמו. ח'אלד שיח' מחמד שיגר את השניים כדי לגבות את ניהול הרשת המקומית. אחד הפעילים ששובץ למשימה על-ידי מפקדת הארגון בהתאם לכישוריו הרלוונטיים היה פאתור אל רחמאן ע'וזי, שכונה "מייק". ע'וזי, אזרח פיליפיני, מומחה חבלה שהיה חבר בארגון הטרור הפיליפיני MILF אומן במחנות בן לאדן באפגניסטן. בתום אימוניו הוא גויס לאל-קאעדה ונשלח לאמן חברי ארגונים אסלאמיים שונים באסיה ונקרא לסייע גם לחברי הרשת הסינגפורית ברכישת חומר הנפץ והכנת משאיות התופת לקראת מתקפת המתאבדים באי. הפעיל השני ששובץ למשימה היה מחמד מנצור ג'בארה, שכונה "סאמי". ג'בארה, צעיר קנדי ממוצא עיראקי שהתגורר עם משפחתו בכווית הגיע למחנות האימונים של אל-קאעדה באפגניסטן בהשפעת אחיו, שהצטרף לפני כן לארגון. ג'בארה הצטיין באימוניו ובזכות האנגלית המשובחת שבפיו ודרכו הקנדי האותנטי הוא משך את תשומת לב גייסי הארגון. הוא הופנה לפגישה אישית עם בן לאדן וזה עמד על יתרונותיו לפעילות הארגון. בן לאדן מנע ממנו להתנדב למשימות התאבדות והעדיף להשתמש בכישוריו הייחודיים כסייען חף מחשד, למתקפת הטרור הצפויה בסינגפור והפנה אותו אל ח'אלד שיח'. השניים נעצרו לאחר סיכול הפיגוע. ע'וזי שנלכד ונכלא הצליח להימלט ומאוחר יותר נהרג, וג'בארה הוסגר לידי ארצות-הברית, נשפט ונדון למאסר עולם.

גיבושה וניהולה של רשת הטרור הסינגפורית של הג'מעה אסלאמיה והפעלתה מרחוק בידי אל-קאעדה נעשתה בחסותו של חמבלי, ששימש מתאם מבצעי בין ארגונו לבין אל-קאעדה.

חמבלי הוא שאיתר את הפעילים ושיגרם אל מחנות האימונים שפעלו בחסות אל-קאעדה באפגניסטן; הוא הפגיש את ראש הרשת עם בן לאדן, שמינה את ח'אלד שיח מחמד לנהל מטעמו את המבצע. ח'אלד שיח מחמד ניהל את הפעולה מרחוק באמצעות נציגיו בשטח, שפיקחו על ההכנות המבצעיות. בהתאם לאתוס הארגוני של אל-קאעדה ושיטת פעולתו המועדפת, הכוונה הייתה לבצע מתקפת מתאבדים רבת משתתפים. הפעלת המתאבדים נועדה להבטיח הצלחה מבצעית בגרימת הרס והרג רבים ככל האפשר ונזק לכלכלת האוי, ובמישור הסמלי נועדה המתקפה להנחיל באמצעות "התעמולה על-ידי המעש" את אתוס ההקרבה העצמית לשותפים האחרים של אל-קאעדה בדרום-מזרח אסיה.

אינדונזיה – מתקפות המתאבדים באי באלי ובג'קרטה

ב-12 באוקטובר 2002 בשעות הלילה בוצעו באינדונזיה כמה פיגועי טרור. יעדי הפיגוע שבחרו המבצעים, חברי רשת טרור שהופעלה על-ידי הג'מעה אסלאמיה, היו שני מועדוני לילה פופולאריים בחוף קוטה, הנחשב לאזור תיירותי מובהק. את הפיגועים ביצעו שני מחבלים מתאבדים: "ג'ימי" שנשא על גופו חגורת חומר נפץ והתפוצץ ב"פאדיס בר", ו"איקבאל" שהפעיל מכונית תופת עמוסה בחומר נפץ מסוג ט.נ.ט. ליד "מועדון סארי". שניהם פעלו במתואם ותמכו זה בזה.⁵⁶ השניים התפוצצו זה אחר זה בהפרש של שניות אחדות וגרמו להרס המועדונים, לקריסת התקרה ולשרפה ענקית, וזו גרמה להרג המונים ולהרס סביבתי רחב היקף. בפיגוע נרצחו 202 בני אדם ובהם 88 תיירים אוסטרלים.

בישיבות מוקדמות בתאילנד בפברואר 2002 בהשתתפות בכירי הארגון ובהם "חמבלי" (קצין המבצעים של הג'מעה אסלאמיה), "מוחלס" (עלי גופרון), מפקח-העל של המבצע, ומפקד הרשת, אימאם סמודרה, הוחלט לתקוף את המועדונים באי באלי שבהם נהגו לבקר תיירים מערביים. כל משתתפי הפעולה בבאלי הכירו זה את זה מפעילות טרור קודמת שביצע הג'מעה אסלאמיה נגד כנסיות נוצריות בחג המולד 2000. ההתקפה מומנה באמצעות כספים שהעביר ח'אלד שיח, קצין הקישור מטעם אל-קאעדה, לידי חמבלי, ידידו ואיש אמונו, שהעבירם למוחלס המפקח על המבצע מטעם הג'מעה אסלאמיה. חלק מהמימון הושג מכספי שוד שהשתתפו בו אחדים מחברי הרשת. הפעולה עלתה כ-30,000 דולר. סכום זה היה חלק מסכום כולל של 100,000 דולר שהעביר אל-קאעדה באמצעות חאלד שיח כביטוי לשביעות הרצון של הארגון מפעילות שותפו בדרום-מזרח אסיה.⁵⁷

הפיגועים בבאלי המחישו את הזיקה ההדוקה בין אל-קאעדה לבין חלק משותפיו. הפעולה בבאלי תוכננה לאחר כישלון פעולת הראווה בסינגפור וכלקח מהקושי לפעול נגד יעדים מאובטחים, כמו גרירות. המסקנות של חאלד שיח מחמד ושותפו חמבלי נדונו בישיבה של מפקדי הג'מעה אסלאמיה ואלה החליטו להתמקד ביעד לא מאובטח של תיירים מערביים, המחללים לתפיסתם אדמה אסלאמית. הפיגוע תוכנן במשך כשמונה חודשים ונוהל

באמצעות תשתית מקומית בהנהגת פעילים בעלי רקע מבצעי מאפגניסטן, שקיימו ביניהם קשר משפחתי וחברתי הדוק. קידוש ערך ההקרבה העצמית קיבל עדיפות בעיני מתכנני הפעולה אף-על-פי שלא היה בכך הכרח מבצעי. היה אפשר לבצע את הפיגועים גם באמצעות שלט-רחוק, אולם הם העדיפו לבצע פיגוע התאבדות כדי להפיץ את דפוס הפעולה הזה גם בדרום-מזרח אסיה.

בעקבות הקשרים ההדוקים עם אל-קאעדה אימצו הג'מעה אסלאמיה את דפוס הפעולה של פיגועי ראוה עתירי נפגעים באמצעות מתאבדים, לאחר שהסתפקו בפיגועי טרור קטלניים אמנם, אך מינוריים במספר נפגעיםם וללא שימוש במתאבדים. הברית שכרת הארגון עם אל-קאעדה השפיעה לא רק במישור הטקטי, אלא הביאה לידי תפנית אסטרטגית במדיניותו ולקריאת תיגר על הלגיטימיות של המשטר האסלאמי "הכופר" באינדונזיה ולניסיון לערער את יציבות המשטר, לפגוע אנושות בכלכלה וליצור אווירה של חוסר ביטחון במדינה. ההתקפה בבאלי נועדה להכות בתיירות, ענף כלכלי חשוב ו"הבטן הרכה" של המשטר, תוך ניצול העובדה שזה יעד קל יחסית לפגיעה באזור שליו ובלתי מוגן. מעבר לכך שאף אל-קאעדה, באמצעות שותפיו בדרום-מזרח אסיה, לגרום לחיכוך ולהעצים את העימות בין העולם המערבי לבין העולם האסלאמי המתון, שלא היה שותף לאוריינטציה הרדיקאלית שלו.

ההתקפה בבאלי הייתה בבחינת הפקת לקחים ושכלול תכנית קודמת של הג'מעה אסלאמיה, תכנית שכשלה, להתקיף יעדי תעופה ויעדי תיירות בתאילנד. באשיר בן לאפ, מלזי שכונה "לילי" (Lillie), בוגר אפגניסטן, היה אחד מחברי תא הטרור שהפעיל חמבאלי. הוא נלכד בתאילנד באוגוסט 2003 וסיפר כיצד גייס אותו חמבאלי באמצעות מכתב ששיגר אליו ובו שאל אותו אם הוא מוכן להתנדב למשימת התאבדות. לאחר שהשיב בחיוב הוזמן "לילי" לפגוש את בן לאדן בקאבול, שם נשבע לו אמונים עם עוד כמה אנשים ובהם חבריו לספסל הלימודים. לדבריו, בן לאדן הטיף למצטרפים החדשים על מחויבותם לאללה ואמר להם שתפקידם הוא לסבול ולהקריב את חייהם למען אללה. מעצרו של ראש החוליה שהתכוונה לבצע את הפיגוע הביא בסופו של דבר לדחיית התכנית.⁵⁸

הג'מעה אסלאמיה לא חדלה ממאמציה לבצע פיגועי התאבדות. באוגוסט 2003 בוצע פיגוע התאבדות במלון "מריוט" בג'קרטה בירת אינדונזיה באמצעות מכונית תופת. הפעולה בוצעה בפקוד שניים מבכירי הארגון, שהיו מעורבים גם בפיגועים בבאלי ולא נלכדו, ומומנה מהכספים שהעביר ח'אלד שיח לחמבאלי. ב-9 בספטמבר 2004 בוצע עוד פיגוע התאבדות באמצעות מכונית תופת נהוגה בידי מתאבד אחד או שניים סמוך לשגרירות אוסטרליה בג'קרטה. בפיגוע זה נרצחו תשעה ונפצעו כ-180 בני אדם. משטרת אינדונזיה מסרה כי מצאה שאריות של חומר נפץ בחדר ששכרו שני החשודים שהתאבדו בפיגוע. המשטרה גם שחררה לפרסום קלטת וידאו שמצולמת בה משאית משלוחים לבנה ובה שני המתאבדים עוברת ליד מקום הפיגוע שניות לפני הפיצוץ.

ברוח העצמת האפקט הפסיכולוגי של ההרג והטלת האשמה על המערב, בוצעה כעבור זמן קצר נטילת האחריות ובה נאמר: "החלטנו להעמיד לדין וחשבון את אוסטרליה, אותה אנו מחשיבים לאחד מהאויבים הגרועים של אלוהים ושל דת האלוהים, האסלאם. [...] הצלחנו למצות עמם את הדין כאשר אנשי מוג'אהדין הצליחו להוציא לפועל את מבצע מות הקדושים באמצעות מכונת תופת בחזית השגרירות". ההודעה קראה לממשלת אוסטרליה לצאת מעיראק, ולאזרחיה לא לבוא לאינדונזיה, שאם לא כן הם יסבלו אירועים אלימים נוספים. החשודים העיקריים באחריות להתקפה הם שניים מהמפקדים המבצעיים הבכירים של הג'מעה אסלאמיה, ד"ר אזהרי ודולמטין, שמאז מעורבותם בפיגוע בבאלי עדיין לא נלכדו. הפיגועים בסינגפור, בבאלי, בתאילנד ובג'קרטה בירת אינדונזיה ממחישים היטב את הקשר ההדוק בין אל-קאעדה לבין נתמכיה ומדגישים את תפקידם המרכזי של "קציני קישור", המופקדים על התקשורת בין ארגון-האם לשותפיו, כמפיצי רעיון הג'האד העולמי. באמצעות ערוץ זה עוברים רעיונות מבצעיים, מומחיות מקצועית ומונחים ערכיים ארגוניים ובכללם אתוס ההקרבה למען האל.

מרוקו – פיגועי ההתאבדות ביעדים יהודיים ומערביים

ב-15 במאי 2003 תקפו ארבע חוליות של 13 מתאבדים, שפעלו במקביל, כמה יעדים בקזבלנקה בירת מרוקו, באמצעות חגורות נפץ שנשאו על גופם. בפיגועים נרצחו 45 ונפצעו כ-100 בני אדם. אחד המתאבדים נפצע ונלכד חי ומתאבד אחר שקבל "רגלים קרות" נתפס גם הוא. הותקפו מסעדה בבעלות ספרדית, מלון "ספיר", בית קברות יהודי ומרכז קהילתי יהודי.⁵⁹ כל המתאבדים, צעירים מרוקנים, חברי ארגון הסלאפיה ג'האדיה, התגוררו בשכונות עוני בפאתי קזבלנקה, התפללו במסגדים המקומיים, שבהם הטיפו אנשי הדת לג'האד אקטיבי נגד הכופרים. הם השתייכו לזרם אל-תכפיר ואל-היג'רה הדוגל בהתבדלות רוחנית ופיזית מחיי הכפירה של החברה הסובבת ובניתוק טוטאלי מהממסד במדינתם. במהלך החודשים שלאחר ההתקפה נעצרו ברחבי המדינה פעילים נוספים מקרב הארגונים האסלאמיים הרדיקאליים במרוקו וסוכלה כוונה לבצע פיגועי התאבדות נוספים. מכלל החקירות התברר כי חוליות הטרור במרוקו קיימו קשרים עם גורמים מקרב "בוגרי אפגניסטן" ובהם מרוקנים שפעלו מחוץ לארצם, ואלה סייעו למערכת הטרור שתכננו הפעילים המקומיים. שאלת הקשר הישיר לאל-קאעדה נדונה בהרחבה בעיתונות במרוקו ונמסרו על כך גרסאות אחדות. לפי אחת הגרסאות, חודשים מספר לפני הפיגוע העביר בכיר בארגון, המתגורר מחוץ למרוקו ושמו לא צוין, יותר מ-50,000 דולר לגורמים במרוקו הקשורים להתקפה.⁶⁰

אחד החשודים המרכזיים בהכוונת פיגועי ההתאבדות במרוקו הוא מחמד אל-גרבוזי, בן 44, אב לשישה, "בוגר אפגניסטן" שהתגורר שנים מספר בדירת מסתור בצפון לונדון. בדצמבר 2003 הועמד גרבוזי למשפט במרוקו בהיעדרו ודינו נגזר ל-20 שנות מאסר. הוא

הואשם בהקמת רשת טרור הקשורה לארגון אל-קאעדה. על-פי טענת המרוקנים הורה בן לאדן לגרבוזי לפתוח בסיס אימונים למרוקנים באפגניסטן בתחילת שנת 2001. עוד נטען כי הוא פעיל בהתארגנות פשע עם קשר לארגון טרור, וכי הוא נמנה עם מתכנני הפיגועים ואסף כסף כדי לממן את פעולות הטרור. מעדויות של עצורים אחרים בפרשה עולה כי בשנת 2003 התקיימה פגישה באיסטנבול, שהשתתף בה גם גרבוזי, ובה תוכנן הפיגוע בקזבלנקה.⁶¹ בין הנאשמים היו שלושה אנשי דת מוסלמים שהואשמו בשכנוע המתנדבים לפעולה לבצע את פיגועי ההתאבדות.

ההתקפה במרוקו הפגינה שוב את דפוס הפעולה המוכר של אל-קאעדה ושותפיו, תקיפה רבת משתתפים הפועלים בו-זמן – במקרה הזה ארבע חוליות מתאבדים שנועדו להפגין את קיומו של מאגר מתאבדים בלתי נדלה העומד לרשותם כדי לגרום להרג מרבי. ההתקפה התמקדה ביעדים אזרחיים של הקהילה היהודית וביעדי בילוי מערביים. למרות הפגנת יכולת מרשימה של תיאום וקאדר רחב של מתאבדים, הפגינו מתכנני הפעולה שיקול דעת מבצעי לקוי משום שבחרו לתקוף יעדים יהודיים דווקא בערב יום שישי שבו רובם ריקים מאדם. ייתכן שמשום כך היו הישגיה הקונקרטיים של הפעולה נמוכים לעומת התכנון המורכב והנועז. המתאבדים במרוקו באו משכבה חברתית-כלכלית נמוכה ביותר. אלה היו צעירים שגדלו בחברה דתית מתבדלת, המסתייגת בקיצוניות מהחברה החיצונית בארץ מגוריהם, חברה הנחשבת בעיניהם לכופרת. נראה שזהו עוד מקרה שבו הנחילו "בוגרי אפגניסטן" מרוקנים, שהתגוררו מחוץ למדינתם, את ערכי אל-קאעדה תוך התוויית דרך ההקרבה העצמית כמכשיר העיקרי בביצוע התקפת טרור על יעדים יהודיים ומערביים, המסמלים בעיניהם יותר מכול את התפקודת החברה המוסלמית שבה הם חיים.

סעודיה – פיגועי הטרור בסמלי הממשל וביעדים כלכליים

בראיית אל-קאעדה סעודיה אינה רק ארץ המוצא של מנהיגי הארגון ורבים מחבריו אלא היא בראש ובראשונה לב לבו של האסלאם ומקום הולדת הנביא. משום כך שחרורה של סעודיה מידי המשטר "הכופר" של בית סעוד עומד בראש מעיניו. ואולם למרות הגינויים שגיננו בן לאדן ודוברי אל-קאעדה את קשריה של סעודיה עם ארצות-הברית כבר במהלך שנות התשעים, נמנע הארגון מקריאת תיגר ישירה על יציבות המשטר, עד שנת 2003. זמן קצר לאחר שהסתיימה המלחמה בעיראק ובמקביל לפתיחתה של המערכה נמוכת העצימות בעיראק, החל אל-קאעדה במאי 2003 במתקפת טרור בתוך שטח הממלכה. מטרותיה האסטרטגיות של המתקפה בתוך סעודיה היו הפלת המשטר והקמת מדינה אסלאמית שריעית על-פי המודל של הטליבאן. הארגון מיקד את התקפותיו בזרים שבממלכה כדי להבריחם מהמדינה, וכן פעל הארגון נגד כוחות הביטחון הסעודיים כדי להוכיח את חוסר יכולתם להגן על המשטר ואת חוסר יכולתם לאפשר לו לשלוט במדינה ולהבטיח את שלום אזרחיה ואורחיה הזרים,

וכן תקף אל-קאעדה את מתקני הנפט ואת חברות הנפט כדי להחליש את כלכלת סעודיה. ההתקפות על יעדי האנרגיה בסעודיה לוו במלחמת תעמולה והדוברים הגדירו את המשטר הסעודי משטר פרעוני הסוחר בנכסי האומה האסלאמית ומשרת את האינטרסים של הצלבנים. מכאן שהמערכה נגד תעשיית הנפט מסייעת לשמירת האינטרס האסלאמי ופוגעת בעיקר באינטרסים הכלכליים של המערב בכך שמחירי הדלק מתייקרים ועקב כך נגרמת אי-יציבות בכלכלה עולמית.⁶²

מתקפת המתאבדים בסעודיה בוצעה לרוב על-ידי חוליות ובהן כמה מתאבדים ששילבו בפעולתם תקיפה מזוינת באמצעות ירי ופיצוץ מכוניות תופת עמוסות חומרי נפץ כדי להרוס את מושאי התקפתם. מתקפת הטרור בסעודיה החלה עם הפיגוע שעשו ב-29 במאי 2003 שלוש חוליות של חברי רשת טרור נתמכת אל-קאעדה הסעודית, שבכל אחת 9-12 חברים. שלושה מתחמי מגורים של זרים בריאד הותקפו בו-זמן. התוקפים הרגו ביריות את שומרי המתחמים ופילסו את דרכן של מכוניות תופת עמוסות חומרי הנפץ אל מרכז המתחמים כדי לפוצץ באמצעות נהגים מתאבדים. בפיגועים אלה נהרגו 29 בני אדם: מהם שמונה אמריקנים.⁶³

ב-8 בנובמבר 2003 בוצעו פיגועים משולבים במתחם המגורים אל-מוחיא בריאד, בהם נהרגו 17 בני אדם ו-122 נפצעו. ההתקפה הייתה במתחם מגורים של ערבים שאינם אזרחי סעודיה, סמוך לאזור מגורי הדיפלומטים בריאד. ההתקפה החלה בירי אל עבר השומרים ואחר-כך נכנסו אל המתחם שני מחבלים מתאבדים נוהגים בג'יפ ולבושים בבגדי כוחות הביטחון הסעודיים. הם הכניסו למתחם מכונית נוספת ששימשה מכונית תופת.⁶⁴ באחת מהודעות נטילת האחריות של הארגון התנצלו דובריו על שבפיגוע נהרגו רק אזרחים ערבים מוסלמים, אולם נטען נגדם שהם היו סוכנים שעבדו כמתורגמנים עבור האפ.בי.אי.⁶⁵ פיגוע ההתאבדות הבא היה ב-21 באפריל 2004 במטה הכוחות המיוחדים הסעודיים ומטרתו לפגוע ביוקרתם של מי שניהלו את המערכה נגד אנשי אל-קאעדה בסעודיה. מחבל מתאבד התפוצץ במכונית ממולכדת ליד מטה שירותי הביטחון בריאד וגרם למותם של ארבעה בני אדם. ארגון לא מוכר בשם "גדודי שני המקומות הקדושים בחצי האי ערב" קיבל אחריות לפיגוע הזה. הארגון פרסם הודעה באתרי אינטרנט אסלאמיים וטען כי הוא "הולך בדרכו של בן לאדן ואל-קאעדה".⁶⁶

הפיגוע הדרמטי והראוותני ביותר בוצע על-ידי רשת אל-קאעדה בסעודיה ב-29 במאי 2004, בחובאר. חוליה של ארבעה חברים לבושים מדי צבא תקפה שלושה משרדים של חברות נפט מערביות בירי מנשק קל והתכוונו לפוצץ מכונית תופת. האירוע לא התנהל על-פי התכנית וההתקפה הפכה לאירוע של התבצרות עם בני ערובה והסתיים בהימלטותם של שלושה מארבעת התוקפים שרצחו 16 בני ערובה לאחר שנבדקה לאומיותם. כל מי שלא היה

מוסלמי נטבח בדם קר וכל המוסלמים שוחררו לאחר שהוזהרו שאם יימצאו ליד מערביים דמם בראשם. עוד שישה בני אדם נהרגו במהלך ניסיון ההשתלטות על החוליה.⁶⁷ את קשרי אל-קאעדה עם רשתות הטרור שפעלו ברחבי סעודיה אפשר לאפיין כקשר בין ארגון-אם לשלוחותיו. הקשרים בין אל-קאעדה לבין הסניף הסעודי שלו נוהלו באמצעות מפקדיו הבכירים, שפעלו במשך שנים לצד בכירי אל-קאעדה באפגניסטן. הללו חזרו לסעודיה וניהלו את רשתות הטרור שפעלו ברחביה הממלכה. אין בידינו מידע מפורט על דרכי הקשר שלהם עם מפקדי הארגון, אולם ידוע כי המפקדים שפעלו ברחבי הממלכה היו חלק מהקאדר הרחב של אל-קאעדה והטיפו נגד המשטר הסעודי עד להחלטה שהתקבלה כנראה בתיאום עם בכירי אל-קאעדה לעבור לשלב של מתקפת טרור בתוככי הממלכה, מיד בתום המלחמה בעיראק. כמה ממפקדים אלה ובראשם יוסוף אל ע'אירי⁶⁸ (האידיאולוג הראשי של אל-קאעדה בסעודיה וכן של גורמי האסלאם הרדיקאלי בעיראק ובצ'צ'ניה) ועבד אל עזיז מוקרן שהיו מהדוברים הבולטים בשמה של תפיסת ההקרבה העצמית בממלכה ובלטו גם בניהול מערכת התעמולה שלוותה את פיגועי ההתאבדות של אל-קאעדה עד שנהרגו על ידי כוחות הביטחון הסעודים.

הפעילות האינטנסיבית של הסניף הסעודי של אל-קאעדה מדגימה את חשיבות סעודיה בעיני אל-קאעדה. המשימה העיקרית של הנהגת אל-קאעדה היא למצוא ארץ בסיס שתהיה תחליף לאפגניסטן, כפי שביטא זאת ד"ר איימן ט'וואהירי, סגנו של בן לאדן, בספרו פרשים תחת דגלו של הנביא. מובן שאם ארץ הבסיס תהיה סעודיה, בעקבות הצלחת הארגון לגרום להחלפת המשטר של בית סעוד, תהיה זו הגשמה כפולה של החזון. המטרה של השגת ארץ בסיס לא צלחה בינתיים, אבל נראה כי בשביל אל-קאעדה המשימה הזאת תישאר יעד ארגוני נשאף כל עוד יוכל הארגון לגייס צעירים בתוך הממלכה לשורותיו. אימוץ דפוס ההתאבדות כדפוס המוביל של פעילות הטרור בסעודיה והרטוריקה שנתלוותה לכך במנשרי נטילות האחריות, מעידים על הפנמת האידיאולוגיה והערכים של אל-קאעדה בקרב שותפיו.

תורכיה – פיגועים בבתי-כנסת וביעדים בריטיים באיסטאנבול

ב-15 בנובמבר 2003 בוצעו שני פיגועים, בהפרש של דקה זה מזה, בשני בתי הכנסת המרכזיים של איסטאנבול, "נווה שלום" ו"בית ישראל". שני מחבלים מתאבדים פוצצו שני טנדרים עמוסים חומר נפץ ודשנים כימיים במשקל של מאות ק"ג, שהושתרו מתחת לחבילות של חומרי ניקוי. בפיגועים נרצחו 23 בני אדם ונפצעו כ-300. רוב הנפגעים היו עוברי אורח מוסלמים. שמונה מההרוגים היו יהודים מבאי בתי הכנסת. המחבלים המתאבדים היו מסוט צ'בוק (29) וגוחאן אל טונטוש (22), מהעיר בינגול שבאזור הכורדי של תורכיה.

אל-קאעדה לקח אחריות לפיגוע באיסטאנבול בהודעה בדואר האלקטרוני לשבועון אל-מג'לה. ההודעה נשאה את חתימתו של אבו מחמד אל-אבלג' שכבר הופיע כמה פעמים

בתקשורת כדובר מטעם אל-קאעדה. בהודעת דואר אלקטרוני לעיתון אל-קודס אל-ערבי, היוצא לאור בלונדון, שפורסמה בשם אל-קאעדה, לקח הארגון אחריות בשם "גדודי אבו חאפז אלמסרי". בפורומים באתרי אינטרנט המזוהים עם אל-קאעדה נאמר שהפיגוע הוא "מתנה לירושלים" וצוינה המוטיבציה לפגוע ביהודים ברחבי העולם "כחלק מהמאבק המוסלמי למען פלסטין".

חמישה ימים אחר-כך (ב-20 בנובמבר 2004) ביצעה חוליה נוספת מאותה רשת טרור תורכית נתמכת אל-קאעדה פיגוע התאבדות כפול, סמוך לקונסוליה הבריטית ולסניף של הבנק הבריטי HSBC. שני המחבלים המתאבדים פוצצו שתי מכונית תופת בהפרש של 12 דקות זו מזו. בפיגועים נרצחו 34 בני אדם ונפצעו יותר מ-500. בין ההרוגים היה גם הקונסול הבריטי רוג'ר שורט. המחבלים המתאבדים בקונסוליה הבריטית היו פרידון אוגורלו, "בוגר אפגניסטן", שנלחם בצ'צ'ניה. שמו פורסם כחשוד במעורבות בהכנות לפיגועים בבתי הכנסת אך הוא נמלט ובדיעבד התברר כי השתתף כמתאבד בגל הפיגועים השני, ומוולוט אוגור, בן 47 מאנקרה, אדם מופנם, בעל חנות לצמחי מרפא, שנהג לבלות את רוב זמנו בחנותו ובמסגד הסמוך אליה כשהוא ממעט לשוחח עם בעלי החנויות השכנות. ארגון בשם "גדודי חאפט' אל-מצרי" (על שמו של מפקדו הצבאי של ארגון אל-קאעדה שנהרג בהפצצה האמריקנית באפגניסטן) נטל אחריות בשם אל-קאעדה. לפני כן לקחו אחריות על אותם פיגועים שני ארגונים תורכיים מקומיים – ה-IBDAC, "חזית הפושטים האסלאמית הגדולה", והחזבאללה התורכי.

הרשת התורכית היא מקרה אופייני לפעולה של רשת טרור נתמכת אל-קאעדה. הגרעין הקשה של הרשת הורכב מפעילים שהשתייכו בעברם לארגוני טרור מקומיים בתורכיה ובחרו, כמו צעירים מוסלמים רבים אחרים, לבוא אל מחנות אל-קאעדה באפגניסטן, שם הם התאמנו ועברו אינדוקטרינציה והתגייסו לפעול למען רעיון הג'האד העולמי בארץ מוצאם. מפקד הרשת זומן לפגישה עם בן לאדן וזה האציל את הסמכות והאחריות למימוש הג'האד למפקדי הרשת, והללו יצאו למלא את משימתם על-פי רוח הארגון. התוצאה הייתה שני גלים של פיגועי התאבדות. ככל הידוע, במהלך ההכנות לפעולה, שהחלו חצי שנה לפחות לפני ההתקפה, קיימו מפקדי הרשת קשר באמצעות האינטרנט עם גורמים הקשורים לאל-קאעדה בפקיסטן, באפגניסטן, ובאיראן. סוריה ואיראן שימשו ארצות מחסה לפעילי הרשת ובהם מפקדיה, שנמלטו לשם לאחר ביצוע הפיגועים. אל-קאעדה ונתמכיה מנצלים את שטח המדינות הכושלות או את המדינות המותרות את גבולותיהן למעבר נוח לאנשי אל-קאעדה ושותפיו. גם בפעילות הרשת הזאת נמלטו המפקדים הבכירים מהזירה ואילו רבים מחברי הרשת הזוטרים נעצרו. הדבר מאפשר למפקדים לארגן ולהפעיל רשת טרור חדשה שתפעל למימוש יעדי הג'האד העולמי באמצעות פיגועי התאבדות במדינותם או במקום אחר.

ספרד – הפיגוע ברכבות במדריד

בבוקר ה-11 במארס 2004 התפוצצו בתוך פרק זמן קצר עשרה מטעני נפץ בתחנות רכבת בחלקה הדרומי של מדריד. המשטרה גילתה עוד שלושה מטענים שהוחבאו בתיקי גב ונטרלה אותם. אלה לא היו פיגועי התאבדות ומטעני החבלה הופעלו מרחוק באמצעות טלפונים סלולאריים. בפיגועים האלה נרצחו 191 בני אדם וכ-1400 נפצעו. הנפגעים היו בני 11 לאומים. אחריות לפיגוע לקחו גורמים שונים: בעיתון אל-קודס אל ערבי התקבלה הודעת אחריות של אל-קאעדה ובה אזהרה מפורשת שבקרוב צפוי פיגוע בארצות-הברית. זמן קצר לאחר הפיגועים נמצאה ליד המסגד המרכזי במדריד קלטת וידאו ובה נראה גבר שהציג את עצמו בשם אבו דוע'אם אל-אפגאני וטען שהוא הדובר הצבאי של אל-קאעדה באירופה. הדובר, בעל מבטא מרוקני, אמר: "ההתקפה באה בתגובה על מעורבות ספרד במלחמה בעיראק והיא התגובה לפשעים שביצעתם בעולם ובמיוחד בעיראק ובאפגניסטן, ויהיו עוד, עם ירצה האל".⁶⁹ גם גדודי אבו חאפז אל-מצרי, נטלו אחריות לפיגועים במדריד בהודעה ששוגרה לעיתון אל-חיאית ובירכו את "העם הספרדי שבחר בשלום כשבחר במפלגה שהתנגדה לברית עם ארצות-הברית". כזכור, הבחירות בספרד הסתיימו בהחלפת הממשלה הסוציאליסטית המכהנת באופוזיציה שהתנגדה למדיניותה הפרו-אמריקנית של הממשלה ולמעורבותה בעיראק והתחייבה לשנותה אם יבחר מועמדה, חוסה לואיס רודריגס ספאטרו, ולהוציא את כוחותיה של ספרד מעיראק. המהפך בבחירות, כך נטען, נגרם במידה רבה בגלל הפיגועים ועקב החשד שהממשלה האשימה את המחתרת הבסקית באחריות להתקפה והתעלמה מעובדות שהצביעו על גורם אסלאמי כמי שאחראי לטרגדיה כדי לנצלה לטובת הישגים בקלפי.

הרשת שבצעה את הפיגוע בספרד התבססה על פעילים שהגיעו לפעילותם הרדיקאלית בעקבות היכרות אישית עם חברים או קרובי משפחה שכבר היו מעורבים בפעילות טרור או בפעילות תומכת טרור, חלקם מוותיקי זירות הלחימה של הג'האד באפגניסטן, בבוסניה ובצ'צ'ניה. מותם של בני משפחתם או מעצר חבריהם היו בין המניעים שהובילו אותם להקצנת עמדותיהם. הכלא שימש גם הוא כזרז בתהליך ההקצנה שלהם ונטייתם להצטרף לרשת חברתית שדגלה בג'האד אקטיבי. חברי הרשת שמרו על קשרים הדוקים עם עמיתיהם במקומות שונים באירופה ומחוצה לה שחלקם נחשדו במעורבות בפיגועים שבוצעו במרוקו במאי 2003. רוב חברי הרשת שהתאבדו היו ברובם מהגרים בשנות השלושים לחייהם, חלקם שהו בספרד באופן לא חוקי, רובם היו מעורבים בפעילות בלתי חוקית כולל הגירה בלתי חוקית או בפשיעה זוטרה. לחלקם היתה השכלה גבוהה וחלקם היו במצב כלכלי סביר ואף

טוב.⁷⁰

ההערכה כי חברי הרשת שלא היו מוכרים כחברי אל-קאעדה היו קשורים לארגון התבססה על גורמים אחדים: (א) כמה מחברי הרשת היו מזוהים כפעילים שקיימו בעבר קשרים עם אנשי קשר וסייענים של אל-קאעדה. (ב) הרטוריקה שליוותה את המתקפה בנטילות האחריות

ופרסום מסמך מקיף בערבית, המפרט תכנון מתקדם של אל-קאעדה לבצע פיגוע בספרד לפני הבחירות. המסמך, שהתפרסם כבר בדצמבר 2003 בכמה אתרים אסלאמיים תיאר את ספרד כ"חוליה החלשה" בקואליציה של ארצות-הברית בעיראק משום שרוב הספרדים מתנגדים למלחמה. קלטת ובה השמיע בן לאדן תמיכה בפעולה וניצל אותה כדי לנהל מערכת תעמולתית לקידום מטרותיה האסטרטגיות של אל-קאעדה. (ג) מערכת הטרור בספרד נשאה את רוב מאפייני הפיגועים שביצעו אל-קאעדה ושותפיו בעבר, למעט המאפיין המרכזי של שימוש במתאבדים. אולם, ברגע האמת כעבור כשלושה שבועות, כאשר כוחות הביטחון צרו על דירה בה התבצרו שבעה מחברי רשת הטרור והציעו להם להסגיר את עצמם, הם פוצצו את עצמם באמצעות חגורת נפץ שהיתה ברשותם ותוכננה לשמש לפיגוע התאבדות, כדי לא ליפול בידי השלטונות. בכך הם מימשו הלכה למעשה את הערך המלכד של אל-קאעדה שהונחל להם, כמו גם לחבריהם האחרים מקרב "בוגרי אפגניסטן" כאתוס העליון על פיו עליהם לנהוג.

מאחר ואל-קאעדה ונתמכיו התאמנו במגוון רחב של שיטות פעולה, אין להתפלא על ביצוע פעולות טרור גם ללא שימוש במתאבדים ונקיטה לעיתים בטקטיקות חדשניות. הגמישות המבצעית היא כלל חשוב ביותר בארגון ולחברי רשתות הטרור יש מידה רבה של חופש פעולה, כאשר הכלל של הקרבה עצמית למען רעיון הג'האד העולמי, אם בדרך של לחימה עד הסוף ואם בהתפוצצות יחד עם אויביהם, משמש להם קו מנחה עקרוני שניתן גם להימנע ממנו בשעת הצורך.

בעתיד יוכח אם היה קשר ישיר או עקיף בלבד בין המפגעים בספרד לבין נציגים מארגון אל-קאעדה, אולם כבר עתה ברור שהפיגועים שבוצעו ואלה שתוכננו, בוצעו בהתאם למטרות האסטרטגיות שהתוו בן לאדן ודובריו בקלטות ובפרסומים באינטרנט שדרכם הונחלה דוקטרינת הפעולה וסומנו היעדים להתקפה. פרסומים אלה הצביעו על מדינות שהיו מעורבות לצד ארצות-הברית באפגניסטן ובעיראק, ובכללן ספרד, כעל יעד מועדף להתקפה. לספרד ישנה בעיני המוסלמים חשיבות סמלית החורגת מעבר למדיניותה הפרו-אמריקנית משום שחבל אנדלוסיה היה לסמל הכיבוש המערבי של טריטוריה שהייתה בעבר בשליטת האסלאם, ואכן אנדלוסיה מוזכרת חדשות לבקרים באתרי האינטרנט של אוהדי אל-קאעדה כיעד "לשחרור".

רשת הטרור הספרדית מאפיינת את התופעה של צמיחת גרעין של פעילים מקומיים, חלקם מהגרים, החיים בארצם החדשה שנים רבות, נושאים את אזרחותה ומכירים היטב את אורחות חייהם ואת נקודות התורפה שלה. רשת כזו נבנית על קשר הדוק בין חבריה, המתבסס על קרבת משפחה, חברות אישית ולעיתים אף קרבה הנרכשת בנישואים. כאשר קשר אישי כזה בין חבריה מתלכד סביב תחושת ניכור, קיפוח והשפלה לצד הפנמתה של אידיאולוגיה רדיקאלית המתארת את החברה המארחת אותם ככופרת הדרך לביצוע פיגועי טרור רצחניים ובלתי מבחינים כדוגמת זה שבוצע בספרד, סלולה.

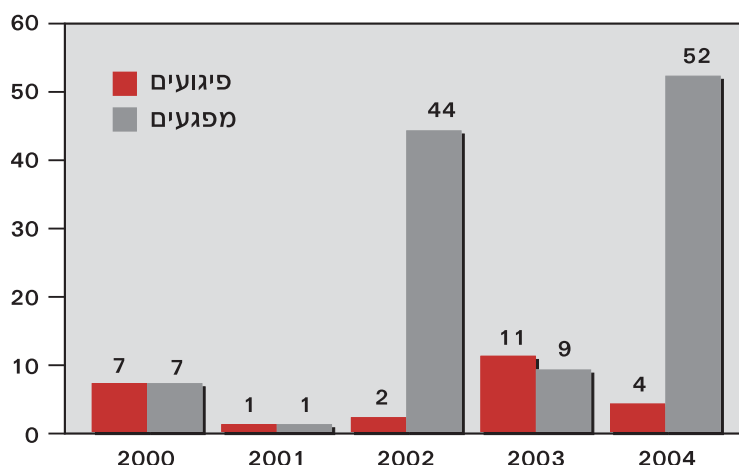
טרור המתאבדים הצ'צ'ני

השימוש בטרור מתאבדים בעימות בצ'צ'ניה הוא תופעה חדשה יחסית. הצ'צ'נים החלו להשתמש בטרור מתאבדים באמצע שנת 2000. מיוני 2000 ביצעו הצ'צ'נים כ-25 פיגועי ההתאבדות על-ידי למעלה מ-100 מתאבדים, מהם מעל לשליש, נשים, ובהם נרצחו כ-800 בני אדם (ראו תרשים ו).

העימות בצ'צ'ניה הוא בעיקרו סכסוך היסטורי-לאומי ובמוקדו תביעתם של הבדלנים הצ'צ'נים להעניק עצמאות לארצם. בעשור האחרון פרצו שתי מלחמות בצ'צ'ניה (הראשונה 1994-1996 והשנייה משנת 1999 ואילך). במלחמה השנייה גברה המגמה של הקצנה אסלאמית בקרב הכוחות הצ'צ'נים, וזו התבטאה בשילוב רעיון הג'האד כחלק ממאבק גלובאלי, אל תוך הרטוריקה שלהם, נוסף על אופיו הלאומי המובהק של מאבקם. הצ'צ'נים שיתפו פעולה עם אל-קאעדה במאמץ ההסברתי להפוך את מאבקם לחלק מהעימות הגלובאלי שכן לאדן ואנשיו ניסחו כמלחמה בין האסלאם לבין הברית הצלבנית-יהודית, הזוממת להשפילו ולכבוש את אדמותיו. לוחמים שהתאמנו במחנות אל-קאעדה משמשים בצ'צ'ניה סוכני השפעה המפיצים את רעיון הג'האד העולמי בכלל ואת רעיון ההקרבה העצמית למען האל בפרט.

הפיגועים שביצעו הצ'צ'נים בשנים האחרונות נעשו ראוותניים יותר ויותר, עתירי אמצעי לחימה ולעתים מרובי מתאבדים. הגם שלא פעלו תחת פיקודו הישיר של בן לאדן, זכו הטרוריסטים הצ'צ'נים לתמיכה מילולית של דוברי אל-קאעדה ואף לסיוע של לוחמים שנשלחו להשתתף אתם בלחימתם. העימות עם הרוסים בצ'צ'ניה היה אבן שואבת למתגייסים החדשים לשורות אל-קאעדה בעיקר לאחר פרוץ "המלחמה השנייה". מתנדבים שהתאמנו במחנות אל-קאעדה ביקשו להילחם ברוסים מתוך אמונה ביכולתם לשחזר את הצלחת קודמיהם הוותיקים במלחמתם בברית-המועצות, שעליה נבנה האתוס של אל-קאעדה.

השראתו והשפעתו של אל-קאעדה על תהליך ההסלמה בפעילות הצ'צ'נים באו לידי ביטוי בולט בעיקר בשני אירועים ששולבה בהם התבצרות עם בני ערובה והתאבדות. הראשון התרחש באוקטובר 2002 במוסקבה. כ-40 טרוריסטים צ'צ'נים נושאי חגורות נפץ ושפע של אמצעי לחימה השתלטו על אולם תיאטרון במוסקבה ותפסו מאות בני ערובה. בפעולות החילוץ שביצעו כוחות הביטחון של רוסיה נהרגו 129 בני ערובה. האירוע השני התרחש מה-1 עד ה-3 בספטמבר 2004 באוסטיה הצפונית. כ-32 טרוריסטים עם חומרי נפץ וחגורות נפץ על גופם של אחדים מהם ואמצעי לחימה מגוונים השתלטו על מאות בני ערובה בבית ספר בבסלאן. האירוע שהחל כפיגוע מיקוח והסתיים כפיגוע התאבדות גבה למעלה מ-300 קורבנות, כמחציתם תלמידי בית הספר והוריהם שבאו לפתיחת שנת הלימודים החדשה. הפיגוע הזה היה ביטוי מוחשי לשילוב בין המסורת המקומית האלימה עם השפעת אתוס המתאבדים שהנחיל אל-קאעדה לשותפיו ועם הנכונות לבצע הרג המוני חסר אבחנה בקרב

תרשים ו: פיגועים ומתאבדים בצ'צניה (נכון ל-סוף מאי 2005)

* המספר הגבוה של המתאבדים בשנים 2002, 2004 נבע משני פיגועים רבי משתתפים; בתיאטרון במוסקבה (אוקטובר 2002) ובבית הספר בבסלאן (ספטמבר 2004)

יריביהם כדי ליצור הלם וחרדה בקרב קהל צופי הטלוויזיה בעולם כולו. באירוע השתתפו גם פעילים זרים שאינם צ'צ'נים ובהם גם ערבים.

פיגועי התאבדות בעיראק

בטרם נפתחה המלחמה בעיראק התבטא בן לאדן נגד ההתקפה העומדת להתרחש על האומה האסלאמית וקרא להתכונן למאבק בכובש האמריקני. ועם זאת, בן לאדן לא התנדב לגייס את ארגונו כדי להילחם לצד צדאם חוסיין, שאותו הוא ביקר בחריפות. לאחר תום המערכה הצבאית עודדו בן לאדן וסגנו את אזרחי עיראק לבצע פיגועי התאבדות כדי לפגוע בכובשים ובזרים השוהים במדינה: "השתמשו בפצצות בצורה חכמה, לא ביערות ובגבעות [...] האויב מפחד בעיקר ממלחמה ברחובות הערים [...] אנו מדגישים את חשיבות פעולות ההתאבדות נגד האויב [...]".⁷² הם קראו לפגוע גם בארגוני הסיוע ההומניטארי ולאחר מכן הם קראו לפעול גם נגד עיראקים שכונו משתפי פעולה. מאז התחלת המערכה שלאחר המלחמה אירעו בעיראק כ-180 פיגועי התאבדות בידי כ-270 מתאבדים (הנתונים נכונים לסוף מאי 2005).

בשלב זה אי-אפשר לקבוע במדויק מי עומד מאחורי הפיגועים הללו, אם כי ידוע שחלקם בוצעו בידי שותפי אל-קאעדה. בראשית שנת 2004 נטל אחד מפקדים פאדל נאזל אל-חלאילה, המוכר יותר בכינויו אבו מצעב אל-זרקאוו, אחריות לכ-25 פיגועי התאבדות שבוצעו עד אז.⁷³ בחודשים הראשונים של שנת 2005 פורסמה באתרים של תומכי הג'האד הסלפי רשימה של

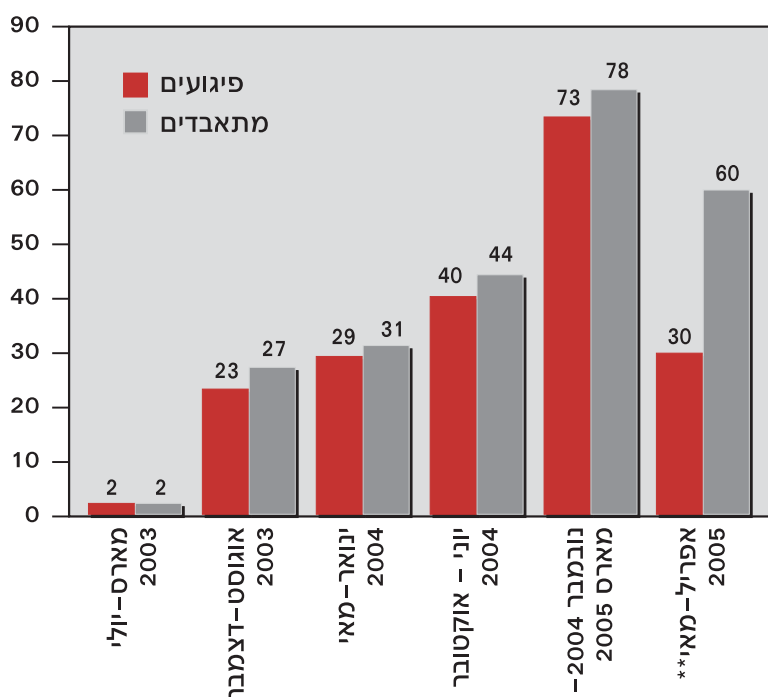
154 שנהרגו בעיראק במחצית השנייה של שנת 2004. צוין כי 33 מההרוגים היו מתאבדים שהשתייכו למחנה של "הג'האד הסלפי", ובעיקר מקרב אנשי זרקאווי.⁷⁴ זרקאווי הפעיל בעיראק מתאבדים מקרב מתנדבים שבאו בעיקר מסעודיה, מסוריה ומכווית וכן פעל בשיתוף פעולה עם בעלי-בריתו מקרב ארגוני הטרור הכורדים-אסלאמיים-פונדמנטליסטים, כדוגמת אנצאר אל-אסלאם ואנצאר אל-סונה, הקשורים לאל-קאעדה ומזוהים עם הג'האד העולמי. מכאן אפשר להסיק כי לפחות 99 מכלל כ-270 מתאבדים (ראו תרשים ז) שפעלו בעיראק מאז תחילת המערכה שייכים למחנה שלו, וסבירה ההנחה שמספרם אף גדול יותר.

פעילות רשתות הטרור שבראשות זרקאווי, בוגר מחנות האימונים באפגניסטן, היא עוד דוגמה לפעילות רשתות טרור אוטונומיות המקיימות קשרים עם שותפים לדרך ופועלות למימוש הג'האד העולמי. זרקאווי הוא אחד הטרוריסטים הפעילים והמסוקרים ביותר מקרב שותפיו של אל-קאעדה. מאז פרוץ המלחמה בעיראק הוא ריכז את עיקר מאמציו בזירה זו והתמקד בפיגועי התאבדות ובחטיפות ורציחתם של בני הערובה מלאומים שונים למול המצלמות, למטרות תעמולה והטלת אימה – דפוס פעולה חדש שהוא אימץ.

ראוי להזכיר כי זרקאווי הפעיל טרור במקומות נוספים בעולם. בתיק שלו נכללים התנקשות ברוברט פולי, איש הסוכנות האמריקנית לסיוע, בעמאן, באוקטובר 2002, תכנון פיגועים באמצעות רשת שפעלה בשם "אל תוחד", שסוכלו בגרמניה בשנת 2003, וכן הפעלת רשתות טרור בתורכיה ובקווקז. ניסיון הפיגוע האחרון הבולט מחוץ לעיראק שתכנן זרקאווי, סוכל בירדן באפריל 2004. פיגוע זה כוון לפגוע, באמצעות מתאבדים, במטה המודיעין הכללי בירדן, בשגרירות ארצות-הברית בעמאן ובמשרד ראש הממשלה.

ברשות הקבוצה שהפעיל זרקאווי נתפסו שלוש משאיות התופת עמוסות חומרי נפץ ומוכנות להפעלה, ונחשפו מחסנים שבהם הסתירה החבורה חומרים כימיים. לטענת מומחי החבלה הירדנים, אספו מתכנני הפעולה כ-20 טון של חומרי נפץ ו-71 סוגי חומרים כימיים ובהם חומר הגורם לכוויות בדרגה שלישית, גז עצבים וחומרים הגורמים לחנק, וכל זה כדי לעשות מגה פיגוע הן ברמת ההרס והן ברמת ההרג שלו, שיהלמו את הרף שהציב אל-קאעדה בפיגועי ה-11 בספטמבר.⁷⁵

השקפת עולמו, אסטרטגיית הפעולה ושאירותיו של זרקאווי בעיראק באו לידי ביטוי במכתב ששלח בפברואר 2004 לבן לאדן. המכתב נמצא בכלי של עוזרו שנלכד בידי האמריקנים בעיראק. במכתב זה הציע זרקאווי לבן לאדן להתמקד בעיראק כ"ארץ הג'האד" החדשה וכתחליף לאפגניסטן שאבדה בעקבות ההתקפות האמריקניות ונפילת הטליבאן. זרקאווי מצטייר כאדם מעשי ואופורטוניסט יותר מאיש הגות ומורה הלכה. מצד אחד הוא לא היסס להסתייע באיראן השיעית, שהעניקה לו ולאנשיו מקלט ולו עצמו טיפול רפואי לאחר שנפצע, ומנגד הוא הטיף בארסיות רבה נגד השיעה הבוגדנית והסוטה בכלל ונגד השיעים העיראקים בפרט, שאותם הוא מכנה בוגדים באסלאם שיש לפגוע בהם ולהרוג בהם ולעורר מלחמת

תרשים ז: פיגועי התאבדות בעיראק (נכון לסוף מאי 2005)*

** כתיבת מסמך זה הסתיימה בסוף מאי 2005, לכן העמודה האחרונה בתרשים זה מתייחסת לחודשיים בלבד (אפריל ומאי 2005) בעוד ששאר העמודות בתרשים, מתייחסות כל אחת לחמישה חודשים.

אזרחים בעיראק כדי לחבל באינטרסים של ארצות-הברית באזור. זרקאווי הציע לבן לאדן "עסקה" ולפיה יכיר בן לאדן בעיראק כארץ הג'האד המרכזית, ובמשתמע בזרקאווי כדמות המובילה בהיותו ממילא מזוהה בתקשורת העולמית כנציג המוביל של הג'האד העולמי בעיראק, ובתמורה הוא זרקאווי, יישבע אמונים לבן לאדן, וזה לאחר שהקפיד כל השנים על עצמאותו ונמנע מהשבועה ומהטקס המחייב הזה אף שראה את עצמו משתייך לזרם הג'האד העולמי.⁷⁶

ואכן ב-27 בדצמבר 2004 התפרסמה קלטת של בן לאדן ובה הוא העניק לראשונה תמיכה פומבית ישירה לפעילותו של זרקאווי בעיראק והצהיר על איחוד בין ארגונו לבין זרקאווי "האמיר, הלוחם והחבר הנכבד, אבו מצעב אל-זרקאווי והקבוצות שהצטרפו אליו, שהם מיטב העדה הלוחמת למען דבר אללה [...] אנו בארגון אל-קאעדה מברכים מאוד על האיחוד שלכם איתנו".⁷⁷ כך "נוסד" הסניף של אל-קאעדה במסופוטמיה, והוענק גיבוי פומבי בדיעבד למעמדו המיוחד של זרקאווי באל-קאעדה ולפעולות הטרור שביצעו הוא ואנשיו

ושותפיהם בעיראק ומחוצה לה, ואלה הוכרו "רשמית" כמשקפות את אסטרטגיית הפעולה של אל-קאעדה. מאחר שזרקאווי הוכיח לאורך השנים דבקות בדרך הארגון וצידד בעקרון הקרבת החיים למען האל כערך מוביל (אף-על-פי שהשתמש גם בדפוסי פעולה אחרים, כמו חטיפות בני ערובה והוצאתם להורג והתנקשויות) תמך בן לאדן ביוזמותיו ולא כפה עליו את מרותו בהבינו את הצורך שלו בעצמאות ובשליטה באנשיו. גם במקרה זה הפגין בן לאדן את נכונותו לאפשר פעילות עצמאית ואוטונומיה מרבית למי שמזדהה עם תפיסת עולמו ופועל להגשמתה והראה שאל-קאעדה דוגל בעליונות רעיון הג'האד והאסתשהאד על פני הצורך להוכיח עליונות ארגונית, שליטה או לקיחת אחריות. הקשרים בין בן לאדן לבין זרקאווי מצטיירים כשותפות עסקית. המוטיבציה האישית לעלות לגדולה עשתה את זרקאווי, אף שאינו איש חזון הסוחר המונים כבן לאדן, למסוכן ביותר בשל הטרור חסר האבחנה שהוא נוקט ובשל נחישותו להמשיך ולפעול ברצחנות בלתי מוגבלת עד שייתפס או ייהרג, ומבחינתו, עד אז רצוי לו להספיק להרוג ביריביו כמה שיותר. באמצעות מתן יד חופשית ואף גיבוי לרשתות טרור מסוג אלה של זרקאווי ודומיו, קוצר אל-קאעדה את פרי השקעתו הבסיסית מהעבר, שכללה את הנחלת תפיסת עולמו, שיטותיו, ערכיו והכשרת קאדרים, והוא מקדם באמצעותם את מטרותיו.

פרק ה

משמעותם הארגונית של המאפיינים המבצעיים

ניתן אם כן לומר כי דפוסי הפעולה של אל-קאעדה וקשריו עם שותפיו מגוונים ולובשים צורה בהתאם ליכולותיהם של הצדדים ובהתאם לנסיבות הפוליטיות המשתנות. במקרים מסוימים העניק אל-קאעדה לשותפיו תמיכה מבצעית או לוגיסטית ולעיתים העניק להם ייעוץ ואכוונה או שהסתפק בהשראה רעיונית.

בין אל-קאעדה לבין שותפיו לא מתקיימים בדרך כלל יחסי סמכות אלא יחסים של העצמה עם חופש פעולה ועצמאות בקבלת ההחלטות ובביצוע. יחסי העצמה אלה מסייעים בהנחלת עליונות רעיון האסתישהאד על פני כל שאר הערכים הארגוניים. בדרך זו הצליח אל-קאעדה להחדירו לאנשיו ולשותפיהם מארגוני ורשתות הטרור כך שאפילו מעצר או חיסול של בכירים בהנהגה של אל-קאעדה, חיוניים ככל שיהיו, לא יהיה בהם די כדי לעצור את הרעיון שזרעו נשתלו במוחם של שותפיו כחלק מהשתייכותם לזרם הג'יהאד העולמי.

המקרים שהוצגו במזכר ביטאו את מגוון דרכי הנחלת הרעיון והעברת המסר. למשל, אופן התנהלות ודרכי התקשורת בין אל-קאעדה לבין הג'מעה אסלאמיה בדרום מזרח אסיה בתכנון פיגועי התאבדות ראוותניים, קודמו באמצעות פגישות משותפות לתיאום ולאכוונה מבצעית ונוהלו באמצעות קציני קישור. שני הארגונים חלקו מידע החיוני כדי לסייע לתהליך הפקת לקחים מהכישלון המבצעי כדי לקדם את היעדים המשותפים להם. שיתוף הפעולה המבצעי ההדוק ומימון פעילות הג'מעה אסלאמיה היה תוצר מובהק של הקשר האישי ויחסי האמון בין המפקדים הבכירים משני הארגונים, ח'אלד שיח' וחמבאלי, שניתבו את שיתוף הפעולה בין שני הארגונים להשגת היעדים המשותפים שלהם. קשר זה צומצם או לפחות שובש זמנית בעקבות מעצרים של השניים.

הקשרים בין אל-קאעדה לבין שותפיו המקורבים מתבצעים גם באמצעות המפקדים והאידיאולוגים הבכירים שלהם, אשר היו בעברם חלק מאל-קאעדה ובילו זמן רב במחיצת מפקדי עד שעברו לפעול במקומות אחרים והם אלו המשמשים כ"צינור מקשר" בין הארגון, "הסניף" או הרשת המקומית, לבין אל-קאעדה – "ארגון האם".

באירופה, בדרך כלל, פועלות רשתות הטרור באופן אוטונומי ומקומי, ונראה כי לפחות חלקן נהנה ממימון חיצוני כלשהו שהגיע מגורמים הקשורים עם אל-קאעדה בעוד רשתות אחרות נסמכו על יכולותיהן ומקורותיהן העצמאיים.

כך למשל התקיים קשר לוגיסטי וקשרים של ייעוץ מבצעי בין בכירי הרשת התורכית, שבצעה את ההתקפות באיסטנבול בנובמבר 2003 לבין אל-קאעדה כאשר ראש הרשת דן עם הנהגת אל-קאעדה על היעדים המועדפים לפיגוע אך הותר בידו חופש פעולה מבצעי כדי לבחור את המועד והיעדים לתקיפה והוא אכן בחר לתקוף בסופו של דבר יעדים שונים מאלה שנקבעו מראש בשל אילוצים מבצעיים. כמו כן המימון לפעולה הגיע ממקורות של אל-קאעדה באיראן או בסוריה.

לעומת זאת, הרשת הספרדית שביצעה את הפיגועים ברכבות פעלה במידה רבה מאד של אוטונומיה מבצעית ולוגיסטית כאשר היא נשענה על כוח אדם מקומי הקשור לרשת הצפון אפריקאית-מרוקאית בספרד עצמה אך גם היא פעלה בהתאם לאסטרטגיה הארגונית הכוללת שהתווה אל-קאעדה, שקרא לתקיפת יעדים המזוהים עם המדיניות האמריקנית בעיראק ומסייעים לה. כיום כשנה אחרי ההתקפה, לא ידוע על קשר שקיימו ראשי הרשת עם מפקדת אל-קאעדה בתכנון או במימוש הפיגוע. יתכן כי זהו אחד ההסברים לבחירה בדפוס פעולה מבצעי ללא מתאבדים אשר תוקנה כאמור בשעת מצור שהניע את חברי החוליה לבחור בדרך האיסטישהאד ולא להסגיר את עצמם.

בסעודיה נראה כי הקשרים של אל-קאעדה עם "הסניף המקומי" שלו היו קרובים ונשענו על מנהיגיהם שבילו זמן רב בקרב הנהגת אל-קאעדה ושבנו כנציגיו לגבולות הממלכה. המנהיגים הללו השרו מרוחו של אל-קאעדה ומערכיו ובראשם ערך ההקרבה העצמית על פקודיהם, שחלקם אף אומנו במחנות באפגניסטאן, והובילו לביצוע מערכת של פיגועי ההתאבדות בסעודיה החל ממחצית 2003.

הדפוס הארגוני-אופרטיבי שקבע אל-קאעדה לפיו מפקדים אינם מתאבדים ומקפידים להימלט מזירת האירוע לאחר ביצוע ההתקפה, אומץ גם הוא על ידי שותפיו. הדבר נועד להבטיח את יכולת ההקמה מחדש של רשתות נוספות עם מגויסים חדשים. המפקדים מפקחים על הכנת התשתית הלוגיסטית והמבצעית, אוספים מידע מודיעיני, מגייסים סייענים, ואחרים על קליטתם ושיגורם של המתאבדים המגיעים לאיזור הפיגוע בשלבי הסופיים ליעדם כדי למנוע חרטה של הרגע האחרון ועל מנת ללוותם למקום הפיגוע. המפקדים מפקחים אישית על ביצוע הפעולה עצמה ודואגים "לנקות" את זירת ההכנות מעקבות כלשהם, העלולים לסייע לכוחות הבטחון לחשוף את זהות סייעניהם ואת שיטות פעולתם. דוגמאות לכך ניתן היה למצוא למשל, בפיגועים שבוצעו בניירובי, במומבסה, ובפיגועי הרשת התורכית באיסטנבול.

בעקבות המתקפה האמריקנית נגד אל־קאעדה באפגניסטאן נאלץ הארגון להסתמך יותר ויותר על שותפיו שסבלו פחות מהלחץ הבינלאומי והיה באפשרותם להמשיך ולדבוק בביצוע פיגועי ההתאבדות על פי הדוקטרינה אותה ינקו ממנו. כך אנו עדים לשינוי כובד המשקל מהובלה של אל־קאעדה, שהסתמכה על מאגר מתאבדים ולוחמים שעמד לרשותו בהנהגת ח'אלד שיח מוחמד, אותו העמיד גם לרשות שותפיו, למשל במערכת הטרור של ארגון הג'מעה אסלאמיה בדרום מזרח אסיה, להובלה של שותפיו. אלה נאלצו לאחר מעצרו של ח'אלד שיח למצוא מתאבדים מקרב אנשיהם ולעבור לניהול עצמאי יותר של מכלול פעילותם בתחום זה.

פיגועי ההתאבדות שבוצעו בשנים האחרונות ברוסיה, סעודיה ועיראק מהווים גם הם דוגמה בולטת להמשכיות של ערך ההקרבה העצמית למען האל כפי שהונחל למפקדי ארגוני ורשתות הטרור הפועלות במדינות אלה ברוחו של ארגון אל־קאעדה. הם פעלו בהתאם לנסיבות הפוליטיות והתנאים הפיזיים השוררים בזירת פעילותם, על פי כושר פעולתם, ובכפוף לדוקטרינה ולאסטרטגיה שהתווה אל־קאעדה לשותפיו במשך למעלה מעשור של פעילות משותפת.

הצלחתם של פיגועי ההתאבדות לגרום להרג המוני, לנזקים כלכליים כבדים משמש עבור מפקדי אל־קאעדה ושותפיו כלי תעמולה וגיוס חשובים מאין כמוהם להמשך המערכה נגד אויביהם ומעודד אותם להמשיך בפעילותם זו כדי להגדיל את מחנה התומכים בג'יהאד העלמי. האיסטישהאד נתפס בעיניהם כקלף מנצח במאבק ה־א־סימטרי, אותו הם מנהלים, והם ממשיכים להניף אותו כערך הארגוני והמבצעי המוביל שלהם.

סיכום

מזכר זה מציג את תרומתו של אל-קאעדה להסלמתו ולבינאומו של טרור המתאבדים באמצעות הפיכתה של תפיסת ההקרבה למען האל, האסתשהאד, לערך המרכזי והמלכד שלו. קשריו ההדוקים של אל-קאעדה בהנהגת בן לאדן עם חברי רשתות וארגוני טרור בעלי השקפת עולם אסלאמית רדיקאלית, התבססו על המורשת של המלחמה באפגניסטן ועל החוויה המשותפת מימי שהותם במחנות האימונים של אל-קאעדה גם לאחר סיומה. אלה סייעו לו להנחיל את רעיון האסתשהאד לשותפיו ובאמצעותם להפיצו ברחבי העולם.

אל-קאעדה שהצטרף מאוחר יחסית למעגל משגרי המתאבדים היה הגורם המרכזי בהפיכת תופעת המתאבדים לבינלאומית והעלה את רמת ההרג שנגרם בעטיה לשיאים שלא היו מוכרים קודם לכן בטרור הבינלאומי. בכך ביקש אל-קאעדה לשמש מודל חיקוי לארגוני טרור רבים אחרים. עבור אל-קאעדה, היו פיגועי ההתאבדות דרך מבצעית ושופר תעמולתי כאחד. האפקט הפסיכולוגי שלהם קיבל תהודה רבה על-ידי שימוש רחב היקף באמצעי תקשורת מגוונים, שסייעו בידו להפגין את דבקותו באידיאולוגיה חוצת הגבולות שלו.

תפיסת האסתשהאד, שהציג בן לאדן כליפת רעיון הג'האד, קודמה באמצעות סגנון הניהול המבוזר והמעצים שהוא הנהיג בארגון אל-קאעדה והונחלה גם לשותפיו. כך הפכה תופעת המתאבדים, שנתפסה כבעיה לוקאלית שיוצרים ארגוני טרור מקומיים, לבעיה בינלאומית, שבעטייה הפכו אזרחים רבים מלאומים שונים ברחבי העולם מצופים למשתתפים פעילים ולקורבנות הטרור.

להערכתנו, הפרדיגמה חוצת הגבולות של פיגועי ההתאבדות שהציג ויישם בן לאדן, מושכת בשלב זה פרטים בלבד בתוך אוכלוסיות מוסלמיות ואוכלוסיות של מהגרים מוסלמים, ועדיין לא הפכה למודל הזדהות רעיוני של קבוצות גדולות או קהילות רחבות בקרב האוכלוסיות האלה. עם זאת קיימת סכנה שדינאמיקת ההעצמה וההגשמה העצמית, שבאמצעותן פועל אל-קאעדה להפצת רעיון ההתאבדות ברחבי העולם, תשתמש בתסכול החברתי המתמשך של אוכלוסיות מוסלמיות במערב ותביא לפריחת תרבות של התאבדות מהזן העממי.

המסקנה העיקרית מהמחקר היא, שמעבר לצורך הברור במישור המבצעי-האופרטיבי לסכל את פעילות הטרור של אל-קאעדה ושותפיו בכלל ואת טרור המתאבדים בפרט, יש צורך דחוף להיערך למתן מענה רעיוני לאתגר המתאבדים שהציב אל-קאעדה. יש הכרח להציג

לתומכי האסלאם הקיצוני חלופה אסלאמית רעיונית המעניקה פרשנות מתונה ופרגמטית לצווי הקוראן מול הפרשנות החד-ממדית והקיצונית שהעניקו לו בן לאדן ושותפיו. יש סיכוי קלוש שמסרים כאלה ייקלטו אם הם יופצו על-ידי גורמים שאינם נתפסים כבעלי סמכות הלכתית ומוסרית ראשונות במעלה. לפיכך מענה כזה יכול להינתן אך רק על ידי חכמי הלכה מוסלמים ומנהיגים בעלי שם, בתמיכה של מדינות ערביות ומוסלמיות ומוסדות אסלאמיים מוכרים ובעלי משקל הלכתי, תרבותי, ומוסרי. המדינות, שבהן פועלים אנשי דת קיצוניים בעלי מוניטין המפרסמים פסקי ההלכה התומכים ברצח בשם הדת, תחת הסיסמה של הקרבת חיים למען האל תוך כדי נטילת חיי בני אדם אחרים, חייבות לרסן פעילות זו בתקיפות רבה ולא להותיר לאנשים אלה מרחב פעולה להסתה. התפקיד שצריכים למלא גורמים שמחוץ לאסלאם הוא עידוד מנהיגי מדינות ערב ומדינות האסלאם ואף לחץ עליהן לנקוט פעילות כזאת.

בה בעת חשוב שבמדינות עם מיעוטים אסלאמיים גדולים, למשל במדינות אירופה, יקבלו גורמי דת מובילים ומוסמכים עידוד להירתם במלוא כובד משקלם החברתי והמוסרי למניעת התרחבות של מגמות הקצנה הקיימות בקרב צעירים מוסלמים. הגברת האלימות והטרור של גורמים אסלאמיים קיצוניים עלולה להוביל להקצנה נגדית של קבוצות שוליים במערב, שעלולות לנצל את המצב כדי לעורר התנגשויות על רקע גזעני ולדרדר את היבשת למעגל דמים על רקע דתי וגזעני.

בקרב גורמים רבים בעולם הערבי והמוסלמי נשמעת ביקורת נוקבת על שיטות הפעולה של אל-קאעדה ושותפיו. ביקורת זו גברה בעקבות פיגועי ההתאבדות בעיראק, הפוגעות בעיקר בבני העם העיראקי. במיוחד הובעה הסתייגות חריפה מחטיפתם ומהוצאתם להורג של בני ערובה בעיראק (רצח תריסר הנפאלים, עריפת ראשם של החטופים האמריקנים, חטיפת הצרפתים, האיטלקים ואחרים). גם הזעזוע שעורר הטבח בבית הספר בבסלאן הוביל עיתונאים ואנשי דת ורוח מוסלמים לגנות את השימוש בשיטות אלה, הגורמות להכתמת האסלאם כולו בידי אל-קאעדה ושותפיו, שהתנהגותם הנפשעת גורמת לדימוי השלילי שיש לאסלאם.⁷⁸ התוצאות החמורות, שעלולות להיות לאי-נקיטת צעדים מעשיים להתמודדות עם מגמות ההקצנה בקרב מעגלים רחבים בקרב המוסלמים, הן שיוצרות את הכורח שבצדו הסיכוי להניע גורמים פרגמטיים בעולם המוסלמי לפעולה ממשית ויעילה כדי להגן על שמה הטוב של דתם.

ניתוח אל-קאעדה מהזווית הארגונית והמבצעית נותן מדדים חדשים להבהרת מקורות עוצמתו של הארגון וניבוי הסיכונים הטמונים בו למערב בטווח הקצר והארוך. ניתוח זה מעלה את הצורך להציב מענה ראוי כנגד ערוצי התקשורת וניתוק ה"גרעין הקשה" מהארגונים השותפים כחלק מסדר היום של התמודדות עם טרור המתאבדים. הניתוח גם מאפשר לראות מה הם מוקדי הכוח שיש לתקוף כדי להקהות את כוחו של אל-קאעדה. כך גם מצביע הניתוח

על כך שמאגר המתאבדים הפוטנציאליים ראוי לטיפול רעיוני-דתי-חברתי, מעבר לטיפול המסכל. חלק מהישגיו של אל-קאעדה עד כה, לפי ניתוח זה, הוא הצלחתו להנחיל את עליונות רעיון האסתשהאד על מעמדה של כל מנהיגות, כולל זו של בן-לאדן. לפיכך העולם המוסלמי, ביוזמתו, ובעידוד המערב, נדרש ליצור לכך חלופה רעיונית כנבדך חשוב במאבק נגדו.

מניתוחנו את מאפייני פעולתו של בן לאדן, חשיבותו הסמלית ותרומתו האישית לקידום רעיון הג'האד העולמי בכלל ותופעת ההתאבדות האידיאולוגית בפרט, הגענו למסקנה כי סילוקו של בן לאדן מהזירה – אם על-ידי הריגתו ואם על-ידי מעצרו – חיונית למאבק בטרור בכלל, ולפגיעה באל-קאעדה כארגון, בפרט. זאת, בעיקר משום שהוא צפוי לשבור את שרשרת הפיקוד של ארגון אל-קאעדה ולפצלה. להערכתנו כל עוד בן לאדן מצוי בעמדת מנהיג אל-קאעדה, הארגון ימשיך לנסות ולבצע "פיגוע/י מודל" רבי נפגעים כדי לשמר את מעמדו כמתווה הדרך ובכך טמונה סכנתו הגדולה של בן לאדן. לסילוקו מהזירה עשויה להיות גם השפעה מוראלית-סמלית על הזיקה בין אל-קאעדה לבין שותפיו. ואולם, בטווח הקצר, השפעתו המעשית של מהלך כזה על פעילותם העצמאית של שותפיו אינה ברורה מכיוון שבן לאדן כבר השכיל להנחיל את תרבות המתאבדים לרבים מהם כך שזו תאפיל על מנהיגותו האישית ותאפשר את המשכה גם לאחר הסתלקותו.

ישנם רבים המטילים ספק בכושרו הנוכחי של אל-קאעדה לפעול כארגון עצמאי ומציבים סימני שאלה על מעמדו. לטענתם, אל-קאעדה נותר בחזקת מודל רעיוני ואילו מימוש מטרותיו של "הג'האד העולמי" מתבצע בעיקר על-ידי ארגוני טרור אוטונומיים ורשתות טרור המשייכים עצמם לזרם האסלאמי המזוהה עם רעיון הג'האד העולמי. התפיסה הממעטה ביכולתו של אל-קאעדה להמשיך ולנהל את מערכת הטרור העולמית גורסת, שעקב המרדף הבינלאומי נותר הארגון ללא יכולת השפעה מעשית וישירה על פעילות הטרור הנעשית בשמו. חיזוק להשקפה זו אף ניתן למצוא בהתבטאויות שמשמיעים לעתים פעילים המזוהים עם אל-קאעדה ולפיהן "אל-קאעדה היום אינו ישות ארגונית בפני עצמה אלא רעיון שהפך לאמונה".⁷⁹

מנגד ישנם אחרים ובהם כותבי מזכר זה הסבורים, כי אל-קאעדה ממשיך להוות גורם מסוכן ובעל יכולת פעולה עצמאית משלו. להערכתנו, למרות המצור הכבד שבו נתונה הנהגת אל-קאעדה, עומד עדיין לרשות בן לאדן "גרעין קשה" של מפקדים ופעילים, המהווים קאדר לוחם נאמן, בעל הכשרה בשיטות לחימה של טרור וגרילה, חמוש באידיאולוגיה קיצונית, רצון ונחישות להמשיך ולקדם את המטרות שלמען הוא פועל. כל אלה מקנים לארגון יכולת וכוח להמשיך ולשרוד כארגון טרור עצמאי, לתכנן באופן זהיר, קפדני וממושך ואף לבצע פיגועים מרשימים. חיזוק להערכה זו מתקבל מדי פעם כאשר נחשפת תשתית של אל-קאעדה ונעצרים פעילים מבצעיים של אל-קאעדה שעוסקים בתכנון פיגועים תחת ניהולם של פעילים בכירים מהם שנותרו עדיין חופשיים. הדוגמה האחרונה הבולטת ביותר הייתה מעצר מספר פעילים של הארגון בפקיסטן ובבריטניה, שהיו מעורבים בהערכות לפעולות טרור בבריטניה,

בארצות-הברית ובדרום אפריקה.⁸⁰ חוסר מידע עדכני מהימן על מיקומה ומעשיה של ההנהגה הנוכחית של אל-קאעדה ועל יכולתה לנהל את הארגון ואת פעילות שותפיו ברחבי העולם, מגביל את היכולת לקבוע מסקנה נחרצת בסוגיה הזאת. עם זאת, להערכתנו, העיקרון של הניהול המבוזר, שאותו אימץ אל-קאעדה בקשריו עם שותפיו, והקפדתו על הכשרתם המבצעית והאידיאולוגית של חבריהם במחנותיו לאורך השנים וחינוכם לרעיון ההקרבה למען האל כערך מכונן, מסייעים להמשך פעילותם העצמאית בדרך המשותפת גם בתקופות בהן הקשר בינם לבינו נתקל בקשיים עצומים.

לסיום, יש חשיבות להבחנה בין "הגרעין הקשה" של אל-קאעדה לבין שותפיו, המזהים כולם בתקשורת העולמית תחת הכותרת של אל-קאעדה. הבחנה כזו עשויה לסייע בהבנת אופי האיום, דרכי התנהלותו ומימושו, ולהעריך נכונה את גודלו ועוצמתו הריאליים מבלי לתאר את אל-קאעדה ושותפיו כמעין גוף הומוגני הפועל תחת פיקוד אחיד המחליט באופן צנטרליסטי על ביצוע גל של פיגועי טרור ברחבי העולם. מיותר לציין כי חוסר האבחנה בין פעולות אל-קאעדה לבין שותפיו משרת את דימוי העוצמה אותו מבקש בן לאדן להקנות ל"מותג" ששמו אל-קאעדה כדי לקדם את מטרותיו ולזכות במאבק התודעתי אותו הוא ואנשיו מנהלים בנחישות ובכישרון מזה למעלה מעשור.

הערות

- 1 יורם שוייצר ושאוול שי, הפתעה צפויה – מתקפת ה-11 בספטמבר והשלכותיה, הוצאת מפעלות, הרצליה: 2002. עמ' 150.
- 2 ראיונות של יורם שוייצר עם מתאבדים ששרדו, שנערכו בבתי כלא בישראל במהלך 2004-2005.
- 3 יורם שוייצר ושאוול שי, הפתעה צפויה, עמ' 67.
- 4 ריאיון של יורם שוייצר ושרי גולדשטיין פרבר עם פרופסור עמנואל סיוון, ירושלים, 23 יולי 2004.
- 5 Maria Ressa, *Seeds of Terror* (New York: Free Press, 2003), pp 13, 27.
- 6 Commission Report, National Commission on Terrorist Attacks upon the United 9/11 States (Washington, 2004), p. 234.
- 7 עבד אל-עזיז מוקרן, סאות אלגיהאד, גיליון 18, 3 ביוני 2004.
- 8 מתוך צוואתו של מחמד בן עבד אלווהאב אלמקיט, בתוך: 20, www.cybcity.com/faroq, באוקטובר 2003.
- 9 Yosri Fouda and Nick Fielding, *Masterminds of Terror* (New York: Arcade Publishing, 2003), p. 114.
- 10 "Osama says Taliban Rejected US Billions for Arrest," *Ausaf* 1, 7, December 28, 1998.
- 11 אל ג'זירה, 12 בנובמבר 2002.
- 12 "Osama Bin Laden Speech Offers Peace Treaty with Europe, Says Al-Qaida Will Persist in Fighting the U.S," in www.memri.org, no. 695, April 15, 2004.
- 13 אחמד זיידאן, בן לאדן ללא מסכה: פגישות שהטליבאן אסר על פרסומן, החברה העולמית לספרים, בירות: 2003. הערה 12, עמ' 15.
- 14 ראיון של יורם שוייצר עם ראובן פז, 19 בספטמבר 2004.
- 15 Lawrence Wright, "The Terror Web," *The New Yorker*, August 2004.
- 16 Fouda and Fielding, p. 153.
- 17 אחמד זיידאן, בן לאדן ללא מסכה, עמ' 65.
- 18 אחמד זיידאן, שם, עמ' 25.
- 19 Fouda and Fielding, p. 24.
- 20 Fouda and Fielding, p. 145.
- 21 ריאיון עם פרופ' סיוון, 23 ביולי 2004.
- 22 Donald W. Winnicott, "On Transference," *International Journal of Psychoanalysis* 37, pp 386-88.
- 23 9/11 Commission Report, p. 234.
- 24 Ibid, pp. 165, 233.
- 25 Ibid, p. 234.
- 26 Ibid, p. 235.
- 27 William James, *The Varieties of Religious Experience: A Study in Human Nature* Oxford: Longmans Green, 1960), p. 534;
- Jessica Stern, *Terror in the Name of God: Why Religious Militants Kill* (New York: Harper-Collins, 28 2003), p. 282.
- 29 אריאלה רינגל-הופמן, "פולחן המוות של מחמד עטא", ידיעות אחרונות, 14 בפברואר 2001.
- 30 J. Thompson and J. Bunderson, "Violations of Principle: Ideological Currency in Psychological Contract," *Academy of Management Review* 28, 4 (2003): 571-86;

- Fiona Patterson, "Developments in Work Psychology: Emerging Issues and Future Trends," *Journal of Occupational and Organizational Psychology* 74, 4 (2001): 81-90.
- Surah (Al-Anfal). Roman Translation of *The Holy Qur'an*, English Translation by Abdullah Yusuf Ali, p. 185.
- Chip R. Bell and Ron Zemke, "Do Service Procedures Tie Employees' Hands?" *Personnel Journal* 67, 9 (1988): 76-84; Holly R. Rudolph, Joy V. Peluchette, "The Power Gap: Is Sharing or Accumulating Power the Answer?" *Journal of Applied Business Research* 9, 3 (1993): 12-21.
- ריאיון של יורם שוייצר ושרי גולדשטיין פרבר עם ד"ר יגאל כרמון, ירושלים, 5 ביולי 2004.
- Heinz Kohut, "Is the Investigation of the Inner Life of Man Still Relevant Today?" *Zeitschrift fuer-Psychoanalyse und ihre Anwendungen* 25, 4 (1971): 298-322.
- Marc Sageman, *Understanding Terror Networks* (Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 2004), p. 113.
- C. Avilla, "Distinguishing BIS-mediated and BAS-mediated Disinhibition Mechanisms: A Comparison of Disinhibition Models of Gray (1981, 1987) and of Patterson and Newman (1993)", *Journal of Personality and Social Psychology* 80, 2 (2001): 311-24.
- 9/11 Commission Report, pp 233-34.
- Laabs Dirk and Terry McDermott, "Prelude to 9/11: A Hijacker's Love, Lies Prelude to 9/11," *The Los Angeles Times*, January 27, 2003
- 9/11 Commission Report, p. 154. 39.
- W. R. Bion, *Second Thoughts* (London: Wheaton & Co. Ltd., 1967).
- J. Koerner, "The Didactics of Psychoanalytic Education," *International Journal of Psychoanalysis* 83, 6 (2002): 1395-1405.
- M. Mahler, "Symbiosis and Individuation: The Psychological Birth of the Human Infant," *Psychoanalytic Study of the Child* 29 (1974): 89-106.
- זאב איבינסקי, הטרור האישי – הרעיון והמעש, תל-אביב: הקיבוץ המאוחד, 1977. עמ' 30.
- Forest Sawyer, "The Death Pilots of September 11th, 2001," MS-NBC, National Geographic documentary aired March 10, 2002.
- ידיעות אחרונות, 14 בדצמבר 2001; אל-ג'זירה, 13 בדצמבר 2001.
- אחמד זיידאן, בן לאדן ללא מסכה, עמ' 47.
- Avner Falk, "Osama bin Laden: A Psychobiographical Study," *Mind and Human Interaction* 12 (2001): 161-72.
- Falk, Ibid.
- אחמד זיידאן, בן לאדן ללא מסכה, עמ' 34.
- 9/11 Commission Report, p. 191.
- אל-שארק אל-אוסט, 18 במאי 2002.
- Tom Maliti, "Trial of Four Suspects in Bombing," in www.lexis-nexis.com, February 26, 2004.
- Andrew England, "FBI's Most Wanted Leader of Al-Qaeda Cell Escaped," in www.lexis-nexis.com, June 12, 2004.
- Ressa, p. 160.

- Ibid, p. 158. 55
- Ibid, p. 168. 56
- Simon Elegant "The Terrorist Talk," *Time Magazine*, October 13, 2003. 57
- Ibid. 58
- "Bomb Kills at least 20 in Downtown Casablanca," in *www.cnn.com*, May 19, 2003. 59
- "Suspected Moroccan Bomber Detained," *ibid.* 60
- Elaine Sciolino, "Morocco Connection is as Sleeper Threat in Terror War," *The New York Times*, May 16, 2004. 61
- עבד-אל עזיז אל-מקרן, "הדבר הוא מחסדו של אלה, עלינו ועל האנשים", *סאות-אלגיהאד*, גיליון 18, 4 ביוני 2003. 62
- Christoph Reuter, *My Life is a Weapon* (New Jersey: Princeton University Press, 2004), p. 152. 63
- "Saudis: Bombing Suspects Questioned," in *www.cnn.com*, November 11, 2000. 64
- Caroline Faraj, "Al Qaeda Carried out Saudi Bombing," in *www.cnn.com*, November 12, 2003. 65
- "ארבעה הרוגים בפיגוע בריאד; מטה המודיעין נהרס", *הארץ*, 22 באפריל 2004. 66
- יואב שטרן, "הקומנדו הסעודי שחרר בני ערובה, לפחות 22 נהרגו", *הארץ*, 31 במאי 2004. 67
- Reuven Paz, "The Impact of the War in Iraq on Islamist Groups and the Culture of Global Jihad," in *www.prism.org*, September 2004. 68
- Wright, "The Terror Web." 69
- Rogelio Alonso "Maghreb Immigrants Becoming Suicide Terrorists: A Case Study on Religious Radicalization Processes in Spain". Unpublished paper. 70
- Reuven Paz, "The Impact of the War in Iraq on Islamist Groups and the Culture of Global Jihad," in *www.prism.org*, September 2004. 71
- Bin Laden Tape: "Full Text," in *www.bbc.com*, February 12, 2003 72
- Dexter Filkins, "US Says Files Seek Qaeda Aid in Iraq Conflict," in *www.nytimes.com*, February 9, 2004. 73
- Reuven Paz, "Arab Volunteers in Iraq: An Analysis," in *www.e-prism.org*, March 2005. 74
- "Jordan Says Major Al Qaeda Plot Disrupted," in *www.cnn.com*, April 26, 2004. 75
- Filkins. 76
- "בן לאדן בנאום לעם העיראקי", בתוך: *www.memri.org.il*, 30 בדצמבר 2004. (נמצא לאחרונה באתר ב-2 בינואר 2005). 77
- Arab and Muslim Reaction to Terrorist Attack in Beslan, Russia," in *www.memri.org*, no. 780, September 8, 2004. 78
- Former Kuwaiti Information Minister: 'Not a Single Fatwa has been Issued Calling for the Killing of Bin Laden,'* in *www.memri.org*, no. 781, September 10, 2004. 79
- שומר ראשו לשעבר של אוסאמה בן לאדן בראיון: פעילי אל-קאעדה רבים נכנסו לעיראק; אל-זרקאוי איננו האיש מס' 1 של אל-קאעדה; 95% מפעילי אל-קאעדה – תימנים", בתוך: *www.memri.org.il*, 4 באוגוסט 2004 (נכון ל-2 בינואר 2005, נמצא ברשת). 80
- Amy Waldmen and Eric Lipton, "New Cooperation and New Tensions in Terrorist Hunt," *New York Times*, August 17, 2004.

